

Nasilje nad starijim osobama u obitelji iz perspektive socijalnih radnika i starijih osoba

---

Balunović, Tena

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:819173>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Tena Balunović

**NASILJE NAD STARIJIM OSOBAMA U OBITELJI IZ
PERSPEKTIVE SOCIJALNIH RADNIKA I STARIJIH
OSOBA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA
Diplomski studij socijalnog rada

Tena Balunović

**NASILJE NAD STARIJIM OSOBAMA U OBITELJI IZ
PERSPEKTIVE SOCIJALNIH RADNIKA I STARIJIH OSOBA**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica:

prof. dr. sc. Silvia Rusac

Zagreb, 2022.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1. <i>Određenje nasilja nad starijim osobama .....</i>	2
1.2. <i>Oblici nasilja nad starijim osobama .....</i>	4
1.3. <i>Čimbenici rizika za nasilje nad starijim osobama .....</i>	7
1.4. <i>Prevenција nasilja nad starijim osobama.....</i>	12
2. Cilj i istraživačka pitanja	16
3. Metoda.....	16
3.1. <i>Uzorak.....</i>	17
3.2. <i>Postupak.....</i>	18
3.3. <i>Mjerni instrument.....</i>	18
3.4. <i>Obrada podataka .....</i>	19
4. Rezultati i rasprava.....	21
4.1. <i>Informiranost o nasilju nad starijim osobama u obitelji.....</i>	22
4.1.1. <i>Oblici nasilja.....</i>	22
4.1.2. <i>Počinitelji nasilja .....</i>	28
4.1.3. <i>Razlozi neprijavlјivanja nasilja.....</i>	33
4.2. <i>Čimbenici rizika za pojavu nasilja nad starijim osobama u obitelji .....</i>	42
4.2.1. <i>Čimbenici rizika na strani počinitelja .....</i>	43
4.2.2. <i>Čimbenici rizika na strani žrtve .....</i>	55
4.2.3. <i>Čimbenici rizika na strani društva .....</i>	70
4.3. <i>Prevenција nasilja nad starijim osobama u obitelji .....</i>	85
4.3.1. <i>Uloga društva.....</i>	85
4.3.2. <i>Uloga stručnjaka .....</i>	93
4.3.3. <i>Uloga medija.....</i>	96
4.4. <i>Implikacije.....</i>	97
5. Zaključak	99
Literatura.....	103

NASILJE NAD STARIJIM OSOBAMA U OBITELJI IZ PERSPEKTIVE SOCIJALNIH RADNIKA I STARIJIH OSOBA

Sažetak:

Udio starijih osoba u svijetu sve se više povećava uslijed čega se povećavaju i problemi vezani uz navedenu populaciju. Jedan od problema u porastu je i problem obiteljskog nasilja nad starijima kojem pridonose određeni osobni, obiteljski te društveni čimbenici. Globalne procjene pokazuju da je jedna od šest starijih osoba bila izložena jednom od oblika nasilja u posljednjih godinu dana, no pretpostavlja se da je ta brojka i veća s obzirom na veliku tamnu brojku neprijavljenog nasilja nad starijima. Unatoč tome, nasilje nad starijima ostaje relativno neprepoznat problem u odnosu na druge vrste obiteljskog nasilja. Zaokuplja interes tek nekolicine znanstvene zajednice, a starijim se osobama rijetko kada pruža mogućnost iznošenja svojih mišljenja o navedenom problemu. Slijedom navedenog, ovim istraživanjem željela se ispitati informiranost i mišljenje starijih osoba i socijalnih radnika s područja grada Zagreba i Zagrebačke županije o nasilju nad starijim osobama u obitelji. Provedeno je kvalitativno istraživanje metodom polustrukturiranog intervjua na prigodnom uzorku od 12 sudionika (6 starijih osoba, 6 socijalnih radnika), a u obradi podataka korištena je metoda analize okvira. Rezultati istraživanja prikazani su u okviru tri glavna tematska područja: informiranost o nasilju nad starijima u obitelji, čimbenici rizika za nasilje nad starijima u obitelji, prevencija nasilja nad starijima u obitelji. Rezultati pokazuju da sudionici najčešće opisuju nasilje kroz materijalno nasilje te se ukazuje potreba većeg osvještavanja zanemarivanja kao oblika nasilja. Kao najčešći počinitelji navode se najbliži članovi obitelji, a kao najčešći razlog neprijavlivanja nasilja pojavljuje se sram. Najčešće spominjani čimbenici rizika na strani žrtve su socijalna izolacija te dijeljenje stambenog prostora, na strani počinitelja imovinski interesi, problemi mentalnog zdravlja te nedostatak obiteljske međugeneracijske solidarnosti, a na strani društva siromaštvo te neučinkovitost sustava zaštite. Područje prevencije vidi se kao prvenstvena odgovornost države te se opisuju načini prevencije koji većinom pripadaju primarnoj prevenciji. Također se prepoznaje potreba veće osviještenosti javnosti o problematici nasilja nad starijima.

Ključne riječi: starije osobe, nasilje nad starijim osobama u obitelji, perspektiva starijih osoba, perspektiva socijalnih radnika

DOMESTIC ELDER ABUSE FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL WORKERS AND THE ELDERLY

Abstract:

The number of elderly people in the world is in uprise, as a result of which the problems related to this population are also increasing. One of the growing problems is the problem of domestic elder abuse, which is contributed by certain personal, family and social factors. Global estimates show that one in six older people has been exposed to one form of abuse in the last year, but this figure is assumed to be even higher given the large dark figure for unreported elder abuse. Despite that, elder abuse remains a relatively unrecognized problem compared to the other types of domestic violence. The field of elder abuse is of interest to only a few scientific communities and older people are rarely given the opportunity to express their opinions on this issue. Following the above, this research sought to examine the knowledge and opinion of older people and social workers from the city of Zagreb and the Zagreb County on domestic elder abuse. Qualitative research was conducted using the method of semi-structured interview on a suitable sample of 12 participants (6 elderly people, 6 social workers), and the method of framework analysis was used in data processing. The results of the research are presented in three main thematic areas: knowledge of domestic elder abuse, risk factors for domestic elder abuse, prevention of domestic elder abuse. The results show that participants most often describe abuse through material abuse and the results also indicate the need for greater awareness of neglect as a form of abuse. The closest family members are cited as the most common perpetrators and shame appears as the most common reason for not reporting the abuse. The most frequently mentioned risk factors related to the victim were social isolation and division of housing, those related to the perpetrator were property interests, mental health issues as well as lack of family intergenerational solidarity, and the most frequently mentioned risk factors related to the society were poverty and inefficiency of the protection system. The responsibility for elder abuse prevention was placed primarily at government level and described methods of prevention mostly belong to the primary prevention. The need for greater public awareness of the elder abuse issue is also recognized.

Key words: *the elderly, domestic elder abuse, perspective of the elderly, perspective of social workers*

Izjava o izvornosti

Ja, Tena Balunović pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Tena Balunović, v.r.

1. Uvod

U svijetu, pa tako i u Hrvatskoj, velik izazov predstavlja demografsko starenje stanovništva, što označava povećanje broja stanovništva starijeg od 65 godina u odnosu na ukupan broj stanovništva. Sve više dolazi do produljenja životnog vijeka zahvaljujući unapređenju zdravstvene zaštite, smanjenom prirodnom priraštaju te porastu općeg životnog standarda (Rusac, 2006). Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, u Hrvatskoj je populacija osoba starijih od 65 godina činila 17,7% ukupne populacije čime se Hrvatska svrstava među deset zemalja u svijetu s najstarijim stanovništvom (Jedvaj i sur., 2014). Procjene Svjetske zdravstvene organizacije (2017) pokazuju da će se populacija osoba starijih od 60 godina udvostručiti te će tako 2050. godine na svijetu živjeti 2 milijarde osoba starijih od 60 godina. Najbrže se povećava populacija od 80 i više godina sa stopom rasta od 4,2% godišnje te se predviđa da će ta populacija 2050. godine činiti petinu starijeg stanovništva (WHO, 2017). S povećanjem starije populacije, povećavaju se i negativni učinci na demografske, gospodarske, ekonomske, zdravstvene te socijalne procese (Jedvaj i sur., 2014). Time starenje stanovništva nosi posljedice i na socijalne, zdravstvene i druge politike koje su zaslužne za podmirivanje potreba starijih i njihov aktivan život u društvu (Baturina, 2021). Hrvatska je također, osim s procesom starenja stanovništva, suočena s visokom razinom nezaposlenosti, niskim mirovinama, rodnom i dobnom diskriminacijom, reformama sustava socijalne skrbi, privatizacijom zdravstvenog sustava, problemima stanovanja i sl., što sve dovodi to toga da su starije osobe uglavnom siromašne i socijalno ranjive (Ajduković i sur., 2008). Uz drastičan porast broja starijih, sve veći pritisak stavlja se na članove obitelji za pružanje skrbi starijim članovima obitelji, uz vrlo malo vanjske podrške u obliku socijalnih usluga u zajednici ili razvijenog sustava institucionalne skrbi (Dobrotić, 2016). S druge strane, ujedno se smanjuju kapaciteti skrbi unutar obitelji uslijed transformacije tradicionalne proširene obitelji, migracija, sve veće zaposlenosti žena te promijenjenih vrijednosti glede odgovornosti skrbi za starije (Dobrotić, 2016). Navedene promjene donijele su mnogo poteškoća u pogledu osiguravanja adekvatne skrbi i zaštite starijih osoba te u pogledu odnosa prema njima (Jedvaj i sur., 2014). Uslijed porasta broja starih i vrlo starih osoba u društvu te povećanja njihovih potreba i mijenjanja društvenih i obiteljskih vrijednosti,

povećavaju se i problemi vezani uz stariju populaciju kao i ranjivost u pogledu osamljenosti, izolacije, siromaštva i skrbi, ali i različitih oblika zlostavljanja. Predviđa se da će učestalost vršenja nasilja nad starijim osobama rasti kao i broj pojedinaca starije dobi koji će doživjeti nasilje (Cadmus i sur., 2015). Pokazano je kako se nasilje nad starijima događa u svim društvima, bez obzira na razlike među tim društvima i neovisno o socioekonomskom statusu starijih (Meeks-Sjostrom, 2004., prema Ajduković i sur., 2008). Nasilje nad starijima, unatoč tome što pogađa gotovo svaku šestu stariju osobu, nije postiglo isti prioritet kao drugi oblici obiteljskog nasilja te je i dalje jedna od najmanje istraženih vrsta obiteljskog nasilja (Aday i sur., 2017., Yon i sur., 2017), što ukazuje na marginaliziran položaj starijih osoba. Procjenjuje se da istraživanja o nasilju nad starijim osobama zaostaju oko 10 do 30 godina za istraživanjima o drugim oblicima obiteljskog nasilja, poput partnerskog nasilja ili nasilja nad djecom (Dyer i sur., 2003., prema Storey, 2019). Iako prepoznat kao društveni problem, problem nasilja nad starijima ostaje relativno nevidljiv u hrvatskom javnom prostoru.

1.1. Određenje nasilja nad starijim osobama

Nasilje nad starijim osobama nije novi socijalni fenomen, no tek se 70-ih godina 20. stoljeća počinje javljati svijest o nasilju kao kršenju ljudskih prava (Ajduković i sur., 2008). Nasilje nad starijima u Hrvatskoj nije uređeno posebnim zakonom, no postoje određeni propisi koji štite prava starijih osoba kao što je Kazneni zakon i Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (Vuić i Rusac, 2017). Prema Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji (2020), nasilje nad starijim osobama ulazi u određenje nasilja u obitelji te, prema navedenom Zakonu, starije osobe kao žrtve nasilja u obitelji uživaju posebnu zaštitu. Ovim zakonom štite se starije osobe koje žive u obitelji i kojima je šteta počinjena od strane članova obitelji (Vuić i Rusac, 2017). U skladu s porastom broja starijih osoba, raste i problem nasilja nad starijima koji ostavlja velike posljedice na zdravlje i dobrobit same osobe. Pretpostavlja se da je nasilje nad starijima godišnje odgovorno za najmanje 2 500 smrtnih slučajeva u Europi (WHO, 2011). Osim što je osobni problem, nasilje nad starijima predstavlja i društveni problem s obzirom na to da se njegove posljedice očituju u različitim područjima društvenog života kao što su povećani zdravstveni troškovi, troškovi socijalne skrbi ili troškovi pravosudnog sustava (Rusac, 2009). Podaci prikupljeni u 28 zemalja diljem svijeta pokazuju da je

čak 15,7% svjetske populacije starije od 60 godina bilo izloženo nekom obliku nasilja (Yon i sur., 2017). S obzirom na približne procjene broja starijeg stanovništva, to bi značilo da više od 140 milijuna starijih osoba godišnje doživi nasilje, odnosno skoro svaka šesta starija osoba (Yon i sur., 2017). Pretpostavlja se da je navedena brojka i veća s obzirom na to da se na svjetskoj razini prijavi 1 od 24 slučajeva nasilja nad starijima (Yon i sur., 2017). Nasilje nad starijima vrlo često je suptilno, teško ga je otkriti te se smatra jednim od najmanje prijavljivanih vrsta obiteljskog nasilja (Kennedy, 2005., prema Aday, 2017). Ne postoji jedinstven obrazac zlostavljanja starijih u obitelji. Ponekad se zlostavljanje može pojaviti kao nastavak dugotrajnih obrazaca nasilnih ponašanja unutar obitelji, a ponekad se može razviti kao odgovor na promjene u obiteljskoj svakodnevnicu i obiteljskim odnosima, a koje su uzrokovane sve većom slabošću i ovisnošću starije osobe o drugima u pogledu zadovoljavanja potreba (Bond i Butler, 2013). Nasilje nad starijima događa se u svim društvima iako je percepcija o tome što predstavlja nasilje, koje oblike poprima te koji su odgovori na nasilje, kulturno posredovana (Kosberg i Garcia, 2013., prema Dow i Brijnath, 2019). Tako postoje brojne neujednačene definicije nasilja nad starijima, što otežava preveniranje nasilja, njegovo identificiranje te rješavanje kao i provedbu kvalitetnih istraživanja i usporedbu podataka dobivenih na temelju različitih definicija (Bagshaw i sur., 2013). Općenito, nasilje u obitelji definira se kao „skup ponašanja čiji je cilj kontrola nad članovima obiteljske zajednice uporabom sile, zastrašivanja i manipuliranja“ (Ajduković i Ajduković, 2010). Nasilje u obitelji predstavlja kompleksan javnozdravstveni problem koji zadire u područje ljudskih prava te najčešće pogađa ranjive skupine kao što su djeca, žene i starije osobe (Rusac, 2006). Jedna od najprihvaćenijih definicija nasilja nad starijima je ona od Svjetske zdravstvene organizacije (2002), a prema kojoj se nasilje nad starijima definira kao „pojedinačan ili ponavljajući čin ili nedostatak odgovarajućeg postupanja, koje se događa u bilo kojem odnosu povjerenja i očekivanja, a uzrokuje bol, štetu, nepriliku i/ili nevolju starijoj osobi“. Ovakva definicija osigurava širok okvir operacionalizaciji nasilja nad starijima kao socijalnog fenomena i kao varijable u istraživanju te se jasno naglašava zlouporaba moći i kontrole u odnosu povjerenja (Ajduković i sur., 2008). Time se nasilje nad starijima napokon stavlja u isti kontekst odnosa i moći u kakav se stavlja i nasilje nad djecom i ženama u obitelji (Ajduković i Pavleković., 2004., prema

Ajduković i sur., 2008). Također, Američka nacionalna akademija znanosti predložila je široko prihvaćenu definiciju nasilja nad starijima prema kojoj se ono definira kao (1) namjerna radnja koja uzrokuje štetu ili stvara ozbiljnu opasnost od nastanka štete (bez obzira na to je li šteta namjerna) ranjivoj starijoj osobi od strane njegovatelja ili druge osobe s kojom je starija osoba u odnosu povjerenja, ili (2) neuspjeh njegovatelja da zadovolji osnovne potrebe starije osobe ili da ju zaštiti od štete (Pillemer i sur., 2016). Prema ovoj definiciji dva su glavna uvjeta koja moraju biti zadovoljena kako bi se neko ponašanje okarakteriziralo kao nasilje nad starijom osobom, a to su činjenica da je starija osoba pretrpjela ozljedu/štetu, uskratno nečega za čime postoji potreba i/ili nepotrebnu opasnost te da je osoba od povjerenja prouzročila štetu ili ju je propustila spriječiti (Pillemer i sur., 2016). Može se primijetiti kako se razumijevanje nasilja uglavnom temelji na opažanim interpersonalnim ponašanjima te kako su definicije zlostavljanja uglavnom orijentirane na dihotomiju počinitelj-žrtva. Takvo razumijevanje nasilja često je u suprotnosti s onime kako starije osobe percipiraju i opisuju nasilje (Naughton i sur., 2014). Tako su u istraživanju O'Brien i suradnika (2011) starije osobe identificirale izostanak poštovanja i uvažavanja te smanjenje uloga i mogućnosti sudjelovanja u društvu kao oblike zlostavljanja starijih. Slično tome, u istraživanju Cadmus i suradnika (2015) starije osobe navodile su nepoštivanje te umanjivanje osobnog značaja kao oblike zlostavljanja. Takvi nalazi odražavaju se i u izvješću Svjetske zdravstvene organizacije (2002) koja je objavila rezultate međunarodnog istraživanja u kojem je utvrđeno da starije osobe percipiraju nasilje kao izolaciju, napuštenost, društvenu isključenost; zatim kao kršenje ljudskih, zakonskih i medicinskih prava; te kao uskraćivanje izbora, odluka, statusa, financija i poštovanja. Dakle, može se primijetiti kako starije osobe percipiraju zlostavljanje u mnogo širem rasponu od pojedinačnih djela koja uključuju počinitelja i žrtvu.

1.2. Oblici nasilja nad starijim osobama

Nasilje nad starijim osobama može se podijeliti prema pojavnim oblicima nasilja te prema mjestu gdje se nasilje događa. S obzirom na mjesto gdje se nasilje događa, razlikuje se nasilje nad starijim osobama u obitelji, instituciji ili zajednici (Fallon, 2006., prema Ajduković i sur., 2008). U ovom je radu fokus stavljen na nasilje u obitelji iz razloga što se zlostavljanje starijih osoba mnogo češće događa u obiteljskom okruženju, a što je u suprotnosti s vladajućim uvjerenjem da se ono događa češće u

institucijama (Bond i Butler, 2013). Između ostalog, razlog tome je što većina starijih osoba i dalje živi u vlastitim obiteljima, a mali postotak njih smješten je izvan obitelji (Bond i Butler, 2013). Primjerice, u Hrvatskoj 97% starijeg stanovništva živi u vlastitim obiteljima, a samo je 3% smješteno izvan vlastite obitelji (Baturina, 2021). Sukladno navedenom, pokazano je kako su članovi obitelji počinitelji u otprilike dvije trećine svih slučajeva zlostavljanja starijih osoba (Acierno i sur., 2010). Također, Američki nacionalni centar za zlostavljanje starijih osoba (1998., prema Bond i Butler, 2013) objavio je podatke da je u 89,7% slučajeva nasilja nad starijima počinitelj bio član kućanstva, a u 4,2% plaćeni/formalni njegovatelj. S obzirom na pojavne oblike nasilja, postoji velika suglasnost u razlikovanju tjelesnog, psihičkog, seksualnog i materijalnog zlostavljanja te zanemarivanja (WHO, 2002). Tjelesno zlostavljanje označava namjernu uporabu fizičke sile koja rezultira akutnom ili kroničnom bolešću, tjelesnom ozljedom, fizičkom boli, funkcionalnim oštećenjem, uznemirenošću ili smrću te obuhvaća široki raspon neprimjerenih postupaka; od udaranja, guranja i pljuvanja do prisilnog zadržavanja, ograničavanja kretanja, prisilnog hranjenja te neprimjerene uporabe lijekova (Hall i sur., 2016). Psihičko zlostavljanje označava bilo koje verbalno ili neverbalno postupanje čije su posljedice tjeskoba, duševna bol, strah, uznemirenost te smanjeno samopoštovanje. Psihičko zlostavljanje uključuje dehumanizaciju, podcjenjivanje, prijetnje, uvrede, zastrašivanje, ponižavanje, socijalno izoliranje, tajenje informacija, ignoriranje i slično (Hall i sur., 2016., Rusac, 2006). Takva ponašanja mogu imati neposredne ili odgođene učinke koji su kratkoročne ili dugoročne prirode kojih žrtva može, ali i ne mora biti, odmah svjesna, no potrebno je naglasiti da navedena ponašanja također često variraju u skladu s kulturnim normama (Hall i sur., 2016). Mnoga strana i domaća istraživanja pokazuju da je psihičko zlostavljanje najčešći oblik nasilja koji starije osobe doživljavaju u obitelji (Yon i sur., 2017., Ajduković i sur., 2008., Rusac, 2009.; Tomašić Humer i sur., 2018., prema Baturina, 2021). Pojedini autori također tvrde da se psihičko nasilje gotovo uvijek nalazi u pozadini svih drugih nasilnih ponašanja (Fisher i Reagan, 2006., prema Rusac, 2009). Što se tiče materijalnog zlostavljanja, navedeno predstavlja nezakonito, neovlašteno ili neprikladno korištenje novčanih sredstava, vlasništva ili imovine starije osobe za vlastitu dobrobit te uključuje različite novčane manipulacije, iskorištavanja, prijevare, krivotvorenja, ucjene, zlouporabe (Hall i sur., 2016., Rusac,

2006). Istraživanja pokazuju da je materijalno zlostavljanje također jedan od najčešćih oblika nasilja nad starijima (Yon i sur., 2017), no pretpostavlja se da je također jedan i od najrjeđe prijavljivanih oblika nasilja (Peterson i sur., 2014., prema Aday i sur., 2017). Pojedini autori tvrde da je materijalno zlostavljanje teže prepoznati s obzirom na široki raspon mogućih radnji, od uzimanja novaca do krivotvorenja potpisa, zlouporabe punomoći te raznih financijskih prijevara (Halpen i sur., 2009., prema Aday i sur., 2017). Također, svijest o tome što čini materijalno zlostavljanje razlikuje se ovisno o kulturnom kontekstu. Materijalno zlostavljanje starijih osoba još je uvijek iznimno neistraženo područje unatoč gubitku od preko dvije milijarde dolara godišnje te stoga iziskuje potrebu za educiranjem starijih osoba te većim brojem istraživanja (Lee i Eaton, 2009., prema Aday i sur., 2017). Što se tiče seksualnog zlostavljanja, ono se definira kao seksualni kontakt bilo koje vrste na koji starija osoba nije dala svoj pristanak. Dakle, takve interakcije su prisilne i/ili neželjene te obuhvaćaju radnje koje mogu, ali i ne moraju, uključivati dodirivanje (Hall i sur., 2016). Seksualni kontakt s bilo kojom osobom, koja nije sposobna dati pristanak, također se smatra seksualnim zlostavljanjem (Hall i sur., 2016). Seksualno zlostavljanje uključuje radnje kao što su neželjena doticanja, silovanje, razgolićivanje i fotografiranje, prisiljavanje starije osobe na gledanje pornografskih materijala, voajerizam te verbalno ili bihevioralno seksualno uznemiravanje (Hall i sur., 2016., Rusac, 2006). Prema literaturi, seksualno zlostavljanje jedno je od najmanje prisutnih oblika nasilja nad starijima (Choi i Mayer, 2000., Yon i sur., 2017., O'Keeffe i sur., 2007., Ajduković i sur., 2008., Rusac, 2009). Moguće je da se seksualno zlostavljanje doista i ne događa često među starijom populacijom, no može se objasniti i uvjerenjima starijih osoba o tome da su seksualni odnosi bračna dužnost te se stoga ne percipira kao moguće nasilje (Rusac, 2009). Što se tiče zanemarivanja, navedeno se definira kao odbijanje ili neuspjeh pružanja osnovnih uvjeta za život i potrebne njege starijoj osobi te uključuje propuste u ispunjavanju potreba za osnovnom medicinskom skrbi, prehranom, hidratacijom, higijenom, odjećom, skloništem te za osnovnim svakodnevnim životnim aktivnostima što dovodi do ozbiljnog rizika od ugroženog zdravlja i/ili sigurnosti, a sve u odnosu na dob, zdravstveni status i kulturne norme (Hall i sur., 2016). Zanemarivanje je oblik nasilja koji je mnogo češći od primjerice fizičkog, no ujedno je i manje prepoznatljiv oblik te je stoga opravdano pretpostaviti da postoji velika tamna brojka neprijavljenih

slučajeva zanemarivanja (Levine, 2003., prema Kalayci i sur., 2016). Također, česte su situacije u kojima je starija osoba izložena različitim oblicima nasilja istovremeno (Fisher i Reagan, 2006., prema Rusac, 2009), pri čemu je teže primijetiti oblike nasilja kao što su psihičko nasilje ili zanemarivanje.

1.3. Čimbenici rizika za nasilje nad starijim osobama

S obzirom na složenost problematike nasilja nad starijima, ne postoji jedinstveno i sveobuhvatno teorijsko polazište koje bi objasnilo navedeno nasilje. Međutim, u literaturi se pronalaze brojne teorije koje se koriste kao „pomoćno sredstvo“ kako bi se pobliže razumio i približio fenomen nasilja nad starijim osobama. Svaka teorija objašnjava različite aspekte nasilja nad starijima, no s obzirom na složenost navedenog nasilja te s obzirom na to da istraživanja sugeriraju da se teorijska objašnjenja trebaju baviti ne samo individualnim karakteristikama žrtava i počinitelja, već i širim kontekstualnim okvirom unutar kojeg se zlostavljanje događa, kao najprikladnija teorija uzima se Bronfenbrennerova teorija ekoloških sustava koja dopušta specifičnosti različitih konteksta (Kosberg i Nahmiash, 1996., prema Schiamberg i Gans, 2000). Teorija ekoloških sustava promatra uzroke nasilja kroz interaktivno djelovanje čimbenika prisutnih na individualnoj, obiteljskoj i društvenoj razini (Rusac, 2009). Razumijevanje međudjelovanja čimbenika prisutnih na navedenim razinama preduvjet je za razvoj učinkovitih programa prevencije. Individualna razina podrazumijeva vrijednosti, uvjerenja i osobine ličnosti te se odnosi na obilježja nasilnika i obilježja žrtve (Rusac, 2009). Obiteljska razina podrazumijeva dinamiku odnosa, uloge članova obitelji te obrasce ponašanja (Rusac, 2009). Društvena razina podrazumijeva obilježja i norme lokalne zajednice, stavove prema nasilju, stavove prema starijim osobama, zakone i praksu pravosudnog sustava i sl. (Rusac, 2009). Važnost ekološke perspektive ogleda se u holističkom i integrativnom pristupu sagledavanja individualnog slučaja (Rusac, 2009). Polazeći od ekološke perspektive, ovo istraživanje bavit će se čimbenicima rizika podijeljenim u tri skupine: čimbenici rizika vezani uz žrtvu, čimbenici rizika vezani uz počinitelja te čimbenici rizika vezani uz društvo.

Govoreći o čimbenicima rizika vezanim uz žrtvu, istraživanjima se općenito pokazalo kako prisutnost indikatora ranjivosti i ovisnosti starije osobe značajno povećava rizik od zlostavljanja (Choi i Mayer, 2000). Tako primjerice, prisutnost čimbenika poput

funkcionalne ovisnosti, odnosno funkcionalnih oštećenja te lošeg fizičkog zdravlja starije osobe, dosljedno se pokazuje povezanim s većim rizikom od zlostavljanja (Oh i sur., 2006., Acierno i sur., 2010., Laumann i sur., 2008., Amstadter i sur., 2011). Međutim, pojedina istraživanja nisu uspjela pronaći izravnu vezu između funkcionalnih oštećenja starije osobe i zlostavljanja (Reis i Nahmiash, 1998) te se zaključuje kako slabija funkcionalna sposobnost starijih osoba nije sama po sebi čimbenik rizika za zlostavljanje već je moguće da povećava vjerojatnost zlostavljanja tek u prisutnosti drugih čimbenika rizika (Bonnie i Wallace, 2003). Nedosljednosti rezultata moguće je objasniti propustom razlikovanja različitih vrsta zlostavljanja prilikom ispitivanja čimbenika rizika (Jackson i Hafemeister, 2011). Prema tome, čimbenici rizika variraju s obzirom na vrstu zlostavljanja. Tako su autori Wolf i Pillemer (1989., prema Bonnie i Wallace, 2003) otkrili da je prisutnost funkcionalnih oštećenja bila mnogo češća kod žrtava zanemarivanja nego li kod žrtava fizičkog ili psihičkog zlostavljanja. Također, uz funkcionalna oštećenja, i kognitivna oštećenja identificirana su kao snažan čimbenik rizika, posebice u istraživanjima u kojima su sudjelovali njegovatelji osoba oboljelih od demencije (Sethi i sur., 2011., prema Pillemer i sur., 2016). Međutim, pojedini autori dolaze do nalaza kako je zapravo nasilje od strane njegovatelja značajno povezano s nasilnim ponašanjem od strane starije osobe oboljele od demencije, a o kojoj njegovatelj skrbi (Pillemer i Sutor, 1992., Orfila i sur., 2018). Stoga pojedini autori sugeriraju da demencija sama po sebi nije čimbenik rizika za nasilje već da ometajuća ponašanja, koja proizlaze iz demencije, predstavljaju čimbenik rizika (Bonnie i Wallace, 2003). Tako Homer i Gilleard (1990) zaključuju kako prisutnost ili odsutnost ometajućih ponašanja mogu biti mnogo važniji prediktori zlostavljanja od samog kognitivnog oštećenja. Narušeno mentalno zdravlje starije osobe, posebice depresija, također se pokazalo značajno povezanim s povećanim rizikom od zlostavljanja (De Donder i sur., 2016., prema Storey, 2019.; O’Keeffe i sur., 2007). Osim toga, prisutnost problema mentalnog zdravlja može dovesti do izolacije starije osobe, može biti prepreka traženju pomoći te također može dovesti do samozanemarivanja (Dong i sur., 2013., prema Storey, 2019). Stope prijavljenih problema mentalnog zdravlja među počiniteljima zlostavljanja starijih osoba procjenjuju se na između 14% i 35% (Jackson, 2016). Nadalje, istraživanja dosljedno pokazuju da su izolacija starije osobe te nedostatak

društvene podrške važni čimbenici rizika za zlostavljanje (Reis i Nahmiash, 1998., Shugarman i sur., 2003., Amstadter i sur., 2011). Također, manja je vjerojatnost da će se zlostavljanje otkriti u slučajevima u kojima je starija osoba socijalno izolirana (Biggs i sur., 1995., prema Schiamberg i Gans, 2000). Pojedini autori smatraju kako je zajedničko životno okruženje, odnosno život s većim brojem članova kućanstva, jedan od značajnijih čimbenika rizika za pojavu zlostavljanja (izuzev financijskog), posebice kada starija osoba živi s osobom koja ujedno i skrbi o njoj (Paveza i sur., 1992., prema Bonnie i Wallace, 2003.; Lachs i sur., 1997., prema Schiamberg i Gans, 2000.; Joosten i sur., 2015., prema Dow i Brijnath, 2019). Kao čimbenik rizika, za koji su nalazi istraživanja mnogo više neujednačeni nego li prethodno navedeni čimbenici, navodi se dob. Pojedina istraživanja navode kako je među starijom populacijom mlađa dob dosljedno povezana s većim rizikom od zlostavljanja (Oh i sur., 2006., Laumann i sur., 2008., Acierno i sur., 2010) dok druga istraživanja navode kako su osobe s 80 i više godina pod većim rizikom od zlostavljanja (NCEA, 1998., prema Rusac, 2009.; Gil i sur., 2015., prema Pillemer i sur., 2016). Starija dob povezana je s gubitkom neovisnosti u aktivnostima svakodnevnog života kao i sa sve većim kognitivnim i funkcionalnim oštećenjem, a s čime raste rizik za pojavu zlostavljanja (Ho i sur., 2017). Jedno od objašnjenja za veći rizik od zlostavljanja “mlađih starijih” pronalazi se u tome što “mlađi stariji” češće žive zajedno s partnerom ili odraslom djecom - dvije skupine koje su najčešći počinitelji nasilja nad starijima u obitelji (Lachs i Pillemer, 2015). Među ostalim čimbenicima rizika u literaturi navode se niski financijski resursi, niži stupanj obrazovanja, etnička pripadnost, ženski spol, financijska ovisnost, zlouporaba alkohola, nemogućnost skrbi o sebi, doživljeno nasilje u prošlosti, ponašajni problemi, udovištvo te lošija kvaliteta obiteljskih odnosa (Chung i Jang, 2000., prema Rusac, 2009; Oh i sur., 2006., Laumann i sur., 2008., Acierno i sur., 2010., Homer i Gilleard, 1990., Shugarman i sur., 2003). Dong (2014., prema Dong, 2015) je otkrio kako starije osobe s tri ili četiri čimbenika ranjivosti imaju gotovo četiri puta veći rizik od zlostavljanja, dok one osobe s pet ili više čimbenika imaju više od 26 puta veći rizik od zlostavljanja.

Govoreći o čimbenicima rizika vezanim uz počinitelje nasilja, literatura je nešto skromnija. Uglavnom je tome tako zbog prepreka koje sprječavaju istraživače da izravno kontaktiraju počinitelje nasilja. Međutim, među uobičajenim identificiranim

čimbenicima rizika pojavljuju se poteškoće mentalnog zdravlja, uključujući depresiju, anksioznost te poremećaje ličnosti (Sethi i sur., 2011., prema Pillemer i sur., 2016.; Reis i Nahmiash, 1998). Primjerice, u studiji koja je razlikovala tipove zlostavljanja, Reay i Browne (2001) otkrili su da su počinitelji fizičkog zlostavljanja postigli značajno veći rezultat na ljestvici za mjerenje depresije nego počinitelji zanemarivanja. Također, konzumacija alkohola dosljedno se pokazuje kao značajan čimbenik rizika za pojavu nasilnog ponašanja, posebice fizičkog zlostavljanja, te je pokazano da utječe na njegovateljevu sposobnost donošenja odgovarajuće odluke o skrbi (Homer i Gilleard, 1990., Reay i Browne, 2001.; Kosberg i Nahmiash, 1998., prema Schiamberg i Gans, 2000). U istraživanju Homer i Gilleard (1990), konzumiranje alkohola od strane njegovatelja pokazalo se najznačajnijim čimbenikom povezanim s fizičkim zlostavljanjem te autori zaključuju kako fizičko zlostavljanje mnogo više ovisi o karakteristikama počinitelja nego li o karakteristikama žrtve. Pojedini autori općenito smatraju kako su čimbenici rizika vezani uz počinitelja nasilja mnogo korisniji u predviđanju nasilja nad starijim osobama nego što su to čimbenici rizika vezani uza samu žrtvu (Kohn i Verboek-Oftedabl, 2011). Istraživanja pokazuju da je prevalencija rizika od zlostavljanja visoka među obiteljskim njegovateljima. Nesklonost pružanju skrbi, nedostatak znanja o potrebnoj skrbi te osjećaji stresa i opterećenja vezani uza skrb identificirani su kao čimbenici rizika za zlostavljanje starijih osoba na strani obiteljskih njegovatelja (Schiamberg i Gans 2000., Johannesen i LoGiudice 2013). Identificirano je kako više od trećine obiteljskih njegovatelja sudjeluje u potencijalno štetnom ponašanju prema starijoj osobi o kojoj se brinu (Lafferty i sur., 2016., prema Joosten i sur., 2017.; Orfila i sur., 2018). Također, društvena izolacija, nedostatak društvene podrške, kao i iskustvo obiteljskog nasilja u prošlosti, mogu pridonijeti povećanom riziku od zlostavljanja (Schiamberg i Gans 2000., Acierno i sur., 2010., Jackson i Hafemeister 2011). Pokazalo se da odrasla djeca kao počinitelji nasilja nad starijim osobama, često imaju financijske probleme, ponekad povezane s dugotrajnom nezaposlenosti te mogu biti ovisni o starijoj osobi u pogledu financijske podrške ili u pogledu smještaja (Acierno i sur. 2010., Jackson i Hafemeister 2011). Wolf i suradnici (1982., prema Bonnie i Wallace, 2003) utvrdili su da je u dvije trećine identificiranih slučajeva zlostavljanja počinitelj bio financijski ovisan o starijoj osobi. Zajedno s povećanom ovisnošću starije osobe o odraslom

djetetu, moguće je stvoriti situaciju međuovisnosti što je važan aspekt zlostavljanja starijih osoba u obitelji (Ziminski Pickering i Rempusheski 2014). Određena uvjerenja odrasle djece, kao primjerice uvjerenje da im pripada imovina roditelja te da na nju imaju pravo, također se povezuju sa zlostavljanjem, posebice financijskim (Zannettino i sur., 2015., prema Joosten i sur., 2017). Među ostalim čimbenicima u literaturi navode se iskustvo traumatskih događaja, muški spol, izloženost visokoj razini stresa, povijest problema s policijom, socijalna izolacija, nezaposlenost, zdravstveni problemi, problemi u ponašanju, suživot sa starijom osobom, izloženost ili svjedočenje nasilju u prošlosti, neadekvatne vještine suočavanja, percepcija preopterećenosti odgovornošću te nerealna očekivanja od starije osobe (Schiamberg i Gans, 2000., Oh i sur., 2006., O’Keeffe i sur., 2007., Laumann i sur., 2008., Kohn i Verboek-Oftedabl, 2011., Amstadter i sur., 2011).

Što se tiče čimbenika rizika vezanim uza zajednicu i društvo, isti mogu utjecati na druge pojedinačne čimbenike rizika te stvoriti uvjete koji povećavaju ranjivost starijih osoba. Postoji ograničen broj istraživanja koja ispituju moguće veze između društvenih čimbenika i zlostavljanja starijih osoba. Uglavnom se istraživanja fokusiraju na dihotomiju žrtva-počinitelj, a ne bave se sustavnim kontekstom u kojem je dopušteno pojavljivanje nasilja (Dow i Joosten, 2012). U literaturi se mogu pronaći čimbenici kao što su negativni stavovi o starenju, odnosno ageizam, te određene društvene i kulturne norme kao npr. normalizacija nasilja (Penhale i sur., 2000., prema Pillemer i sur., 2016). Ageizam predstavlja diskriminaciju na osnovi dobi, no navedena diskriminacija nije rezultat samo dobi, već i uvriježenih negativnih stereotipa i predrasuda o starijoj populaciji (Rusac i sur., 2016). Stoga autori Rusac i suradnici (2016) smatraju kako je ageizam širi pojam od pojma dobne diskriminacije te time prikladniji za razumijevanje odnosa društva prema starijima. Sam tvorac pojma ageizma, Robert Butler, objašnjava da je ageizam kombinacija triju povezanih elemenata: „negativnih stavova i predrasuda prema starijim osobama, diskriminacije starijih i institucionaliziranih praksa i politika, koje dovode do ustaljivanja stereotipa o starijim osobama“ (Van den Heuvel, 2011., prema Rusac i sur., 2016). Ageizam se može promatrati kao čimbenik rizika ili kao strukturalni oblik nasilja nad starijima. Pojedini autori sugeriraju da negativni stavovi i stereotipi o starijim osobama mogu doprinijeti društvenom prihvaćanju zlostavljanja starijih (Nelson, 2005., Sethi i sur.,

2011., prema Pillemer i sur., 2016). Od starijih se osoba očekuje da budu zaboravne, neproduktivne, intelektualno nazadne, aseksualne, pasivne, slabe, krhke, ovisne ili opterećujuće, što ih čini ranjivijima na zlostavljanje (Von Heydrich, 2012). Izloženost takvim percepcijama također može imati štetan učinak na dobrobit starije osobe te može pridonijeti osjećaju bezvrijednosti, ovisnosti, izoliranosti i nedostatku samopoštovanja. Također, prisutnost diskriminacije temeljem dobi može negativno utjecati na mogućnost pristupa tržištu rada, zdravstvenoj zaštiti i uslugama socijalne skrbi, a što sve ugrožava dobrobit starije osobe (Izvešće pučke pravobraniteljice za 2019). Također, određene kulturne norme mogu pridonijeti pojavi nasilja. Primjerice, kulture u kojima se pridaje veća vrijednost muškarcima nego ženama te u kojima se tolerira nasilje muškaraca nad ženama, čine žene ranjivijima na partnersko nasilje (Sanmartin, 2008., prema WHO, 2011). Određeni socijalni, ekonomski i politički čimbenici također mogu utjecati na pojedince te stvarati uvjete koji povećavaju ranjivost starije osobe. Primjerice, siromašna zemlja s rasprostranjenom nezaposlenošću te nedostatkom prihoda može negativno utjecati na međugeneracijske odnose te obiteljski sklad (Podnieks i sur., 2010). Pojedini autori navode neadekvatne zdravstvene i socijalne usluge za starije osobe ili izostanak istih, ekonomske pritiske te međugeneracijski jaz kao čimbenike rizika (Von Heydrich i sur., 2012.; Miskovski, 2014., prema Dean, 2019). Svjetska zdravstvena organizacija (2002) navodi čimbenike na strani društva koji posebno utječu na dobrobit ranjivih skupina, a to su: visoka stopa nezaposlenosti, osiromašenje znatnog udjela stanovništva te nedostatak socijalne stabilnosti i sigurnosti.

1.4. Prevencija nasilja nad starijim osobama

S obzirom na dalekosežne posljedice nasilja nad starijima, prevencija je važna kako bi se starijim osobama osigurala dostojna starost i materijalna sigurnost te unaprijedila kvaliteta života (Rusac, 2006). Preventivne mjere središnji su dio upravljanja nasiljem nad starijim osobama te bi trebale biti usmjerene na sve razine na kojima postoje rizični čimbenici za pojavu nasilja, a sukladno ekološkom pristupu. U skladu s navedenim, Spitek–Zvonarević (2006., prema Rusac, 2006) smatra da je potrebno razvijati programe prevencije koji slijede modele javnozdravstvenog pristupa te obuhvaćaju mjere i akcije na individualnom planu, u međusobnim odnosima u neposrednoj okolini te na širem društvenom planu. Iako je posljednjih godina sve više shvaćanja da se

zlostavljanju starijih treba pristupiti na društvenoj razini, i dalje se intervencije uglavnom usredotočuju na pojedinačne i obiteljske aspekte problema (Van Bavel i sur., 2010., prema Dow i Joosten, 2012). Učinkovit pristup zlostavljanju starijih osoba nužno zahtijeva bavljenje sustavnim kontekstom u kojem je dopušteno zlostavljanje starijih (Dow i Joosten, 2012). S obzirom da nasilje nad starijima predstavlja i društveni problem, država ima obavezu poduzimati potrebne mjere kako bi ga spriječila ili smanjila i olakšala njegove posljedice (Ajduković, 2003., prema Rusac, 2006). Stoga bi prevencija trebala započeti prvenstveno na nacionalnoj razini, osiguravanjem odgovarajućih zakonskih okvira i strategija koje uključuju preventivne i zaštitne mjere. U tom smislu, Hrvatska je donijela Nacionalnu strategiju zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022. godine u kojoj je prevencija nasilja u obitelji jedno od glavnih područja djelovanja, uz unapređenje zakonodavnog okvira iz područja zaštite od nasilja u obitelji, zbrinjavanje i potporu žrtvama nasilja u obitelji, psihosocijalni tretman počinitelja nasilja u obitelji, unapređenje međuresorne suradnje, izobrazbu stručnjaka koji rade u području zaštite od nasilja u obitelji te uz senzibilizaciju javnosti za problematiku nasilja u obitelji.

Iako je prevencija bitno područje, najveći jaz u znanju o nasilju nad starijim osobama nalazi se upravo u području prevencije (Pillemer i sur., 2016). Ne postoje pouzdani evaluacijski podaci o intervencijama, nema mnogo komparativnih studija preventivnih programa te ne postoje informacije o isplativosti određenih programa (Pillemer i sur., 2016). Teško je donijeti čvrste zaključke o učinkovitosti intervencija iz razloga što nasilje nad starijima poprima mnoge oblike, nastaje u nizu različitih uvjeta te je počinjeno od strane različitih osoba unutar različitih tipova odnosa na koje utječu brojni čimbenici rizika (Mears i Visher, 2005). Također, nasilje se treba promatrati unutar specifičnih kulturnih konteksta koji tada diktiraju mehanizme za prevenciju (Van Bavel i sur., 2010., prema O'Brien i sur., 2011). Razvidno je da je nemoguće identificirati bilo koju pojedinačnu intervenciju koja je učinkovita u sprečavanju ili rješavanju nasilja nad starijima u cjelini. S obzirom na navedeno, razvijaju se različite preventivne strategije koje se često drugačije i konceptualiziraju. Tako je primjerice Američko nacionalno istraživačko vijeće podijelilo intervencije s obzirom na različita područja društvenog djelovanja: pravne intervencije, socijalne intervencije, zdravstvene intervencije te multidisciplinarne intervencije (Chalk i King, 1998., prema

Mears i Visher, 2005). Odgovori na nasilje prožimaju se kroz sve navedene sustave, a učinkovita prevencija zahtijeva njihovu koordinaciju. Svjetska zdravstvena organizacija (2011) predstavila je intervencije koje su podijeljene s obzirom na populacije na koje se one odnose te se tako navode univerzalne intervencije, odnosno one koje se odnose na opću populaciju ili na određenu skupinu (npr. zdravstveno osoblje), zatim selektivne intervencije koje su usmjerene na pojedince ili grupe za koje je procijenjeno da su izložene određenim čimbenicima rizika više od prosječne populacije te indicirane intervencije usmjerene na same žrtve ili počinitelje nasilja. Među univerzalnim intervencijama najčešće se navode kampanje javnog informiranja čiji je cilj podizanje javne svijesti o zlostavljanju starijih osoba putem masovnih medija kao što su televizija, radio, tiskani materijali i *web* stranice. Također mogu biti vrlo korisne i u promicanju pozitivnijih stavova prema starijim osobama kroz prikazivanje pozitivnijih slika starijih osoba i kroz veću istaknutost u medijima (WHO, 2011). Takve kampanje jedne su od najvidljivijih intervencija te, iako je teško evaluirati njihov učinak, korištenje masovnih medija moglo bi pomoći u tome da se često skriveni i zanemareni problemi pretvore u nešto uočljivije i manje „tolerabilno“ unutar društva. Podizanje svijesti o zlostavljanju i rad na negativnim društvenim stavovima važni su koraci u razvoju učinkovite zaštite starijih osoba (WHO, 2011). Osim podizanja javne svijesti, kao univerzalne intervencije često se navode i strategije educiranja stručnih radnika čiji je cilj poboljšanje sposobnosti stručnjaka u identificiranju i učinkovitim rješavanju sumnjivih slučajeva (WHO, 2011). Stručnjaci za socijalnu i zdravstvenu skrb, posebice stručnjaci u primarnoj zdravstvenoj zaštiti s kojima starije osobe često dolaze u kontakt, u idealnom su položaju u kojem mogu prepoznati osobe koje su u opasnosti ili već doživljavaju zlostavljanje (Choi i Mayer, 2000). Postoje određena istraživanja koja su dokazala učinkovitost educiranja stručnjaka u pogledu povećanog prijavljivanja nasilja nad starijima (Baker i sur., 2016., prema Joosten i sur., 2017). Unatoč prepoznatoj potrebi educiranja stručnjaka, većini zdravstvenih djelatnika i dalje nedostaje znanja o nasilju nad starijima te samopouzdanja kako odgovoriti na isto (Dow i sur., 2018., prema Dow i Brijnath, 2019). Kao univerzalne intervencije također se navode i međugeneracijski programi koji se koriste za poticanje pozitivnih stavova prema starijim osobama na način da pružaju mogućnost smislene interakcije između starih i mladih u kojoj stari i mladi

imaju prilike učiti jedni o drugima te tako mijenjati postojeće stereotipe. Evaluacije međugeneracijskih programa pokazuju da takvi programi mogu značajno poboljšati stavove onih koji sudjeluju u njima, međutim ne zna se jesu li te promjene dugotrajno održive (Cummings i sur., 2003., Hannon i Gueldner, 2007., prema WHO, 2011). Selektivne intervencije u literaturi se uglavnom odjeljuju na intervencije usmjerene prema njegovateljima, kao potencijalnim počiniteljima, te intervencije usmjerene prema starijim osobama, kao potencijalnim žrtvama. Intervencije usmjerene prema njegovateljima bile su jedne od prvih korištenih intervencija za sprečavanje nasilja nad starijima (Pillemer i sur., 2016). Navedene intervencije uglavnom uključuju obrazovne programe te strategije socijalne podrške. Obrazovni programi njegovateljima pružaju informacije o skrbi i specifičnim bolestima te im omogućuju razvoj vještina za sprečavanje konflikta te vještina upravljanja stresom i sl.; dok strategije socijalne podrške pružaju usluge za ublažavanje tereta skrbi, kao npr. održavanje kućanstva i priprema obroka, skrb za predah te grupe podrške (WHO, 2011., Pillemer i sur., 2016). Intervencije usmjerene potencijalnim žrtvama najčešće uključuju edukativne kampanje čiji je cilj povećanje svijesti o prihvatljivom i neprihvatljivom ponašanju skrbnika te o dostupnim uslugama podrške. Također, navedene intervencije uključuju i strategije procjene rizika, odnosno *screening*, čiji je cilj utvrditi je li starija osoba pod povećanim rizikom od zlostavljanja, a u svrhu pravodobnog pružanja potrebne podrške. Hirst i suradnici (2016., prema Dean, 2019) tvrde kako bi se strategije procjene rizika trebale rutinski provoditi u zdravstvenim ustanovama, no zdravstvene službe često ne preuzimaju funkciju dijagnostike zlostavljanja. Pojedini autori navode i obiteljsku medijaciju kao jednu od selektivnih intervencija. Obiteljska medijacija može biti korisna u rješavanju obiteljskih sukoba koji se tiču potrebe skrbi i financijskih pitanja (uključujući nesuglasice oko nasljeđivanja), što može pomoći u smanjenju rizika od nasilja nad starijima (Joosten i sur., 2017). Obiteljska medijacija omogućuje starijoj osobi da bude saslušana, da sama identificira problem te da raspravlja o mogućim rješenjima problema čime se starija osoba osnažuje da donosi odluke (Bagshaw i sur. 2015., prema Dow i Brijnath, 2019). Što se tiče indiciranih intervencija, kao one namijenjene žrtvama navode se telefonske linije za pomoć, skloništa za hitne slučajeve te multidisciplinarni pristupi (Joosten i sur., 2017, Dean, 2019), a kao intervencije namijenjene počiniteljima najčešće se navode savjetovanje

te psiho-edukativni programi kojima se žele ublažiti čimbenici koji pridonose nasilju, poput stresa, ljutnje te loših mehanizama suočavanja; razrađujući ujedno i teme kao što su bolest, proces starenja, nasilje i sl. Postoje pozitivni dokazi koji podupiru navedene intervencije usmjerene prema počiniteljima u pogledu poboljšanog znanja, smanjene anksioznosti ili depresije počinitelja (Baker i sur., 2016., prema Joosten i sur., 2017). Pojedini autori tvrde kako je svaki preventivni pristup potrebno promatrati kroz širu perspektivu osnaživanja, društvenog sudjelovanja te afirmacije prava starijih osoba (Schwab i Wangmo, 2017). Također, sadržaj preventivnih programa trebao bi se razvijati u suradnji sa starijim osobama jer je prevladavajuće shvaćanje nasilja često u suprotnosti s viđenjem starijih osoba o nasilju nad starijima, što zauzvrat može utjecati na učinkovitost programa prevencije (Naughton i sur., 2014). Uz navedeno, starije osobe su u najboljoj poziciji da razgovaraju o izazovima starenja te povezanim rizicima zlostavljanja te je stoga ključno njihovo aktivno uključivanje u izradi učinkovitih preventivnih programa (Schwab i Wangmo, 2017).

2. Cilj i istraživačka pitanja

Cilj ovog istraživanja je dobiti uvid u informiranost i mišljenje starijih osoba i socijalnih radnika s područja grada Zagreba i Zagrebačke županije o nasilju nad starijim osobama u obitelji.

Istraživačka pitanja na koja se pokušava dobiti odgovor ovim istraživanjem jesu:

1. Kako starije osobe i socijalni radnici opisuju nasilje nad starijim osobama u obitelji?
2. Koji čimbenici rizika pridonose nasilju nad starijim osobama u obitelji?
3. Koji su načini prevencije nasilja nad starijim osobama u obitelji?

3. Metoda

U skladu s ciljem istraživanja, odabran je deskriptivan kvalitativan pristup istraživanju. Kvalitativan pristup istraživanju za temu „nasilje nad starijim osobama u obitelji“ prigodan je jer se ovim radom želi detaljnije razumjeti, opisati i naposljetku tumačiti fenomen nasilja nad starijima sukladno značenju kojeg mu pridaju same starije osobe te stručnjaci, odnosno socijalni radnici.

3.1. Uzorak

Populacija istraživanja koja je obuhvaćena istraživanjem su umirovljenici koji žive s obitelji te socijalni radnici koji imaju iskustva u radu sa starijim osobama. Starije osobe, odnosno umirovljenici birani su iz razloga što za ispitivanje teme nasilja nad starijima upravo njihova perspektiva u istraživanjima o nasilju nad starijima uglavnom izostaje, a važan je aspekt nasilja nad starijima (Erlingsson i sur., 2005). Također, pokazano je kako starije osobe imaju vrlo različito viđenje nasilja nego što to imaju stručnjaci (Erlingsson i sur., 2005) te je stoga važno ispitati i njihovu perspektivu kako bi se produbilo razumijevanje fenomena nasilja nad starijima. Socijalni radnici kao sudionici ovog istraživanja birani su iz razloga što oni, kao stručnjaci, imaju vrlo važnu ulogu u pomaganju starijima te s obzirom na svoja iskustva u praktičnom radu, vrlo su važan izvor informacija. Svojim iskustvom, socijalni radnici mogu osvijestiti realne probleme prisutne u praksi te mogu pridonijeti implikacijama za poboljšanje zaštite starijih osoba.

Za ovo istraživanje odabrana je neprobabilistička metoda uzorkovanja, točnije prigodni uzorak za populaciju starijih osoba te metoda snježne grude za populaciju socijalnih radnika. Do starijih osoba dolazilo se putem Udruge umirovljenika i građana „Zlatna dob“ Velika Gorica. Starije osobe koje su sudjelovale bile su one koje su dostupne, koje to žele i mogu. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 6 starijih osoba, pri čemu njih 5 je bilo ženskog spola. Raspon godina starijih osoba kretao se između 66 i 81 godine ($M=72$). Roditeljski status imalo je njih 4 te su svi živjeli u kućanstvu s drugim članovima obitelji. Do socijalnih radnika dolazilo se putem metode snježne grude, odnosno putem poznanstva. Birali su se socijalni radnici koji u svome radu imaju doticaja sa starijim osobama jer se smatra da su takvi socijalni radnici informativniji jer se susreću sa specifičnostima problema starijih osoba, pri čemu snježna gruda kao metoda navedeno i omogućava. Svi socijalni radnici bili su zaposlenici Centra za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica. U istraživanju sudjelovalo je ukupno 6 socijalnih radnika, pri čemu su svi bili ženskog spola. Raspon godina socijalnih radnika kretao se između 32 i 64 godine ($M=54$). Roditeljski status imalo je njih 4. Svi sudionici bili su s područja Velike Gorice i Zagreba.

3.2. Postupak

Podaci u ovom istraživanju prikupljeni su tijekom veljače i ožujka 2021. godine putem Udruge umirovljenika i građana „Zlatna dob“ Velika Gorica te putem Centra za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica. Budući da je ovo istraživanje dio većeg projekta „ESF Projekt: Tko se boji godina još?“, pojedine smjernice unaprijed su bile zadane kao što su skupine sudionika te mjesto provedbe istraživanja. Nositelj projekta je Matica umirovljenika Trnje – Zagreb. Zbog osjetljivosti teme nasilja, ali i prisutne Covid pandemije, kao metoda prikupljanja podataka korišten je polustrukturirani intervju, za čiju su se provedbu formulirala pitanja otvorenog tipa isključivo za potrebe ovog istraživanja. Radi boljeg upoznavanja s populacijom obuhvaćenom istraživanjem, od sudionika su uzeti i osnovni sociodemografski podaci. Intervju ima zadanu strukturu pitanja koja su postavljena svim sudionicima te su teme intervjua unaprijed određene, no dozvoljava se kreiranje i postavljanje novih pitanja kao i mijenjanje redoslijeda postavljanja pitanja, ovisno o odgovorima sudionika.

Ovo istraživanje provedeno je u skladu sa Etičkim kodeksom i temeljnim etičkim načelima dobrovoljnosti sudjelovanja i povjerljivosti prikupljenih podataka. Prije svakog intervjua, sudionicama je objašnjena svrha i cilj istraživanja te je zatražena njihova suglasnost za snimanje. Sudionicama istraživanja rečeno je da transkripti neće nigdje biti pojedinačno prikazani, a da će rezultati biti predloženi kao objedinjeni ukupni rezultati istraživanja.

3.3. Mjerni instrument

Kao mjerni instrument, korišten je unaprijed sastavljen protokol s pitanjima koja se temelje na literaturi vezanoj uz nasilje nad starijim osobama. Pitanja koja su se postavila sudionicima istraživanja:

1. Dob
2. Spol
3. S kime živite?
4. Roditeljski status da/ne
5. Opišite oblike/vrste nasilja kojima starije osobe mogu biti izložene u obitelji.
6. Koje su najčešće situacije u kojima starije osobe dožive nasilje?

7. Poznate li stariju osoba koje je doživjela nasilje u obitelji? Ako da, možete opisati.
8. Prema Vašem mišljenju, tko najčešće vrši/provodi nasilje nad starijim osobama?
9. Prema Vašem mišljenju, koji su razlozi zbog kojih starije osobe ne prijavljuju doživljeno nasilje u obitelji?
10. Prema Vašem mišljenju, koji su razlozi na strani starije osobe, a koji dovode do nasilja nad starijim osobama?
11. Prema Vašem mišljenju, koji su razlozi na strani počinitelja, a koji dovode do nasilja nad starijim osobama?
12. Prema Vašem mišljenju, koji su razlozi u društvu općenito, a koji dovode do nasilja nad starijim osobama?
13. Prema Vašem mišljenju, kako se može spriječiti nasilje nad starijim osobama u obitelji?
14. Koja je uloga stručnjaka, društva, medija, starijih osoba u prevenciji nasilja nad starijim osobama u obitelji?
15. Kako biste opisali položaj starijih osoba u RH?

3.4. Obrada podataka

Podaci dobiveni istraživanjem obrađeni su kvalitativnom analizom pri čemu se koristio postupak analize okvira (*eng. framework analysis*). Navedeni postupak koristi se kada je iz dosadašnjih spoznaja moguće unaprijed izabrati teme koje će predstavljati okvir prikupljanja i analize kvalitativne građe te je prikladniji za istraživanja koja imaju specifična pitanja i ograničeno vrijeme provedbe (Ajduković i Urbanc, 2011). U temelju ove metode je deduktivna metoda, no moguće je izranjanje i novih tema koje nisu bile predviđene u polaznom okviru analize (Ajduković i Urbanc, 2011). Analiza okvira obuhvaća pet faza: proces upoznavanja s građom, postavljanje tematskog okvira, indeksiranje (kodiranje), unošenje u tablice, povezivanje i interpretacija (Ajduković i Urbanc, 2011).

Prvi korak u obradi podataka bilo je upoznavanje (*eng. familiarization*). U okviru ove faze preslušani su audio zapisi intervjua te su izrađeni transkripti uz minimalna jezična uređenja. Također, tijekom proučavanja transkripata rađene su bilješke o glavnim

temama za daljnju analizu. Kroz sljedeću fazu, postavljanje tematskog okvira (eng. *identifying a thematic framework*) definirane su glavne teme koje su djelomično već bile identificirane u prvoj fazi te njihovo povezivanje sa specifičnim temama. U trećem koraku napravljeno je indeksiranje (eng. *indexing*). U ovoj fazi provedeno je kodiranje jednako kao što se provodi i u drugim pristupima kvalitativne metodologije (Ajduković i Urbanc, 2011). To znači da su u svakoj specifičnoj temi pridodane kategorije. Također, svaki podatak (iskaz sudionika) označen je numeričkim kodom kojim se štiti identitet sudionika. Zatim se kao četvrti korak analize okvira sve unosi u tablice (eng. *charting*). U ovoj fazi dobiveni podaci uneseni su u tablice radi dobivanja veće preglednosti rezultata. Za svaku glavnu temu izrađena je tablica u kojoj su jasno prikazane specifične teme i kategorije. U zadnjoj fazi napravljeno je povezivanje i interpretacija (eng. *mapping and interpretation*) na kojoj su temeljem dobivenih podataka i teorijskih spoznaja formirani zaključci i objašnjenja. Putem izdvojenih citata koji najbolje ocrtavaju definirane teme i kategorije, prikazani su rezultati i napisana je rasprava dobivenih rezultata.

Tematski okvir od kojeg se polazi, sastoji se od tri glavna tematska područja, sukladno istraživačkim pitanjima te se svako tematsko područje operacionaliziralo na specifičnije podteme temeljem analize podataka. Dobiveni podaci analizirali su se posebno za starije osobe te posebno za socijalne radnike, a u raspravi se uspoređuju rezultati za obje populacije. Za prvo istraživačko pitanje „Kako starije osobe i socijalni radnici opisuju nasilje nad starijim osobama u obitelji?“, utvrđeno je tematsko područje *Informiranost o nasilju nad starijim osobama u obitelji*, te tri podteme: *oblici nasilja*, *počinitelji nasilja*, *razlozi neprijavlivanja nasilja*. Za drugo istraživačko pitanje „Koji čimbenici rizika pridonose nasilju nad starijim osobama u obitelji?“, utvrđeno je tematsko područje *Čimbenici rizika za pojavu nasilja nad starijim osobama u obitelji*, te također tri podteme: *čimbenici rizika na strani počinitelja*, *čimbenici rizika na strani starije osobe*, *čimbenici rizika na strani društva*. Za treće istraživačko pitanje „Koji su načini prevencije nasilja nad starijim osobama u obitelji?“, utvrđeno je tematsko područje *Prevencija nasilja nad starijim osobama u obitelji*, te tri podteme: *uloga društva*, *uloga stručnjaka*, *uloga medija*. Radi veće preglednosti, tematski okvir prikazan je tablično.

Tablica 3.1.

Tematski okvir

Tematsko područje	Podteme
Informiranost o nasilju nad starijim osobama u obitelji	Oblici nasilja Počinitelji nasilja Razlozi neprijavlivanja nasilja
Čimbenici rizika za pojavu nasilja nad starijim osobama u obitelji	Čimbenici rizika na strani počinitelja Čimbenici rizika na strani žrtve Čimbenici rizika na strani društva
Prevenција nasilja nad starijim osobama u obitelji	Uloga društva Uloga stručnjaka Uloga medija

4. Rezultati i rasprava

U objedinjenom prikazu rezultata i rasprave zasebno je objašnjeno svako tematsko područje kroz izlučene specifične podteme koje su opisane putem kategorija. Radi veće preglednosti, usporedno su prikazani odgovori starijih osoba i socijalnih radnika putem tablica.

4.1. Informiranost o nasilju nad starijim osobama u obitelji

Tablica 4.1.

Informiranost o nasilju nad starijim osobama u obitelji

Podteme	Starije osobe	Socijalni radnici
Oblici nasilja	Tjelesno zlostavljanje Psihičko zlostavljanje Materijalno zlostavljanje Zanemarivanje	Tjelesno zlostavljanje Psihičko zlostavljanje Materijalno zlostavljanje Zanemarivanje Seksualno zlostavljanje
Počinitelji nasilja	Članovi obitelji (djeca, unuci, partneri od djece) Institucije Društvo	Članovi obitelji (djeca, unuci, bračni partneri, bivši bračni partneri) Članovi iz bližeg okruženja
Razlozi neprijavlivanja nasilja	Osjećaj straha Osjećaj srama Osjećaj bezizlaznosti i bespomoćnosti Nedovoljna informiranost i educiranost Osjećaj odgovornosti Osjećaj nelagode	Osjećaj straha Osjećaj srama Osjećaj bezizlaznosti i bespomoćnosti Nedovoljna informiranost i educiranost Osjećaj odgovornosti Uvjerenje da će se situacija promijeniti Internalizacija rodno utemeljene dinamike moći

4.1.1. Oblici nasilja

Prema prihvaćenoj podjeli pojavnih oblika nasilja na tjelesno, psihičko, materijalno i seksualno zlostavljanje te zanemarivanje, starije osobe kao oblike nasilja kojima starije osobe mogu biti izložene u obitelji navode sve oblike osim seksualnog nasilja. Prema starijim osobama, tjelesno zlostavljanje očituje se kroz **vezivanje za krevet** („...vezana je za krevet, a mogla je živjeti.“ (3)), **prisilno smještanje u ustanovu** („Poznam stariju osobu koju su strpali u dom...“ (3)), **zatvaranje u sobu** („Obitelj...kćer, smjestila ju je u jednu sobu, od njih 10 u kući...“ (5)), **uskraćivanje i ograničavanje izlazaka** („...uskraćivanje izlaska...“ (3), „...na wc je išla po rasporedu, ne korištenje kuhinje...“ (5)), **uskraćivanje hrane** („...uskraćivanje hrane.“ (3)). Tjelesno zlostavljanje prepoznale su tri starije osobe od čega su dvije imenovale oblik zlostavljanja kao *fizičko zlostavljanje* (1) ili *fizičko maltretiranje* (5) dok su ga druge opisivale bez imenovanja. Nijedna starija osoba nije iskazivala tipične

znakove tjelesnog zlostavljanja poput udaranja, šamaranja, naguravanja i sl. Nadalje, psihičko zlostavljanje očituje se kroz **vrijeđanje i nazivanje pogrđnim imenima** („Pogrđno nazivanje...vrijeđanje...“ (4), „...pogrđna imena...“ (5)), **vikanje** („...vikanje...“ (4), „...loša komunikacija kao... vikanje.“ (5)), **uskraćivanje razgovora** („...šutnja...i nikakav razgovor.“ (5)), **socijalno izoliranje** („Osamljenost starije osobe je druga vrsta napuštanja i zlostavljanja osobe... (2), „...uskraćivanje izlaska...“ (3), „...napuštanje...“ (1)). Psihičko zlostavljanje opisivalo je pet starijih osoba od čega je njih četvero imenovalo oblik zlostavljanja kao *psihičko zlostavljanje* (1), (2), *psihičko maltretiranje* (5) te *emocionalno zlostavljanje* (4). Ponekad se psihičko i tjelesno zlostavljanje mogu ispreplitati, kao što je primjerice slučaj sa ograničavanjem slobode/uskraćivanjem izlazaka i socijalnim izoliranjem. Takvo što se moglo i očekivati jer se psihičko zlostavljanje gotovo uvijek nalazi u pozadini drugih nasilnih ponašanja te je osoba vrlo često izložena različitim oblicima nasilja istovremeno (Fisher i Reagan, 2006., prema Rusac, 2009). Starije osobe opisivale su materijalno zlostavljanje kroz **uzimanje novaca starije osobe** („...uzimanje novaca...“ (3), „...uzimanje novaca...“ (4), „...obitelj isprazni sve sa računa...“ (5)), **uzimanje imovine** („Uzimanje imovine...“ (3)), **iskorištavanje financijskih resursa starije osobe za vlastite potrebe** („...plaćanje računa mlađima.“ (3), „Plaćanje računa...“ (4), „...plaćanje računa...“ (5)), **prisvajanje imovine starije osobe** („...smjestila ju je u jednu sobu, od njih 10 u kući..., a kuća je napravljena na njenom zemljištu“ (5)), **financijske prevare** („Prijevarena putem telefona, posjeta, ugovora, doživotnog osiguranja, zamjena novčanica.“ (6)). Materijalno zlostavljanje vrsta je nasilja koju su prepoznale sve starije osobe osim jedne te je većina takvu vrstu nasilja opisivala kao najčešću. Dvije starije osobe imenovale su navedeni oblik zlostavljanja kao *materijalno iskorištavanje* (2) te *materijalno iscrpljivanje* (5). Što se tiče zanemarivanja, jedna starija osoba koristila je pojam „zanemarivanje“ (1), a ostali pojmovi koji označavaju zanemarivanje odnose se na **nebrigu o zadovoljavanju higijenskih i zdravstvenih potreba** („...zdravstveno zapuštanje, loša higijena...“ (5)), što navodi samo jedna starija osoba.

Što se tiče socijalnih radnika, svi su se u opisivanju nasilja služili pravilnim imenovanjem nasilja. Tjelesno zlostavljanje opisivali su pojmovima kao što su **udaranje, šamaranje** („...udaranje šakom, šamaranje, otvorenim dlanom, nekim

predmetom - letva, stolica, metla, što se nađe pri ruci“. „Često roditelje tuku djeca ovisnici...“ (1)), **guranje** („...slučaj da je sin gurnuo majku...“ (2)), **ograničavanje slobode** („...zadržavanje osobe u takvom stanju...“ (4), „...nije joj dao da ide van iz stana...“ (6)), **uskraćivanje lijekova** („sin... ne da joj da uzima lijekove.“ (3), „...mamine lijekove bacao po stanu...“ (6)), **uskraćivanje hrane** („...ne daje joj jesti...“ (6)), **ostavljanje starije osobe vani same** („...ostavili bi mamu na cesti...“ (4), „...pa ih ostave na dvorištu na snijegu.“ (5)), te **zaključavanje** („...slučajevi da ukradu svog roditelja i zaključaju ga...“ (6)). Tjelesno zlostavljanje opisuju svi socijalni radnici. Psihičko zlostavljanje opisivali su pojmovima kao što su **ignoriranje, vrijeđanje, ponižavanje, psovanje** („...ignoriranje, vrijeđanje, podcjenjivanje u smislu „Ti si glupača, ti nemaš školu, šta ti znaš““. „...kaže da je kurva... psovke, poniženja, vrijeđanja cijele obitelji.“ (1), „...ponižavaju se...jako se vrijeđaju uzajamno“ (2), „...vrijeđa je...“ (3)), **kontroliranje** („...kontroliraju ih...“, „...misle da mogu odlučivati o njima.“ (2), „...pa joj muž prigovara, hoće kontrolu, a kao boji se da će dobiti koronu.“ (3), „...kao da nemaju pravo glasa...doslovce upravljaju životom svojih roditelja ili supružnika.“ (4), „...oni često kontroliraju te starce...“ (6)), **ucjenjivanje** („...nemaš kuda, izbacit ću te ili će biti po mome“ (4)), **prijetnje** („...prijetnje...“ (4)), **socijalno izoliranje** („...ne daju da ide kod susjeda...“ (2), „...nije u stan puštao ni patronažne sestre...želi ju izolirati...čak nije dao da partnerica ode u bolnicu...“ (3), „...sakrio joj je telefon, TV, nije joj dao da ide van iz stana...ne da službenicima iz Centra da uđu u stan.“ (6)), **optuživanje** („...fiksirana je na mamu i optužuje ju za svoju bolest.“ (6)). Materijalno zlostavljanje, prema socijalnim radnicima, očituje se kroz **uskraćivanje sredstava** („Žena nema svoj prihod pa su joj uskraćena sredstva za npr. frizuru ili za osnovne stvari u kućanstvu, namirnice, lijekovi.“ (1), „...partneri...uskraćuju si sredstva.“ (2), „...ne daje joj novac npr. za hranu, za već mašinu...“ (4), „...uzimanje sredstava za život...“ (6)), **zlouporaba ugovora o doživotnom/dosmrtnom uzdržavanju** („Djeca najčešće sklope ugovor s roditeljima pa bi ih smjestili i uzeli imovinu.“, „...ugovor o doživotnom uzdržavanju kojeg su potpisali unuci pa onda tjeraju baku da ide na smještaj...“ (2), „Slučaj starije osobe koja je sklopila ugovor o doživotnom uzdržavanju sa susjedom koja ne brine.“ (6)), **prisilno smještanje starije osobe u ustanovu radi imovinske koristi** (Guraju ih u ustanove, a roditelji to ne žele...pa bi ih smjestili i uzeli imovinu.“

(2)), **navođenje starije osobe na prijenos imovine putem prijetnje i prisile** („Situacija gdje djeca žele imovinu od roditelja, pa prijetnjama to pokušavaju dobiti.“, „...oni vrše pritisak na svoje roditelje da im daju imovinu...“, „I onda ju maltretiraju jer se žele što prije dokopati imovine.“ (2), „...one su je baš izmaltretirale zbog njihove pohlepe.“ (4), „...unuka je pokrenula privatnu parnicu da joj baka prepíše kuću.“ (6)), **izoliranje u svrhu financijske kontrole** („...kontroliraju ih, ne daju da ide kod susjeda jer se boje da će raskinuti ugovor.“ (2), „...želi ju izolirati jer ima financijsku korist...nije dao da partnerica ode u bolnicu jer on želi taj njen stan.“ (3), „...ne daju ga drugom djetetu jer se boje da će mu nešto dati.“ (6)), **onemogućavanje kontrole nad imovinom** („...zabrana korištenja imovine...“ (6)), **upravljanje financijama starije osobe** („Djeca... oni vode brigu o mirovinama pa im uzmu novce...“ (6)), **prisvajanje imovine starije osobe** („...roditelj je stekao tu imovinu, a djeca smatraju da je to njihovo.“, „To nije njihova imovina a djeca misle da jest.“ (2), „Djeca misle da je ta imovina njihova pa su nasilni prema roditeljima.“ (3), „...pa se npr. baka mora maknuti jer je najslabija karika. A kuća je njena.“ (5)), **nesavjesno uzimanje novaca starije osobe** („Dijete potroši sve novce...nitko ne pita za stariju osobu poslije. Djeca iskoriste roditelje...“, „...uzimaju novce...“ (4), „...a sve novce su joj uzeli i još ima malu imovinu.“ (5), „Djeca im uzimaju novce, isprazne im račune.“ (6)), **oštećenje imovine starije osobe** („...oštećenje imovine...“ (6)). Svi socijalni radnici spomenuli su i opisivali materijalno zlostavljanje. Seksualno zlostavljanje opisuje samo jedan socijalni radnik i to putem **grubosti u seksualnim odnosima** („Grubosti u seksualnim odnosima.“ (1)) te putem **silovanja** („...u obitelji kad muškarac traži seksualne odnose, a žena odbije, silovanje.“ (1)), dok drugi samo navode **seksualno nasilje** (5), (6). Seksualno zlostavljanje navodi ukupno troje socijalnih radnika kao oblik nasilja kojem starije osobe mogu biti izložene u obitelji te jedan od njih navodi da seksualnog nasilja ima manje nego li drugih oblika nasilja. Zanemarivanje socijalni radnici opisuju kao **nebriga o zadovoljavanju prehrambenih potreba** („...a npr. starijima treba kvalitetna prehrana ako su dijabetičari, a nemaju novaca za to. Djeca im ne žele donijeti namirnice.“ (6)), **nebriga o potrebnoj njezi onemoćaloj starijoj osobi** („...nemaju potrebu pomoći sada kada je star i nemoćan i kada te treba.“, „...partner zanemaruje partnericu koja je nepokretna i ovisna o njemu.“ (3), „prepusti ih samima sebi... nebriga“, „...slučaj bake o kojoj djeca ne brinu...“ (5), „Sada je otac nepokretan

i ne žele brinuti o njemu, nije bio adekvatno smješten, nema medicinski krevet i slično.“

(6)). Troje socijalnih radnika opisuje zanemarivanje dok drugi samo navode zanemarivanje (1), (4). Zanemarivanje ukupno prepoznaje pet socijalnih radnika te jedan od njih tvrdi da se zanemarivanje provlači kroz sve oblike nasilja.

U ispitivanju oblika nasilja kojima starije osobe mogu biti izložene u obitelji, starije osobe najčešće prepoznaju te opisuju materijalno i psihičko nasilje, a najrjeđe zanemarivanje. Nijedna starija osoba nije spomenula seksualno nasilje niti koristila pojmove koji bi označavali isto. Slično tome, socijalni radnici navode materijalno nasilje kao nasilje koje starije osobe najčešće doživljavaju u obitelji, a seksualno nasilje kao ono koje doživljavaju najrjeđe. Dobivene nalaze djelomično potvrđuju i strana i domaća istraživanja. Yon i suradnici (2017) napravili su sustavni pregled i metaanalizu istraživanja iz 28 zemalja svijeta kako bi identificirali rasprostranjenost nasilja nad starijima. Pokazalo se kako je ukupna procjena prevalencije nasilja bila najveća za psihičko zlostavljanje, zatim za materijalno zlostavljanje, potom za zanemarivanje te za fizičko i naposljetku za seksualno zlostavljanje. U istraživanju na području grada Zagreba (Rusac, 2009) starije osobe također su najviše iskazivale doživljeno psihičko nasilje, zatim materijalno pa tjelesno nasilje i najrjeđe seksualno nasilje. U istraživanju Cadmus i suradnika (2015) pokazano je kako su ženske sudionice najčešće doživljavale psihičko zlostavljanje, dok su muški sudionici najčešće bili izloženi materijalnom zlostavljanju. Nacionalno istraživanje zlostavljanja starijih osoba u SAD-u, na reprezentativnom uzorku od 5 777 osoba starijih od 60 godina koje žive u kućanstvima, pokazuje kako su starije osobe u razdoblju od posljednjih godinu dana najčešće bile izložene materijalnom zlostavljanju, zatim zanemarivanju, potom psihičkom zlostavljanju, zatim fizičkom zlostavljanju te seksualnom zlostavljanju (Acierno i sur., 2009). Većina istraživanja, koja ispituje percepciju starijih osoba o nasilju nad starijim osobama, dolazi do sličnih nalaza te pokazuje kako starije osobe najčešće prepoznaju psihičko zlostavljanje, no stariji ga većinom identificiraju putem određenih verbalnih postupanja, kao što je pokazano i u ovom istraživanju, dok postupanja neverbalne prirode uglavnom ostaju neprepoznata (Acierno i sur., 2010., Naughton i sur., 2014). Pojedina istraživanja ukazuju na činjenicu da je psihičko zlostavljanje ujedno oblik zlostavljanja koji se i najčešće prijavljuje (Saveman i sur., 1993., prema Erlingsson i sur., 2005.; Lacher i sur., 2016.,

prema Schwab i Wangmo, 2017). Iako su u ovom istraživanju sudionici uspješno identificirali znakove materijalnog zlostavljanja te iako je materijalno zlostavljanje jedno od najčešćih oblika zlostavljanja starijih osoba, također je ponekad i vrlo teško uočljivo (Halpen i sur., 2009., prema Aday i sur., 2017) te je jedno od najrjeđe prijavljivanih oblika nasilja (Peterson i sur., 2014., prema Aday i sur., 2017). Starija osoba često je nesvjesna činjenice da je žrtva materijalnog iskorištavanja zbog često suptilnih iskorištavanja, zlouporaba, manipulacija i prevara, posebice u situacijama u kojima je počinitelj član obitelji s kojim je starija osoba u odnosu povjerenja. Iz navedenih razloga, mnoge starije osobe nisu svjesne da ih se materijalno iskorištava, ne raspoznaju znakove materijalnog zlostavljanja, a dio starijih prihvaća materijalno iskorištavanje od strane članova obitelji zbog straha od otuđenja od obitelji (Kalayci i sur., 2016). U istraživanju Kalayci i suradnika (2016), više od polovice starijih osoba nije vidjelo problem u tome što im članovi obitelji uzimaju novac bez dopuštenja niti u tome što im ga vraćaju. Taylor i suradnici (2014) tvrde da često postoji vrlo tanka linija između neformalnih financijskih aranžmana unutar obitelji i financijskog zlostavljanja. Također, razumijevanje materijalnog zlostavljanja ovisi i o kulturološkoj pripadnosti te ono, što se u nekim društvima smatra zlostavljanjem, u drugim društvima smatra se „uobičajenom i općeprihvaćenom pojavom“ (Lowndes i sur., 2009., prema Vuić i Rusac, 2017). U istraživanju Schwab i Wangmo (2017), u dijelu slobodnih asocijacija na izraz *nasilje*, starije osobe uopće nisu spominjale materijalno zlostavljanje, dok su situacije poput *korištenje novaca starije osobe bez pristanka* identificirale kao krađu, no ne i kao oblik materijalnog zlostavljanja. Zlostavljanje se u navedenom istraživanju prvenstveno shvaćalo u terminima psihičkog zlostavljanja. Sukladno i drugim istraživanjima (Erlingsson i sur., 2005., Cadmus i sur., 2015., Schwab i Wangmo, 2017), zanemarivanje je oblik nasilja kojeg su starije osobe ovog istraživanja najrjeđe prepoznavale ili opisivale. U istraživanju Kalayci i suradnika (2016), činjenica da se polovica starijih osoba, točnije njih 50,6%, nije složilo sa izjavom o tome da je jedan od oblika zanemarivanja *ostavljanje starije osobe prikovane za krevet same*, ukazuje na činjenicu da starije osobe nemaju dovoljno razvijenu svijest o zanemarivanju kao obliku nasilja. Zanemarivanje je mnogo češći oblik nasilja nego li primjerice fizičko nasilje, no za razliku od fizičkog nasilja, zanemarivanje je mnogo manje prepoznatljiv oblik nasilja (Levine, 2003., prema

Kalayci i sur., 2016), kao što se pokazalo i u ovom istraživanju. Objašnjenje navedenog moguće je pronaći u činjenici da je starija osoba često izložena različitim oblicima nasilja istovremeno, pri čemu je teže prepoznati zanemarivanje pored drugih oblika nasilja. Što se tiče seksualnog nasilja, starije osobe ovog istraživanja nisu koristili niti jedan pojam koji bi označavao seksualno nasilje. Socijalni radnici navode da se seksualno nasilje nad starijima događa mnogo rjeđe u odnosu na druge oblike nasilja, što potvrđuje i literatura (Choi i Mayer, 2000., Yon i sur., 2017., O'Keeffe i sur., 2007., Ajduković i sur., 2008., Rusac, 2009). U istraživanju Schwab i Wangmo (2017), starije osobe u svom shvaćanju nasilja nad starijima nisu uopće spominjale seksualno nasilje niti koristile izraze koji bi se povezali sa seksualnim nasiljem. Također, u istraživanju Erlingsson i suradnika (2005), seksualno nasilje bila je jedina vrsta nasilja o kojoj se uopće nije raspravljalo u fokus grupama, unatoč usmjeranim pitanjima. Moguće je da se seksualno zlostavljanje doista i ne događa često među starijom populacijom, no neprepoznavanje navedenog oblika zlostavljanja može se objasniti i uvjerenjima starijih osoba o tome da su seksualni odnosi bračna dužnost te se stoga seksualno zlostavljanje često ne percipira kao moguće nasilje (Rusac, 2009). Takav se nalaz također može djelomično objasniti tabuom seksualnosti starijih osoba te percipiranjem seksualnosti kao vrlo privatnom sferom što ukazuje na nužnost privlačenja pozornosti starijih osoba i stručnjaka na postojanje ove vrste zlostavljanja kao i na nužnost prijavljivanja istog.

4.1.2. Počinitelji nasilja

Na pitanje tko najčešće vrši nasilje nad starijim osobama, petero starijih osoba odgovorilo je da su to članovi obitelji. Od njih, jedna starija osoba navela je kako su to **najbliži članovi obitelji** („*Po mom mišljenju, mislim da starije osobe najčešće dožive nasilje u vlastitom domu i od najbližih članova obitelji...*“ (2)), jedna osoba je navela kako su to **bliske osobe** („*Maltretiranje od strane bliskih osoba...*“ (3)), a jedna starija osoba navela je samo članovi obitelji („*Članovi obitelji...*“ (1)). Ostalo dvoje spomenulo je kako su to **djeca, unuci te partneri od djece** („*Mislim da vlastita djeca i njihovi partneri, a nekad i unuci.*“ (5)) pri čemu je jedna starija osoba specificirala da je to **zet** („*Rođena djeca, unuk, zet.*“ (4)). Dvije starije osobe navele su da institucije vrše nasilje („*...institucije, ...*“ (1)), te je jedna od njih specificirala da su to **domovi za starije i nemoćne** („*...a možda i u različitim obiteljskim i inim domovima za starije*“ (1)).

i nemoćne.“ (2)). Jedna starija osoba između ostalog navodi i **društvo** kao ono koje vrši nasilje nad starijima (*...društvo.*“ (1)).

Socijalni radnici na pitanje tko najčešće vrši nasilje nad starijim osobama, svi su odgovorili da su to članovi obitelji. Njih četvero navelo je kako su to **muževi i djeca** (*„Muževi i djeca. Drugi ljudi ne rade nasilje, to je uglavnom obiteljska priča...“* (2)), no među njima jedan socijalni radnik navodi da se povećao broj djece koja su nasilna prema roditeljima u zadnjih par godina (*„...povećao se broj nasilja djece u odnosu na roditelje u zadnjih par godina...“* (1)), jedan specificira da su to muževi i **sinovi** (*„Uglavnom su muški nasilnici – sinovi i muževi.“* (6)), a jedan je naveo kako su to **bivši bračni partneri – muževi i djeca** (*„Bivši bračni partneri – muževi i djeca.“* (3)). Jedan socijalni radnik odgovorio je da su to **uži članovi obitelji** (*„Članovi uže obitelji. Jednako su zastupljeni po spolu.“* (5)), a jedan je odgovorio kako su djeca ona koja su najčešće nasilna (*„Djeca najčešće rade nasilje. Ima i muževa, ali djeca su najčešće nasilna.“* (4)). U drugim pitanjima kada opisuju slučajeve nasilja s kojima se susreću, svi socijalni radnici spomenuli su sina kao počinitelja nasilja prema majci (*„...sin godinama zlostavlja svoju majku...“* (1), *„Majka živi sa sinom koji je alkoholičar. Takvih je dosta prijava.“* (4), *„Najgori su ti neoženjeni sinovi koji ostanu s mamom...Oni obično mamu i maltretiraju.“* (6)) ili se služe samo riječju **djeca**, dok njih petero u pojedinim opisivanjima spominje i muža kao počinitelja, no čini se kao da je uglavnom veća orijentacija na djeci. Troje socijalnih radnika, u slučajevima nasilja s kojima su se susreli, spominju i **kćeri** kao počinitelje nasilja (*„Kćer je bila udaljena od mame...To je bilo konstantno ponavljanje nasilja...“* (2), *„Dogovorile su se da mama bude kod jedne kćeri npr. 3 mjeseca, pa bi je druga ne bi htjela uzeti i to je baš bilo natezanje, ostavili bi mamu na cesti.“* (4), *„...strašno maltretira svoju mamu i fiksirana je na mamu i optužuje ju za svoju bolest.“* (6)). Troje socijalnih radnika navodi **bračne partnere** u međusobnom nasilju (*„Nasilje u alkoholiziranom stanju se događa i s jedne i s druge strane, i žene i muškarci.“* (1), *„Kod verbalnog nasilja to su uglavnom partneri – jedan drugoga ponižavaju, vrijeđaju...“* (2), *„Uglavnom sam se susretala s verbalnim nasiljem između bračnih partnera...“* (3)). U pojedinim opisivanjima slučaja kao počinitelje nasilja dvoje socijalnih radnika navodi i **unuke** (*„...ugovor o doživotnom uzdržavanju kojeg su potpisali unuci pa onda tjeraju baku da ide na smještaj...“* (2), *„...i unuci traže novac...“*, *„...unuka je pokrenula privatnu*

*parnicu da joj baka prepíše kuću.“ (6)). Jedan socijalni radnik naveo je članove iz bližeg okruženja, odnosno **susjede** kao počinitelje nasilja („*Slučaj starije osobe koja je sklopila ugovor o doživotnom uzdržavanju sa susjedom koja ne brine.*“ (6)).*

U ispitivanju informiranosti o počiniteljima nasilja, petero starijih osoba smatra da su članovi obitelji najčešći počinitelji nasilja nad starijima. Takav rezultat u skladu je s nalazom do kojeg su došli Acierno i suradnici (2010) u kojem se pokazalo da otprilike dvije trećine slučajeva zlostavljanja starijih osoba počine članovi obitelji. Većina starijih osoba nije specificirala koga podrazumijeva pod članove obitelji te se uglavnom služe izrazom *mladi* kada pričaju o počiniteljima. Dvoje starijih osoba specificiralo je da nasilje najčešće čine djeca, unuci te partneri od djece. Slično tome, u Australiji, od 12 993 prijava nasilja telefonskim linijama za pomoć, djeca su bila najčešće prijavljivani počinitelji nasilja nad starijima (Dean, 2019). Nijedna starija osoba nije spomenula supružnika kao počinitelja nasilja što je zanimljivo jer određena istraživanja pokazuju da su upravo supružnici/partneri najčešći počinitelji nasilja (Laumann i sur., 2008., Acierno i sur., 2010). Ajduković i suradnici (2008) su istraživanjem na području grada Zagreba također došli do nalaza da su najčešći počinitelji nasilja nad starijima bili suprug (30,7%), a tek potom djeca, i to redom sin (16,95%) i kćer (14,4%). Pojedina istraživanja ukazuju na činjenicu kako je nasilje od strane supružnika zapravo prilično široko tolerirano ponašanje (Straus i Gelles, 1990., prema Pillemer i Suitor, 1992). Slijedom navedenog, nalazi trenutnog istraživanja mogu biti zabrinjavajući ako starije osobe ovog istraživanja doista ne percipiraju nasilna ponašanja između supružnika kao nasilje, a što bi ukazivalo na potrebu osvještavanja starijih osoba i o partnerskom nasilju. U istraživanjima, koja su se bavila viđenjem starijih osoba o nasilju nad starijima, starije osobe su kao počinitelje također najčešće prepoznavale članove obitelji (Kalayci i sur., 2016., Aday i sur., 2017), samo što su neke starije osobe direktno specificirale djecu kao najčešće počinitelje (Naughton i sur., 2014., Cadmus i sur., 2015.; Joosten i sur., 2015., prema Dow i sur., 2020). Pojedina istraživanja ukazuju kako su različiti tipovi odnosa povezani s različitim oblicima nasilja (Von Heydrich i sur., 2012). Tako je primjerice u nekim istraživanjima utvrđeno kako je veća vjerojatnost da će počinitelji zanemarivanja i financijskog zlostavljanja biti odrasla djeca, a počinitelji fizičkog i psihičkog

zlostavljanja intimni partneri/supružnici (Jackson, 2016). Dvije starije osobe su navele da institucije vrše nasilje nad starijima te jedna od njih specificira da su to razni domovi za starije i nemoćne. Navedeno sugerira postojanje institucionalnog nasilja za koje nema dovoljno provedenih istraživanja, no Yon i suradnici (2019), radeći sveobuhvatnu metaanalizu, otkrili su da ukupna prevalencija nasilja u ustanovama, temeljena na prijavama i priznavanju nasilja od strane osoblja, iznosi 64,2%, dok za ukupnu prevalenciju nasilja temeljenoj na prijavama samih starijih osoba nema dovoljno podataka, no procjenjuje se da je ista visoka. Također, istraživanje EU-a na temu javnog mišljenja o problemu nasilja nad starijima pokazuje kako su djelatnici u domovima za starije prepoznati kao najčešći počinitelji nasilja nad starijima (Bonnie i Wallace, 2003., prema Rusac i Čizmin, 2011). Osim javnih domova za starije, javljaju se i razni privatni pružatelji skrbi kroz obiteljske domove. Uslijed loših zakonskih okvira, nedostatnog nadzora te blagih prekršajnih kazni, obiteljski domovi u Hrvatskoj često krše propise i standarde pružanja skrbi, a time i prava korisnika (Izvješće pučke pravobraniteljice za 2019). Mnogo je utvrđenih nepravilnosti obiteljskih domova u vidu kvalitete usluga te uvjeta smještaja. Često nedostaje stručnih djelatnika, higijenski i sanitarni uvjeti su loši, prostori su neodržavani, starije osobe često ostaju same, ograničavaju im se posjete, dosljedno se prima veći broj korisnika od propisanog te je skrb i briga o zdravlju korisnika često zapostavljena. Time se starije osobe, koje su ionako već ranjive i ovisne o tuđoj pomoći, dovode u opasnost s mogućim tragičnim ishodomima. S obzirom na navedeno, ne čudi kako starije osobe prepoznaju institucije kao počinitelje nasilja. Jedna starija osoba navodi kako društvo vrši nasilje nad starijima. Definicije zlostavljanja te razna istraživanja stavljaju većinski fokus na razinu individualnog odnosa koji zanemaruje ulogu društva u doprinosu pojave zlostavljanja nad starijima, no starije osobe često definiraju zlostavljanje društvenim terminima, odnosno percipiraju nasilje kao nešto mnogo šire od individualnog odnosa. Navedeno uključuje izostanak poštovanja i priznanja, smanjenje uloga u društvu i mogućnosti za sudjelovanje, kršenje prava, ageizam, neadekvatne zdravstvene i socijalne usluge, neučinkovitost institucija te nedostatak stručnog osoblja, „pogrešne“ državne prioritete i sl. (Erlingsson i sur., 2005., Dow i Joosten, 2012., Naughton i sur., 2014., Cadmus i sur., 2015., Dean, 2019) te stoga ne čudi kako jedna starija osoba smatra društvo počiniteljem nasilja. Što se tiče socijalnih radnika, svi među njima

također prepoznaju članove obitelji kao najčešće počinitelje nasilja nad starijima samo što većina njih, točnije njih četvero, spominje kako su to muževi i djeca, dok jedan socijalni radnik tvrdi kako su najčešći počinitelji djeca. Da je muž češći počinitelj nasilja nad ženom nego li žena nad mužem, pokazuje i istraživanje Ajduković i suradnika (2008) u kojem su žene u starijoj životnoj dobi statistički značajno češće bile izložene nasilju od strane muževa nego što su muževi bili izloženi nasilju od strane žena. Također, statistički podaci u Australiji pokazuju kako su žene u dobi od 55 godina i više češće bile izložene psihičkom zlostavljanju od strane partnera u usporedbi s muškarcima iste dobi (Hill i Katz, 2019., prema Dean, 2019). Jedan socijalni radnik kao najčešće počinitelje navodi članove uže obitelji i to podjednako zastupljene po spolu. U opisivanju slučajeva s kojima se susreću u radu, svi socijalni radnici spominju sina kao počinitelja nasilja nad majkom ili se služe samo riječju *djeca*. U istraživanju Choi i Mayer (2000), u kojem su se proučavali prijavljivani slučajevi nasilja, sin je bio identificiran kao najčešći počinitelj, kao i u istraživanju Oh i suradnika (2006). Troje socijalnih radnika spominje kćeri, a dvoje navode i unuke kao počinitelje nasilja. Može se uočiti da je žena uglavnom identificirana kao žrtva nasilja, no ipak troje socijalnih radnika napominje i prisutnost obostranog nasilja između partnera/supružnika, uglavnom kada je u pitanju verbalno nasilje. Zanimljivo je što nijedan socijalni radnik nije spomenuo partnere od djece, odnosno zetove ili snahe, dok ih je dvoje starijih spomenulo kao počinitelje nasilja. Jedan socijalni radnik navodi kako nasilje vrše bivši bračni partneri – muževi, što bi bilo u skladu s istraživanjem Ajduković i suradnika (2008), u kojem su sudionici koji su razvedeni bili češće izloženi psihičkom zlostavljanju u odnosu na one koji su oženjeni ili su udovci/udovice. Jedan socijalni radnik navodi susjede kao počinitelje nasilja, koji su pojedinim istraživanjima također potvrđeni kao počinitelji, no susjedi se uglavnom svrstavaju u skupinu počinitelja koji nisu u srodstvu sa žrtvom. Tako primjerice, u istraživanju Choi i Mayer (2000), velik udio počinitelja materijalnog zlostavljanja, točnije njih 40%, činile su osobe koje nisu u srodstvu sa žrtvom, među kojima se nalaze i susjedi. Može se zaključiti da su prema mišljenju starijih osoba te socijalnih radnika najčešći počinitelji nasilja nad starijima uži članovi obitelji, počevši od djece, što je djelomično potvrđeno istraživanjima.

4.1.3. Razlozi neprijavlivanja nasilja

U analizi razloga neprijavlivanja nasilja pojedini pojmovi ostali su na razini koda. Starije osobe, kao većinski razlog neprijavlivanja nasilja navode osjećaj srama. Pojedine starije osobe opisivale su pojam srama kao **sram zbog osude okoline** („*Gore navedenu osobu bilo je sram što će ljudi reći i što će govoriti o njima.*“ (5)) te **sram zbog ismijavanja** („*Mislim da zbog srama da ih netko ne ismije...*“ (2)), a druge starije osobe navele su samo pojam *sram* (1), (4). Sram kao razlog neprijavlivanja nasilja navele su 4 starije osobe. Kao drugi najčešći razlog neprijavlivanja nasilja pojavljuje se osjećaj bezizlaznosti i bespomoćnosti koji se očituje kroz **nepostojanje drugog izbora** („*Nasilje se ne prijavljuje, nemaju izbora.*“ (3)), **nepostojanje podrške** („*...nemaju izbora kome se požaliti i tražiti pomoć... nemaju nikakvu podršku.*“ (4)) te kroz **nepovjerenje prema institucijama** („*...nepovjerenje prema institucijama*“ (1)), što navode tri starije osobe. Nadalje, dvije starije osobe navode i **osjećaj straha** („*...stari se boje...*“, „*...ne traži pomoć iz straha...*“ (4), „*...strah...*“ (6)), no starije osobe nisu navodile razlog straha prijavljivanja nasilja. Nadalje, kao razlog neprijavlivanja nasilja nameće se i nedovoljna informiranost i educiranost što uključuje **neznanje o tome kome se obratiti za pomoć** („*...nisu dovoljno informirani...*“ (4)). Jedna osoba navela je kao razlog neprijavlivanja nasilja i **osjećaj nelagode** („*...nelagodnost...*“ (1)). Kao razlog neprijavlivanja nasilja pojavljuje se i osjećaj odgovornosti koji se očituje kroz **zaštitu najbližih** („*...ne žele okrivljavati svoje najbliže i svoju djecu.*“ (2)) te kroz **samookrivljavanje** („*...zbog...samookrivljavanja...*“ (2)), što navodi jedna starija osoba.

Socijalni radnici kao razloge neprijavlivanja nasilja navode osjećaj straha koji se očituje kroz **strah od odbačenosti** („*...boje se da će biti odbačeni...*“ (1)) te **strah od gubitka jedine podrške** („*...ali onda starica se boji kako će ona bez njega.*“ (1)), dok su neki socijalni radnici navodili samo pojam „*strah*“ (6). Nadalje, navode osjećaj srama, koji se očituje kroz **sram zbog ismijavanja** („*...od srama...da će ih ismijati ako prijave nasilje.*“ (1)) te kroz **sram zbog osude okoline** („*...sramotno to prijaviti kao, cijeli život je šutjela pa zašto i sada ne nastavi šutjeti.*“, „*Puno je osude okoline ako netko prijavi nasilje.*“, „*Još će biti izvrgnuta pogledima, komentarima.*“ (1)), **sram što su nasilje počinili članovi obitelji** („*A kad su djeca nasilna – sram...*“ (2), „*Sramota ih je, sram ih je priznati nasilje i teško im je to prijaviti.*“ (4), „*To je veliki*

sram pa ne žele prijaviti.“ (5), „Jako ih je sram.“ (6)). Nadalje, navode osjećaj bezizlaznosti i bespomoćnosti koji se očituje kroz **besmislenost prijavljivanja nasilja** („...razumijem te žene što ne prijavljuju jer se ništa neće dogoditi.“ (1)), **ovisnost o počinitelju** („...žene su ovisne o muževima...one podnose nasilje 20-ak godina, ako ne i dulje, to se stalno ponavlja.“, „...ovisni su o toj osobi.“ (2), „A zbog svojih slabih mirovina ovise o ukućanima. I onda naravno da neće prijaviti nasilje.“ (3)) te kroz **nedostupnost zaštite** („...nedostupnost tih ustanova...“ (5)). Navode i osjećaj odgovornosti koji se manifestira kroz **zaštitu najbližih** („...žene brane svoje muževe...one traže načine kako bi ga opravdale.“, „...ne prijavljuje nasilje jer je to njen sin.“ (1), „Ali i ta žena brani svog muža.“, „...zaštita djece, ne žele svojoj djeci loše, kako će ga prijaviti policiji.“ (2), „A roditelji, stara osoba neće svjedočiti protiv djece.“ (4), „Štite zlostavljača...“ (5), „Oni često maltretiraju svoju mamu, a ona to nije htjela reći.“ (6)) te kroz **odgovornost zaštite obitelji od sramoćenja** („To je dio tradicije, u obitelji se mora sakriti sramota.“ (5)). Nadalje, socijalni radnici navode nedovoljna informiranost i educiranost koja se očituje kroz **neprepoznavanje nasilja** („...ne razumiju da je to nasilje...nemaju svijest što je sve nasilje.“ (2), „Oni znaju što je fizičko nasilje, ali ne vide da je i vrijeđanje također nasilje...Ljudi fizičko prijavljuju i doživljavaju ga kao nasilje, a ne shvaćaju da ako ih netko vrijeđa ili ne plaća račune da je to isto nasilje i da se to može prijaviti.“ (3), „...ne znaju što je nasilje...“ (5), „...nisu ni svjesni da je to nasilje.... Ne razumiju da su žrtve ekonomskog nasilja.“ (6)), kroz **nesvjesnost vlastitih prava** („Žrtva ne zna da može nešto napraviti i promijeniti.“ (3)) te **neznanje o tome kome se obratiti za pomoć** („...ne znaju kome se obratiti.“ (5)). Nadalje, navode i **uvjerenje da će se situacija promijeniti** kao razlog neprijavlivanja („Ona misli da će biti bolje kada ode u mirovinu, da više neće piti.“ (2), „...zašto su tako dugo čekali, a oni kažu da su mislili da će se nešto promijeniti.“ (6)). Nadalje, navode internalizaciju rodno utemeljene dinamike moći kao razlog neprijavlivanja nasilja, koja se manifestirala putem **normalizacije nasilja** („...to su starije generacije kojima je nasilje- trpi i šuti, žene su tako odgojene, tako mora biti i muž vlada. Ili – ako sam do sada tako živjela, pa neću sada nešto mijenjati.“ (2), „U tim obiteljima ima nasilja po tradiciji, tuklo se ženu, tuklo se djecu, to je tako bilo u prošlosti pa je i danas.“ (3), „Navikli su se na batine kao magarac.“, „Žena

mora slušati muža, trpi njegovo ponašanje...“, „...*nasilje, nekima je to normalno.*“ (4)).

U ispitivanju razloga neprijavlivanja nasilja obje skupine sudionika prepoznaju sram, strah, osjećaj bezizlaznosti i bespomoćnosti, nedovoljnu informiranost i educiranost starije osobe te osjećaj odgovornosti kao razloge neprijavlivanja nasilja. Starije osobe prepoznaju još i osjećaj nelagode, dok socijalni radnici nadodaju i uvjerenje da će se situacija promijeniti te internalizaciju rodno utemeljene dinamike moći. Sram je najčešće prepoznat razlog neprijavlivanja od strane obje skupine sudionika.

Dostupna literatura uglavnom ukazuje na slične razloge neprijavlivanja nasilja. **Sram** se u odgovorima sudionika manifestirao kroz sram zbog ismijavanja te kroz sram zbog osude okoline, dok je kod socijalnih radnika nadodan još i sram što su nasilje počinili članovi obitelji. Sram i osjećaj neugode jedni su od često spominjanih razloga neprijavlivanja (Tueth, 2000., Werner i sur., 2005., Aday i sur., 2017). Često je starijim osobama teško prihvatiti činjenicu da se baš u njihovoj obitelji događa nasilje te osjećaju sram zbog ponašanja članova obitelji i često žele da nasilje ostane „unutar obitelji“ kako ne bi bili etiketirani ili stigmatizirani. Sram može također igrati značajnu ulogu u kulturama u kojima se velika vrijednost pridaje slici skladne obitelji te bi prijava nasilja narušila takvu sliku (Jones i sur., 1997., prema Storey, 2019). U istraživanju Dow i suradnika (2020), starije osobe izražavale su osjećaj srama zbog ismijavanja te zabrinutost o tome što bi drugi mogli misliti o njima kao prepreke traženju pomoći. One osobe koje su prijavile nasilje, osjećale su sram što osobe iz njihove okoline sada znaju određene stvari iz obitelji i drugačije se ponašaju prema njima. Također, Overstreet i Quinn (2013., prema Dow i sur., 2020) ukazuju na iskustvo očekivane stigme, odnosno zabrinutost starijih osoba o tome kako će ih drugi percipirati kada saznaju za zlostavljanje. Slično tome, u istraživanju Adib i suradnika (2019) starije osobe bile su zabrinute da će ih drugi kriviti i osuđivati ako prijave nasilje.

Što se tiče **straha** kao prepreke traženju pomoći, socijalni radnici navode strah od odbačenosti te strah od gubitka podrške dok starije osobe nisu navodile razloge straha. Iako starije osobe nisu navodile razloge straha, strah je jedan od najčešće spominjanih barijera za prijavu nasilja te se uglavnom spominje strah od osвете nasilnika (Ziminski Pickering i Rempusheski, 2014., Aday i sur., 2017., Adib i sur., 2019) ili strah od

institucionalizacije (Jackson i Hafemeister, 2015.; DeLiema i sur., 2015., prema Dow i sur., 2020). Pojedini autori navode i strah od gubitka jedine podrške (Kosberg i Garcia, 1995., prema Choi i Mayer, 2000) ili strah da će ih obitelj ostaviti i odbaciti (Adib i sur., 2019), što je u skladu s odgovorima socijalnih radnika. Autori Schwab i Wangmo (2017) navode i zabrinutost starije osobe da će prijava nasilja rezultirati gubitkom kontakta s unucima i drugim članovima obitelji.

Govoreći o **osjećaju odgovornosti**, on se prema sudionicima očitovao kroz zaštitu najbližih te su starije osobe nadodale još i samookrivljanje za nasilje, a socijalni radnici odgovornost zaštite obitelji od sramoćenja. Mnoga istraživanja ukazuju na podatak da starije osobe ne žele prijavljivati nasilje u slučajevima u kojima je nasilje počinilo njihovo dijete jer ga žele zaštititi od negativnih posljedica prijave (Moon i Benton 2000., prema Dow i sur., 2020., Jackson i Hafemeister 2015). Dow i suradnici (2020) došli su do nalaza kako je rodbinska veza, ponajviše ona roditeljska, bila snažna prepreka traženju pomoći. U navedenom istraživanju, kod starijih osoba se očitovao snažan osjećaj roditeljske ljubavi, odgovornosti i obveze zaštite svoje djece unatoč nasilnom ponašanju. Isto tako, starije osobe u istraživanju Adib i suradnika (2019) izbjegavale su traženje pomoći jer su osjećale emocionalnu privrženost prema počiniteljima, što su uglavnom bila njihova djeca, te su tako smatrale da će traženje pomoći naštetiti njihovoj djeci. Što se tiče odgovornosti zaštite obitelji od sramoćenja, pokazano je kako se u tradicionalnim društvima vjeruje u primat obiteljskog sklada nad individualnom dobrobiti te se od članova obitelji očekuje da žrtvuju vlastite potrebe i želje radi dobrobiti obitelji (Sullivan, 2005., prema Yan, 2015). Očekuje se da se obiteljski problemi drže unutar obitelji jer njihovo dijeljenje s osobama izvana izlaže obitelj javnoj sramoti i rezultira gubitkom obraza/časti. Takve internalizirane kulturne vrijednosti predstavljaju prepreke starijim osobama da prijave nasilje te stoga kriju nasilje radi očuvanja časti i obiteljskog dostojanstva. Takav utjecaj kulture pokazao se u istraživanju Yan (2015) u kojem je više od polovice starijih osoba iskazivalo kako toleriraju i skrivaju nasilno ponašanje jer ne žele osramotiti obitelj. Slično tome, u istraživanju Adib i suradnika (2019), starije osobe, koje su doživjele nasilje od strane svoje djece, nisu bile voljne prijaviti zlostavljanje jer su smatrale da će prijavom obečastiti ili osramotiti svoju obitelj, narušiti integritet obitelji ili da će prijava uzrokovati još više problema i negativno utjecati na obiteljske odnose.

Također, stavovi koji favoriziraju obiteljsku lojalnost te po kojima se zlostavljanje smatra privatnom obiteljskom stvari također mogu spriječiti prijavljivanje nasilja (Boldy i sur., 2005., prema Storey, 2019). Slično tome, u istraživanju Wydall i Zerk (2017), većina starijih osoba, posebice starijih od 70 godina, kao prioritet stavljala je očuvanje „idealne“ slike obitelji. U tom bi slučaju prijava nasilja, koja se smatrala invazijom u privatnu obiteljsku sferu, prijetila razotkrivanju ne tako savršene slike obitelji. Što se tiče samookrivljavanja kao razloga neprijavlivanja nasilja, pojedina istraživanja ukazuju na krivnju starije osobe zbog pojave zlostavljanja. Ponekad i sama odluka o traženju pomoći može dovesti do samookrivljavanja, pogotovo u situacijama u kojima je počinitelj odraslo dijete jer činom prijave se čini kao da se izdaje vlastito dijete. Žrtve također mogu vidjeti zlostavljanje kao posljedicu svojeg lošeg roditeljstva te stoga osjećaju određenu odgovornost i krivnju (Condry i Miles, 2014., prema Wydall i Zerk, 2017). Slično tome, u istraživanju Adib i suradnika (2019), starije osobe kao razloge neprijavlivanja nasilja navode, između ostalog, uvjerenje da je nasilje posljedica vlastitih loših postupaka u životu, primjerice neadekvatnog odgoja djece, te su stoga nasilje prihvaćale i tolerirale. U istraživanju Erlingsson i suradnika (2005) pojedine starije osobe također su smatrale da stariji snose dio krivnje u situacijama nasilja. Navedeno se uglavnom odnosilo na davanje novca djeci, nezauzimanje za sebe, pokazivanje neprijateljskog ponašanja, grubost, mrzovoljnost i provociranje sukoba. Isto tako, u istraživanju Dow i suradnika (2020) pojedini sudionici opravdavali su nasilna ponašanja svoje djece okrivljavajući sebe za to što se nasilno ponašanje pojavilo. Pojedine starije osobe ponekad misle i da su zaslužile nasilno ponašanje (Ziminski Pickering i Rempusheski, 2014). U istraživanju Kalayci i suradnika (2016), 86% starijih osoba složilo se s izjavom da su starije osobe izložene zlostavljanju jer rade nešto krivo, a što ukazuje na to da većina starijih osoba krivi žrtvu u slučaju zlostavljanja. Brozowski i Hall (2010., prema Kinney, 2012) objašnjavaju samookrivljavanje sve više individualističkim društvom u kojem se smatra da je pojedinac odgovoran sam za sebe. Malo je vjerojatno da će starija osoba koja se osjeća „odgovornom“ za pojavu nasilja tražiti pomoć.

Što se tiče **osjećaja bezizlaznosti i bespomoćnosti** kao razloga neprijavlivanja, starije osobe su ga verbalizirale kao nepostojanje drugog izbora, nepostojanje podrške te nepovjerenje u institucije, dok su pak socijalni radnici naveli besmislenost prijave,

ovisnost o počinitelju te nedostupnost zaštite. Slično tome, pojedina istraživanja kao prepreke prijavljivanju nasilja spominju osjećaj bespomoćnosti starije osobe te osjećaj da je zlostavljanje izvan njihove kontrole (Yan, 2015). Nepostojanje drugog izbora može se odnositi na mirenje starije osobe s nasilnom situacijom ili na normalizaciju zlostavljanja. Također, nepostojanje drugog izbora može označavati i tradicionalni odnos prema prijavljivanju nasilja u obitelji, odnosno stav da se nasilje u obitelji ne prijavljuje jer je ono privatna obiteljska stvar (Aday i sur., 2017). Može se također odnositi na činjenicu da žrtve nemaju kamo drugdje otići već su prisiljene dijeliti životni prostor s nasilnikom ili su u mnogim aspektima ovisne o nasilniku (Wydall i Zerk, 2017), kao što su prepoznali socijalni radnici. Ovisnim starijim osobama potrebna je tuđa pomoć kako bi zadovoljili svoje financijske, emocionalne ili fizičke potrebe te bi prijava nasilja u tom slučaju predstavljala gubitak određenog oblika podrške (Kosberg i Garcia, 1995., prema Choi i Mayer, 2000; Adib i sur., 2019). Financijska ovisnost jedan je od čestih razloga ostajanja u nasilnoj vezi jer žrtvi mnogo više ograničava izbore koje ima da napusti vezu. Ovisnost o počinitelju pokazala se jednom od prvih pet glavnih barijera prijavljivanja nasilja navedenih od strane starijih osoba u istraživanju Aday i suradnika (2017). Nepostojanje podrške koju navode starije osobe može se djelomično preklopiti s nedostupnošću zaštite koju navode socijalni radnici, no zapravo predstavlja širi pojam od same nedostupnosti zaštite. Nedostupnost zaštite pronalazi se u pojedinim istraživanjima koja ukazuju na stvaran nedostatak odgovarajućih institucija u okolini starije osobe koje mogu odgovoriti na nasilje nad starijima (Hirst i sur., 2016., prema Dean, 2019). U istraživanju Ziminski Pickering i Rempusheski (2014) starije su osobe navodile da bi možda i potražile pomoć kad bi imale lako dostupne izvore pomoći i podrške. Nepostojanje podrške može također označavati i nepostojanje socijalne mreže jer starije osobe često prvo odluče potražiti pomoć od susjeda, prijatelja i sl. (Fraga-Dominguez i sur., 2019). Socijalna mreža pokazala se vrlo važnom te u istraživanju Yan (2015) starije osobe identificiraju socijalnu izolaciju ili nedostatak socijalne mreže kao jednu od glavnih prepreka traženju pomoći. Nepostojanje podrške može označavati i izostanak podrške od strane stručnjaka. Primjerice, starije osobe u pojedinim istraživanjima navode kako stručnjaci kojima su se obratili za pomoć nisu bili upoznati s problemom nasilja nad starijima te da im nisu pružili adekvatnu podršku (Yan, 2015). Nepovjerenje prema

institucijama kao razlog neprijavljivanja nasilja također se može pronaći u literaturi. Starije osobe u mnogim istraživanjima navode kako ne vjeruju da će im nadležne institucije pomoći ili da im neće pomoći na adekvatan i djelotvoran način (Jackson i Hafemeister 2015, Yan, 2015., Kvakić i Baturina, 2018). U istraživanju Adib i suradnika (2019) starije osobe, koje su imale iskustvo pozivanja policije, navele su da ih policija nije na adekvatan način podržala te navode da su policijske intervencije uglavnom neučinkovite. U istom istraživanju, starije osobe koje su prijavljivale psihičko nasilje, u nedostatku objektivnih dokaza istog, navele su da nisu bile podržane od strane pravnih nadležnih službi. U navedenom istraživanju, pojedine starije osobe navodile su i nedostatak adekvatnih zakona kao prepreku pri traženju pomoći. Navedeno je donekle povezano s besmislenošću prijavljivanja nasilja koju navodi socijalni radnik izjavom: *razumijem te žene što ne prijavljuju jer se ništa neće dogoditi*. Ovime se socijalni radnik zapravo referira na svoju praksu i na ono s čime se susretao kroz rad. Iščitavajući druge odgovore može se primijetiti kako su socijalni radnici uglavnom užasnuti činjenicom što se počinitelju zapravo ništa ne dogodi čak i u slučajevima kada se nasilje prijavi te izgleda kao da ne postoje ozbiljne posljedice za počinitelja nasilja pa tako niti neke pozitivne posljedice za žrtvu. Općenito naglašavaju kako su sankcije za počinitelje nasilja preslabe te navedeni socijalni radnik zapravo suosjeća sa žrtvama koje neprijavljuju nasilje jer je i sam svjestan da prijava neće dovesti do svrsishodnog, primjerenog ishoda.

Što se tiče **nedovoljne informiranosti i educiranosti starijih osoba**, ona se manifestirala kroz neprepoznavanje nasilja, nesvjesnost vlastitih prava te kroz neznanje o tome kome se obratiti za pomoć. Starije osobe samo su navele neznanje o tome kome se obratiti za pomoć. Poznato je da je velika tamna brojka nasilja nad starijima te je dio neprijavljenih slučajeva sigurno prošao neprijavljen zbog neprepoznavanja nasilja. Iako su starije osobe ovog istraživanja svjesne postojanja psihičkog i materijalnog nasilja, upitno je koliko bi ih bile svjesne da se neko od navedenih nasilja dogodi njima. Socijalni radnici uglavnom ističu neprepoznavanje upravo navedenih oblika nasilja. U skladu s time su i nalazi brojnih istraživanja. Primjerice, studija u Nizozemskoj pokazala je kako se zlostavljanje starijih osoba prvenstveno definira kao namjerno fizičko zlostavljanje dok se zanemarivanje te financijsko i psihičko zlostavljanje rjeđe prepoznaju kao zlostavljanje (Mysyuk i sur.

2016., prema Dow i sur., 2020). Također, u istraživanju Ziminski Pickering i Rempusheski (2014), starije osobe su navodile kako bi tražile pomoć samo u slučajevima ozbiljnog i nepodnošljivog zlostavljanja, a u istraživanju Adib i suradnika (2019), pojedine starije osobe zlostavljanje su percipirale kao obiteljski sukob te nisu tražile pomoć jer im zlostavljanje nije nanijelo nikakvu tjelesnu štetu. S obzirom na navedeno, može se uočiti nedostatak znanja i svijesti o pojedinim oblicima nasilja. Također, moguće je da je način na koji se nasilje percipira te način na koji se ono realizira pod utjecajem određenih društvenih i kulturnih vrijednosti i normi. Općenito se nerazumijevanje koncepta zlostavljanja pokazalo kao prepreka traženju pomoći. Nedostatak znanja o znakovima zlostavljanja otežava prepoznavanje samog zlostavljanja kada se ono dogodi (Taylor i sur., 2014., Yan, 2015). Također, dodatno je zabrinjavajuće ako se nasilje od strane partnera/supružnika ne percipira kao nasilje. U istraživanju Kalayci i suradnika (2016), 14,4% starijih osoba nije smatralo da je fizičko nasilje među parovima zapravo nasilje. U istraživanju Aday i suradnika (2017) starije osobe, koje su navele da bi prijavile zlostavljanje, ujedno su postigle i viši ukupan rezultat vezan uz činjenice o zlostavljanju i ocijenile su pojedine situacije zlostavljanja ozbiljnijima, iz čega se može zaključiti kako bi educiranje starijih osoba imalo pozitivne učinke na prepoznavanje i prijavljivanje nasilja. Što se tiče nesvjesnosti vlastitih prava, socijalni radnici navode kako žrtve često nisu svjesne da imaju pravo i da mogu nešto poduzeti kada dožive nasilje. Do sličnog rezultata došao je i Yan (2015) u istraživanju ispitivanja razloga neprijavlivanja nasilja, u kojem se pokazalo da 13 od 40 starijih osoba ne shvaća svoja prava te da ne zna mnogo o tome gdje potražiti pomoć. Kako socijalni radnici, tako i starije osobe navode neznanje o tome kome se obratiti za pomoć kao razlog neprijavlivanja nasilja, iz čega se može zaključiti da je potrebno na adekvatniji način približiti informacije starijim osobama o tome gdje i kako mogu potražiti pomoć te prilagoditi načine oglašavanja istog. Navedeni razlog pokazao se čestim u mnogim istraživanjima (Erlingsson i sur., 2005.; Acierno i sur., 2018., Bows, 2018., prema Fraga-Dominguez i sur., 2019., Yan, 2015., Aday i sur., 2017., Adib i sur., 2019). U istraživanju Aday i suradnika (2017) pokazano je kako one starije osobe koje su navodile da znaju kome prijaviti nasilje, također su češće navodile da bi i prijavile nasilje. Choi i Mayer (2000) te Yan (2015) tvrde kako žrtve zapravo često nisu niti svjesne raspoloživih resursa u slučaju nasilja. Također, u

istraživanju Adib i suradnika (2019) većina starijih osoba nije bila svjesna dostupnih usluga socijalne podrške te nisu znali gdje i na koji način tražiti pomoć.

Socijalni radnici kao dodatni razlog neprijavlivanja nasilja navode i **internalizaciju rodno utemeljene dinamike moći** koja se manifestirala putem normalizacije nasilja. Navode kako starije osobe, točnije žene, zapravo prihvaćaju nasilje jer su i kroz svoj odgoj i odrastanje navikle da je muškarac onaj koji predstavlja autoritet, odnosno nekoga koga se sluša i čija se ponašanja ne propituju te se takva dinamika prenosi i na druge odnose, kao što je to bračni odnos. Patrijarhalna tradicionalna društva, u kojima se njeguje maskulinitet, dominacija i superiornost muškaraca, a internalizira podređenost žena kao slabijih i ovisnih, plodno su tlo za prihvatljivost nasilja kada se ono dogodi te potom i za normalizaciju. Patrijarhalno društvo uspješno legitimira, normalizira i opravdava nasilje (Dutt, 2018). Rodne uloge počinju se oblikovati već u djetinjstvu te su ugrađene u samopoimanje osobe. Od žene se očekuje da sluša muškarca te je ona formirala svoj identitet kao učeni odgovor na društvene poticaje i očekivanja, sukladno teoriji socijalnog učenja. Istraživanje Ujedinjenih naroda iz 2015. pokazuje kako 50% tinejdžerica vjeruje da je nasilje nad njima opravdano (UNESCO, 2016., prema Saeed Ali i sur., 2017). Takve duboko ukorijenjene ideje o muškoj superiornosti omogućuju muškarcima da vrše nasilne radnje nad ženama kao nešto banalno (Sharma, 2005., prema Dutt, 2018). U patrijarhalnim društvima, agresivnost i dominacija neosporno su povezane s muškošću pa se nasilje nad ženama često smatra prirodnim rezultatom socijalizacije muškaraca, kao što se podređenost smatra rezultatom socijalizacije žena (Hunnicut, 2009). Tako se rodnim ulogama normalizira i opravdava nejednakost i nasilje. Lagarde (2006., prema Boesten, 2012) tvrdi da patrijarhalna ideologija naturalizira žensku inferiornost, a kroz nekažnjivost i izostanak osude, navedena ideologija normalizira nasilje. Žrtve tako često nisu niti svjesne da trpe nasilje. Nejednak odnos moći između počinitelja i žrtve navodi se kao temelj za sve oblike obiteljskog nasilja (Walsh i sur., 2007), a kada ga i žrtva i počinitelj internaliziraju kao nešto „prirodno“, tada se nasilje uspijeva održavati u obitelji bez razmišljanja o prijavljivanju. Također, takva tradicionalna društva često prate i društvene norme koje podržavaju svetost i privatnost obitelji te se stoga nasilje percipira kao privatna obiteljska stvar, a čuvanje obiteljske časti postavlja se kao prioritet, čime nasilje ostaje neotkriveno (Dutt, 2018). Zbog svoje tradicionalne uloge

„domaćice“, koja ju čini ekonomski ovisnom o muškarcu, žena prijavljivanjem nasilja ima mnogo toga za izgubiti te se radije priklanja podređenosti i prihvaća svoj status kao prirodan, nužan ili neizbježan (Norris i sur., 2013). Međudjelovanje i međuovisnost osobnih, obiteljskih te društvenih vrijednosti igraju veliku ulogu u održavanju normalizacije nasilja. Takav začarani krug mogao bi se zaustaviti osvještavanjem, obrazovanjem te aktivnim suprotstavljanjem rodnim stereotipima.

4.2. Čimbenici rizika za pojavu nasilja nad starijim osobama u obitelji

Tablica 4.2.

Čimbenici rizika za pojavu nasilja nad starijim osobama u obitelji

Podteme	Starije osobe	Socijalni radnici
Čimbenici rizika na strani počinitelja	Nedostatak obiteljske međugeneracijske solidarnosti Ekonomska ranjivost Financijsko-imovinski interes/pohlepa	Nedostatak obiteljske međugeneracijske solidarnosti Ekonomska ranjivost Imovinski interes/pohlepa Problemi mentalnog zdravlja Visoka razina stresa Ovisnost o roditelju Izloženost nasilju u djetinjstvu Muški spol
Čimbenici rizika na strani žrtve	Narušeno zdravstveno stanje Socijalna izolacija Uključenost u imovinsko-pravne odnose Karakterno-ponašajni problemi Prestanak pružanja podrške mladima	Narušeno zdravstveno stanje Socijalna izolacija Uključenost u imovinsko-pravne odnose Karakterno-ponašajni problemi Neadekvatno roditeljstvo u prošlosti Ovisnost o tuđoj pomoći/podršci Dijeljenje stambenog prostora Nepovoljna financijska situacija Ženski spol
Čimbenici rizika na strani društva	Neučinkovitost sustava zaštite Marginalizacija starijih Siromaštvo društva Međugeneracijski jaz Ageizam	Neučinkovitost sustava zaštite Marginalizacija starijih Siromaštvo društva Međugeneracijski jaz Ageizam Prisutnost patrijarhalne tradicije Društvena inertnost oko problematike nasilja

4.2.1. Čimbenici rizika na strani počinitelja

Starije osobe kao čimbenike rizika vezane uz počinitelja navode financijsko-imovinski interes/ pohlepa koji se očituje kroz **želju za bogaćenjem** („...želja za bogaćenjem...“ (1)) te kroz **želju za što ranijim stjecanjem nasljedstva** („...žele ih se brzo riješiti i tako npr. dobiti stan.“ (4), „Mislim da je to u 99% slučajeva materijalna strana ili stara kuća, tj. bogatstvo koje ta osoba posjeduje.“ (6)). Nadalje, navode ekonomsku ranjivost kao čimbenik rizika, koja se očituje kroz **niska primanja** („Zbog niskih primanja...“ (2)). Navode i nedostatak obiteljske međugeneracijske solidarnosti koji se očituje kroz **nevoljkost pružanja skrbi** („...brigu o njima doživljavaju kao utege, žele ih se brzo riješiti...“ (4)), kroz **nedostatak razumijevanja za starije** („...potpuno nerazumijevanje za njihove potrebe... mladi ne shvaćaju.“ (3), „...nemaju razumijevanja za njihov način rješavanja situacija... Misle da samo oni znaju kako se šta rješava.“ (5)), zatim kroz **doživljaj starije osobe kao smetnje i tereta obitelji** („...netrpeljivost.“ (1), „Najčešće nasilje starije osobe dožive od najbližih članova obitelji iz razloga jer im je ta osoba smetnja, teret, briga.“ (2), „Mladima smeta sporost i bolest starijih...“, „Mladima su stari dosadni.“ (4)) te kroz **nedostatak vremena za starije** („Mladi nemaju vremena da saslušaju starije osobe...“ (5)).

Socijalni radnici kao čimbenike rizika vezane uz počinitelja navode probleme mentalnog zdravlja koje se očituju kroz **ovisnost** („Glavni pokretač nasilja je alkoholizam i prekomjerno pijenje – otkoče se kočnice i to je definitivno okidač.“, „Često roditelje tuku djeca ovisnici...“, „Alkohol...ovisnosti o opijatima...“ (1), „...ima puno nasilja zbog alkoholizma.“ (2), „Nasilnici su često alkoholičari.“ (3), „...ovisnici su, pa maltretiraju roditelje... živi sa sinom koji je alkoholičar.“, „Najčešće je alkohol... A često su i ta djeca alkoholičari...“ (4)), te kroz **psihičke bolesti** („Obično su to psihopatske strukture ličnosti...“ (1), „...bio je psihopat...“ (2), „Nasilnici ponekad imaju psihičke probleme, psihopatske strukture.“ (3), „...psihijatrijske dijagnoze su česte...“ (5), „Obično je u podlozi psihička bolest.“, „Psihički bolesna osoba pa strašno maltretira svoju mamu...“ (6)). Nadalje, socijalni radnici navode ovisnost o roditelju koja se očituje kroz **ovisnost u pogledu smještaja** („Oni su na imovini svojih roditelja pa im kažem da odu od tih roditelja ako im nije dobro. Djeca kažu da nemaju kuda.“ (2), „Sin se razveo pa se vratio majci.“ (4),

„Recimo dijete sin/kćer se rastane i vrati se roditeljima...“ (5)) te **financijska ovisnost** („Ili kada se djeca nisu snašla... pa maltretiraju roditelje i uzimaju novce.“ (4)), „...traže od roditelja da ih uzdržavaju dok god mogu.“ (6)). Nadalje, navode imovinski interes/pohlepa koji se očituju kroz **želju za što ranijim stjecanjem nasljedstva** („...oni vrše pritisak na svoje roditelje da im daju imovinu...“, „I onda ju maltretiraju i žele se što prije dokopati imovine.“, „Situacija gdje djeca žele imovinu od roditelja, pa prijateljima to pokušavaju dobiti.“ (2), „Ili unuka je pokrenula privatnu parnicu da joj baka prepiše kuću. To je ekonomski interes.“ (6)), kroz **uvjerenje o pripadanju prava na imovinu roditelja** („...taj roditelj je stekao tu imovinu, a djeca smatraju da je to njihovo.“, „To nije njihova imovina, a djeca misle da jest.“ (2), „Djeca misle da je ta imovina njihova pa su nasilni prema roditeljima.“ (3)), te kroz **nezadovoljstvo i brigu o raspodjeli imovine** („Svađa zbog imovine. Natezale su se i svađale se... one su je baš izmaltretirale zbog njihove pohlepe.“ (4), „Dosta često se dogodi da se djeca ne slažu o odluci roditelja kako su podijelili imovinu i natežu se oko imovine.“ (5), „Čak nije dao da partnerica ode u bolnicu jer on želi taj njen stan.“ (3), „Ili slučajevi da ukradu svog roditelja... i ne daju ga drugom djetetu jer se boje da će mu nešto dati.“ (6)). Nadalje, socijalni radnici navode nedostatak obiteljske međugeneracijske solidarnosti kao čimbenik rizika koji se manifestira kroz **nedostatak osjećaja odgovornosti za skrb o roditelju** („Često djeca ne brinu o roditeljima... Guraju ih u ustanove, a roditelji to ne žele.“ (2), „To je jako frustrirajuće jer je taj roditelj o tebi brinuo i sada djeca nemaju osjećaj za njega, nemaju potrebu pomoći sada kada je star i nemoćan i kada te treba. Kako nemaš osjećaj prema roditelja, bez obzira na zakonsku obavezu.“ (3), „...djeca žele roditelje smjestiti i oni obično i završe u smještaju jer su ih djeca tamo stavila... Djeca iskoriste roditelje i poslije im neće pomoći...“ (4), „Kada roditelj postane najnemoćniji onda ti mladi...nemaju empatije, pa im smeta jer su starci neuredni, zaudaraju i misle da to nije njihov problem. A prije su im sve uzimali.“ (5), „Djeca im ne žele donijeti namirnice.“, „...a djeca kažu da su u Zagrebu, da ne mogu doći, a roditelji su im već ostavili svu svoju imovinu. I onda od CZSS-a očekuju da će brinuti o njima.“, „...ne žele brinuti o njemu...“ (6)) te kroz **nemogućnost postizanja dogovora oko skrbi** („Dogovorile su se da mama bude kod jedne kćeri npr. 3 mjeseca, pa je druga ne bi htjela uzeti i to je baš bilo natezanje, ostavili bi mamu na cesti.“ (4), „...ne mogu se dogovoriti tko će srbiti pa ih ostave na dvorištu na

snijegu.“ (5), „Djeca se ne mogu dogovoriti tko će se skrbiti.“ (6)). Kao čimbenik rizika navode i visoku razinu stresa koja se očituje putem **skrbničkog stresa** („A i ta osoba koja brine je ponekad iscrpljena.“ (2)) te putem **problema na poslu** („...on ima problema i na poslu iako na poslu ne pije nego se iskali na ženi.“ (2)). Nadalje, navode i ekonomsku ranjivost koja se očituje putem **nezaposlenosti** („Djeca su ljuta, nezadovoljni jer ne rade, a roditelji nemaju novaca...“, „Kod mlađih uzrok je nezaposlenost...“ (1), „...nisu se snašli u životu, nesređeni su.“ (4)). Nadalje, navode **izloženost nasilju u djetinjstvu** kao čimbenik rizika („Djeca su patila i sada imaju taj obrazac. Nemaju poštovanja prema svojim roditeljima jer su im priuštili neke ružne stvari.“, „Oni su kao djeca dobivali batine od roditelja, pa se to sada vraća.“ (4), „A to nasilno dijete je često već doživjelo nasilje ili u djetinjstvu...“ (6)). Naposljetku, socijalni radnici navode i **muški spol** kao čimbenik rizika („...spol – muškarci.“ (2), „Kod starijih osoba su uglavnom muškarci nasilni, počinitelji...“ (3), „Uglavnom su muški nasilnici – sinovi i muževi.“ (6)).

Kao čimbenike rizika na strani počinitelja, socijalni radnici i starije osobe prepoznaju nedostatak obiteljske međugeneracijske solidarnosti, ekonomsku ranjivost te imovinske, odnosno financijsko-imovinske interese. Socijalni radnici usredotočili su se samo na imovinsko-pravni odnos počinitelja i žrtve, dok su starije osobe nadodale još i financijski dio. Socijalni radnici kao čimbenike rizika nadodaju još i probleme mentalnog zdravlja, ovisnost o roditelju, visoku razinu stresa, izloženost nasilju u djetinjstvu te muški spol.

Govoreći o **nedostatku obiteljske međugeneracijske solidarnosti**, kod starijih osoba navedeno se manifestiralo kroz nevoljkost pružanja skrbi, kroz nedostatak razumijevanja za starije, nedostatak vremena za starije te kroz doživljaj starije osobe kao smetnje i tereta obitelji. Kod socijalnih radnika navedeno se manifestiralo kroz nedostatak osjećaja odgovornosti za skrb o roditelju te kroz nemogućnost postizanja dogovora oko skrbi. Jedno od osnovnih načela obiteljskog prava je načelo obiteljske solidarnosti, odnosno načelo uzajamnog pomaganja svih članova obitelji. Prema Obiteljskom zakonu, dijete je dužno poštovati svoje roditelje i pomagati im te biti obzirno prema članovima obitelji (Laklija i sur., 2008). Zakon o socijalnoj skrbi naglašava načelo supsidijarnosti, odnosno prvenstvenu odgovornost pojedinca za

svoju i socijalnu sigurnost članova svoje obitelji (Baturina, 2021., Laklija i sur., 2008). Sve navedeno proizlazi iz ustavne obveze djece da se brinu za stare i nemoćne roditelje (Laklija i sur., 2008). Iako su uzajamnost i solidarnost zakonska obveza djece, i dalje postoje djeca koja nemaju „moralnu obvezu“ prema svojim roditeljima te ne brinu o njima, kako navode i socijalni radnici ovog istraživanja. Ne postoje sankcije za djecu koja ne brinu o svojim roditeljima te tako ostarjeli roditelji uglavnom ovise o dobroj volji svoje djece. Socijalni radnici i starije osobe navode kako djeca zapravo nemaju osjećaj odgovornosti prema roditeljima, ne žele brinuti o njima ili to rade preko volje, nemaju vremena za njih, smatraju ih teretom i smetnjom te ih se žele što prije riješiti. Slične rezultate pokazuje i istraživanje Kvakić i Baturine (2018) u kojem su stručnjaci kao sudionici također napominjali nevoljkost pružanja skrbi te nepoštivanje načela supsidijarnosti kada su razgovarali o obilježjima skrbi za starije osobe. Autori navode da takva obilježja skrbi mogu starije osobe činiti ranjivijima na nasilje. Navode kako navedenim čimbenicima doprinose teška ekonomska situacija, narušeni obiteljski odnosi, ubrzan životni ritam te nespremnost suočavanja s posljedicama starenja svojih članova obitelji, no također napominju i kako se kapaciteti skrbi unutar obitelji smanjuju uslijed transformacije tradicionalne obitelji. Iako je velikom broju starijih osoba obitelj i dalje primarni izvor pomoći, obiteljska solidarnost i briga o starijim članovima obitelji, koje su obilježja tradicionalnih uloga u obitelji, sve su manje prisutne u modernom društvu. Također, i djeca koja uzdržavaju svoje ostarjele roditelje često ih doživljavaju određenim ekonomskim teretom (Oh i sur., 2006). Nedostatak međugeneracijske solidarnosti rezultat je, između ostalog, velikih promjena koje su se dogodile u strukturi i oblicima obitelji (Šućur, 2000., prema Jedvaj i sur., 2014). Jedna od većih promjena bila je upravo spomenuta transformacija proširene obitelji u nuklearnu obitelj, čime su određene tradicionalne uloge u obitelji oslabile. Takva proširena obitelj imala je široke srodničke mreže koje su pružale adekvatnu potporu starijim članovima te se starost u takvim obiteljima cijenila, a briga o starijima smatrala se svetom dužnošću (Jedvaj i sur., 2014). Stariji su nekada predstavljali glavu kućanstva, a danas ih se smatra teretom, kao što to primjećuju sudionici ovog istraživanja. Takve nagle promjene tradicionalne obitelji donijele su mnogo problema u pogledu odnosa prema starijima. Ostale društvene promjene, kao što su urbanizacija, migracija mlađih naraštaja iz sela u gradove, promjene radnog

vremena, izmijenjene uloge žena u obitelji te sve više radno aktivnih žena, kao i promijenjene vrijednosti glede odgovornosti skrbi za stariju osobu, utječu na sve težu skrb o starijima (Jedvaj i sur., 2014., Dobrotić, 2016). Ističe se da modernizacija društva razvija individualističke vrijednosti koje smanjuju povezanost između naraštaja i povećavaju ravnodušnost mladih prema starijim generacijama. Zbog navedenih razloga također sve više raste i broj samačkih staračkih kućanstava te se obiteljski život između naraštaja odvija na daljinu što također otežava skrb i pridonosi društvenoj otuđenosti starijih (Jedvaj i sur., 2014). Navedene promjene prepoznaju i same starije osobe u istraživanju Cadmus i suradnika (2015) te nadodaju kako je formalno obrazovanje sa sobom donijelo individualizam kao i gubitak tradicionalnih vrijednosti i neobazrivost prema starijima. U mnogim zemljama u razvoju, obiteljske i društvene mreže, koje su prije pružale podršku starijoj generaciji, oslabljene su, a često i uništene brzim društvenim i ekonomskim promjenama (WHO, 2002). Uslijed takvih promjena, mijenjaju se i potrebe, očekivanja te moralne i ostale vrijednosti. S obzirom na sve navedeno, moderne obitelji danas te *sandwich* generacije često su rastrgane između potreba vlastitih obitelji, raznih stambenih, financijskih, poslovnih i bračnih problema te potreba svojih ostarjelih roditelja, koji pak sve dulje žive te čije se potrebe sve više povećavaju. Takvi pretjerani zahtjevi mogu povećati stres te subjektivni osjećaj opterećenja, a što može utjecati na rizik od zlostavljanja (Stone i sur., 1987., prema Schiamburg i Gans, 2000). Gledajući situaciju iz ovakve perspektive, može se pronaći objašnjenje zašto dolazi do visokih razina frustracije koje se manifestiraju prema starijim osobama (Rusac i sur., 2013). Iako načelo supsidijarnosti prvenstveno nalaže odgovornost obitelji za skrb o starijim osobama, zbog svega navedenog, nerealno je za očekivati da su obitelji u mogućnosti samostalno pružati odgovarajuću skrb svojim starijim članovima obitelji bez odgovarajućih razvijenih usluga skrbi i pomoći u lokalnoj zajednici. Osim navedenoga, čimbenici koje navode starije osobe ovog istraživanja, kao što su nedostatak razumijevanja za starije, nevoljkost pružanja skrbi te doživljavanje starije osobe kao smetnje i tereta, mogu ujedno proizlaziti i iz određenih negativnih stavova prema starijima, koji su se također pokazali povezanim sa nasiljem nad starijima (Anme i sur., 2006., Nerenberg, 2002., prema Storey, 2019). Određene osobe, zbog takvih stavova, mogu pridavati manju vrijednost skrbi i potrebama starijih osoba.

Što se tiče **ekonomske ranjivosti** kao čimbenika rizika kojeg prepoznaju obje skupine sudionika, navedeno se prema starijim osobama očitivalo kroz niska primanja, a prema socijalnim radnicima kroz nezaposlenost. Financijske poteškoće na strani počinitelja pokazale su se kao važan čimbenik rizika (WHO, 2002). Nezaposlenost i financijski problemi često su navođeni čimbenici koji se vežu uz počinitelja (Bavel, 2010., prema Kvakić i Baturina, 2018; Lachs i Pillemer, 2015). Financijske poteškoće kod djeteta mogu dovesti do iskorištavanja, krađe i iznuđivanja novaca od vlastitih roditelja. Tako u istraživanju O’Keeffe i suradnika (2007) starije osobe, koje su bile žrtve materijalnog zlostavljanja, navodile su da su počinitelji, uglavnom članovi obitelji, imali niz osobnih problema, uključujući i financijske poteškoće. Također, situacije u kojoj članovi obitelji imaju niska primanja, a ujedno moraju trošiti novac na potrebe i brigu o svojim ostarjelim članovima obitelji, dovode do ogorčenosti, gnjeva i frustracije koji se često manifestiraju prema starijoj osobi (WHO, 2002). Slično tome, Kosberg i Nahmias (1996., prema Schiamberg i Gans, 2000) kažu kako ekonomski pritisci i nedostatak financijskih sredstava za brigu o ovisnim starijima, mogu potaknuti ogorčenost te da takva ogorčenost može utjecati na kvalitetu skrbi, kao i dovesti do zlostavljanja. Autori Lachs i Pillemer (2015) tvrde kako promjene u financijskim okolnostima njegovatelja, kao što je gubitak radnog mjesta, mogu najaviti povećani rizik od materijalnog zlostavljanja starije osobe. Same starije osobe u istraživanju Cadmus i suradnika (2015) identificiraju nezaposlenost i neredovite isplate plaća svoje djece kao glavne uzroke vlastitih financijskih poteškoća. Nezaposlenost djeteta također može igrati ulogu u visokoj razini nezadovoljstva i osjećaja neuspjeha koji se mogu manifestirati prema ostarjelom roditelju, pogotovo ako se dijete u tom slučaju mora oslanjati na financijsku podršku roditelja. Navedeno stavlja dijete u položaj ovisnosti o roditelju, što je također jedan od čimbenika rizika za pojavu nasilja (Pillemer i Finkelhor, 1989., prema DeLiema i sur., 2018). Dodatno, rizik od nasilja raste i ako roditelj prestane pružati daljnju financijsku podršku djetetu (Cadmus i sur., 2015).

Imovinski, odnosno **financijsko-imovinski interes** kao čimbenik rizika koji navode i starije osobe i socijalni radnici, prema starijim osobama manifestirao se putem želje za bogaćenjem te putem želje za što ranijim stjecanjem nasljedstva, a prema socijalnim radnicima također putem želje za što ranijim stjecanjem nasljedstva, putem uvjerenja

o pripadanju prava na imovinu roditelja te putem nezadovoljstva i brige o raspodjeli imovine. Navedeno se zapravo može podvesti pod širi pojam koji označava pohlepu. Navedeni čimbenici redom su vezani uz materijalno zlostavljanje ili su materijalno motivirani. Wolf (1995., prema Choi i sur., 1999) tvrdi kako su čimbenici vezani uz fizičko ili psihičko stanje žrtve relativno nevažni u slučaju financijskog zlostavljanja te da umjesto njih pohlepa počinitelja može predstavljati ključan čimbenik rizika. Članovi obitelji često osjećaju da imaju pravo na imovinu ili novac starije osobe jer smatraju kako bi ih svakako naslijedili, a ne vide trenutnu potrebu starije osobe za navedenom imovinom ili novcem (Lowndes i sur., 2009., prema Vuić i Rusac, 2016). Zbog navedenog osjećaja, počinju se neprimjereno ponašati prema starijoj osobi kako bi što prije ostvarili svoje namjere. Navedeni osjećaj prava na imovinu i novac starije osobe često je navođen čimbenik rizika za financijsko zlostavljanje (Lowndes i sur., 2009., prema Vuić i Rusac, 2016). Isto tako, u istraživanju Bagshaw i suradnika (2013), više od 80% raznih pružatelja usluga, koji imaju doticaja sa starijima, prema svom iskustvu navelo je kao najznačajniji čimbenik rizika za financijsko zlostavljanje upravo postojanje člana obitelji koji ima snažno uvjerenje o pripadanju prava na imovinu starije osobe. Navedeno je okarakterizirano kao „nasljedna nestrpljivost“ (Bagshaw i sur., 2013). Koncept nasljedne nestrpljivosti razvijen je kako bi se objasnila situacija u kojoj članovi obitelji, namjerno ili nepromišljeno, prerano potražuju imovinu svojih ostarjelih članova obitelji za koju vjeruju da će, ili bi trebala, jednog dana biti njihova (Miskovski, 2014., prema Dean, 2019). Slično tome, Žarković Palijan i suradnici (2009., prema Vuić i Rusac, 2016) navode kako je članovima obitelji, koji su počinitelji financijskog zlostavljanja, zajedničko to „što smatraju kako im materijalna dobra starijeg člana obitelji pripadaju sama po sebi“, kao da imaju prirodno pravo na njih. Također, pojedini članovi obitelji smatraju da starija osoba nema ništa protiv ako se oni koriste njezinim novcem ili imovinom čak i ako to korištenje dovodi do toga da starija osoba ostaje s relativno malo sredstava za podmirivanje vlastitih potreba (McCawley i sur., 2006). U istraživanju McCawley i suradnika (2006), u kojem su se proučavali slučajevi upravljanja imovinom starije osobe od strane članova obitelji, autori su primijetili da članovi obitelji često imaju uvjerenje da je imovina starije osobe zapravo zajednička obiteljska imovina te da je zlostavljanje u očima počinitelja zapravo samo oblik ranog nasljeđivanja.

Ovisnost o roditelju, čimbenik kojeg navode socijalni radnici, manifestirala se putem financijske ovisnosti te ovisnosti u pogledu smještaja. Brojna istraživanja potvrđuju nalaz da su počinitelji nasilja često ovisni o svojoj žrtvi (Greenberg i sur., 1990., prema Bonnie i Wallace, 2003., Joosten i sur., 2017., Reis i Nahmiash, 1998.; Sethi i sur., 2011., prema Pillemer i sur., 2016). Štoviše, pojedini autori sugeriraju da su počinitelji mnogo više ovisni o svojim ostarjelim članovima obitelji nego obrnuto, posebno u pogledu financijske pomoći i stambenog zbrinjavanja (Pillemer, 1986., prema Schiamberg i Gans, 2000; Pillemer i Finkelhor, 1989., prema DeLiema i sur., 2018). Ovisnost počinitelja o žrtvi, prema nekim autorima, jedan je od dominantnih čimbenika rizika za zlostavljanje starijih osoba (Dunlop i sur., 2001., Roberto, 2016., Wolf, 1997., prema Storey, 2019). Pojedina istraživanja sugeriraju da problemi s ovisnošću mogu biti osobito relevantan čimbenik rizika u slučajevima u kojima je počinitelj odraslo dijete žrtve (Jayawardena i Liao, 2006., Lachs i Pillemer, 1995., prema Storey, 2019). U pojedinim slučajevima takvi su odnosi ovisnosti opisani kao „parazitski”, tj. odnosi u kojima odraslo dijete, s drugim povezanim rizicima, živi u ovisnom odnosu sa svojim roditeljem (Jackson i Hafemeister, 2016, prema Dean, 2019). U situaciji u kojoj odraslo dijete dođe živjeti sa svojim roditeljima jer nema drugog izbora, ono često sa sobom nosi i određene druge probleme, a zajednički suživot već sam po sebi predstavlja utvrđen čimbenik rizika (Dow i Brijnath, 2019). U takvim situacijama rizik od zlostavljanja starije osobe može se znatno povećati. Pojedini autori primjećuju „mrežu međusobne ovisnosti“ između roditelja i djeteta, odnosno snažnu vezanost koja često ometa napore u intervenciji (WHO, 2002., Dean, 2019). Financijska i stambena ovisnost vrste su ovisnosti koje se najčešće povezuju sa zlostavljanjem starijih osoba te su iste pojedinim istraživanjima identificirane u dvije trećine slučajeva zlostavljanja (Pillemer, 1985., prema Storey, 2019.; Jackson, 2016). Također, pokazano je kako su starije osobe, koje su pružale svojoj ovisnoj djeci financijsku podršku, izvijestile o većoj stopi financijskog zlostavljanja (Oh i sur., 2006), kao i psihičkog zlostavljanja (Ajduković i sur., 2008). Također, u istraživanju Jackson i Hafemeister (2011), počinitelji financijskog zlostavljanja bili su financijski ovisni o žrtvama. Postoji nekoliko objašnjenja povezanosti između ovisnosti počinitelja o žrtvi i zlostavljanja starijih osoba. Zlostavljanje može proizlaziti iz frustracije počinitelja zbog vlastite nemoći, što ga dovodi do korištenja nasilnih

ponašanja kako bi povratio kontrolu (Pillemer i Finkelhor, 1989., prema Schiamberg i Gans, 2000). Zlostavljanje također može biti i izravna posljedica pokušaja počinitelja da pribavi sredstva (npr. stan, novac) od žrtve o kojoj ovisi. Nadalje, ustanovljeno je da skrbnici, koji se oslanjaju na primatelje skrbi za financijsku ili emocionalnu podršku, imaju više osjećaja ljutnje i frustracije, a koji mogu rezultirati zlostavljanjem (Curry i Stone, 1995., prema Storey, 2019). Također, teška obiteljska situacija može eskalirati u zlostavljanje jer financijski ovisno odraslo dijete odbija napustiti obiteljsku kuću (Pillemer i Finkelhor, 1989., prema Storey, 2019).

Problemi mentalnog zdravlja kao čimbenik rizika kojeg navode socijalni radnici, manifestirali su se putem ovisnosti te putem psihičkih bolesti. Psihičke bolesti te zlouporaba alkohola ili droge jedni su od najčešće navođenih karakteristika koje se vežu uz počinitelja. Mnoga istraživanja identificiraju probleme na strani počinitelja kao primarne čimbenike zlostavljanja starijih osoba. Autori Anetzberger i suradnici (1994., prema DeLiema i sur., 2018) usporedili su skupinu od 23 odrasle djece, koja su identificirana kao počinitelji obiteljskog nasilja nad starijim roditeljem, sa skupinom od 39 djece koja nenasilno skrbe o svojim roditeljima. Pokazano je da je dnevna konzumacija alkohola bila dvostruko češća među počiniteljima te da su počinitelji češće imali problema s alkoholom. Socijalni radnici ovog istraživanja uglavnom navode prekomjerno pijenje i alkoholizam kao čimbenike rizika na strani počinitelja. Greenberg i suradnici (1990., prema Bonnie i Wallace, 2003) utvrdili su da je u 204 dokazana slučaja zlostavljanja starijih osoba bilo prisutno 44% počinitelja koji imaju problema sa zlouporabom alkohola ili droge. Ovisnost člana obitelji doprinosi nezdravim obiteljskim odnosima, narušava postojeće odnose te je često povezana s raznim problematičnim ponašanjima koja mogu pogodovati pojavi nasilja. Također, ovisnost može sprječavati pojedinca u održavanju zaposlenja te je često povezana i s nedostatkom financijskih resursa, a što su sve čimbenici rizika za pojavu nasilja (Kravitz, 2006., prema Storey, 2019). Opisani pojedinac u takvim će situacijama često ovisiti o starijoj osobi u mnogim aspektima, što također predstavlja jedan od čimbenika rizika. Mnogo studija pokazuje da su starije osobe izložene većem riziku zlostavljanja u situacijama u kojima njihovi skrbnici imaju problema sa zlouporabom alkohola ili droge. Skrbnik koji je ovisan o alkoholu vrlo vjerojatno neće uvijek biti u stanju donijeti odgovarajuće odluke vezane uz skrb te će svoje potrebe

vezane uz ovisnost stavljati ispred potreba starije osobe (Kosberg i Nahmiash, 1996., prema Schiamberg i Gans, 2000). U istraživanju Homer i Gilleard (1990), njegovatelji koji su priznali nasilni čin prema starijoj osobi mnogo su češće konzumirali alkohol te su ujedno postigli i značajno veći rezultat na skalama za mjerenje depresije, za razliku od njegovatelja koji nisu počinili nasilje. U navedenom istraživanju, konzumacija alkohola pokazala se kao najznačajniji čimbenik povezan sa zlostavljanjem. Mnoga istraživanja otkrila su povezanost između fizičkog zlostavljanja i zlouporabe alkohola. Tako primjerice, u istraživanju Reay i Browne (2001), 7 od 9 počinitelja fizičkog nasilja zloupotrebljavalo je alkohol, za razliku od počinitelja zanemarivanja od kojih je samo jedan od njih 10 zloupotrebljavao alkohol. Isto tako, u istraživanju Acierno i suradnika (2009), s obzirom na izjave žrtava, pokazano je kako je polovica počinitelja fizičkog nasilja konzumirala drogu ili alkohol u vrijeme zlostavljanja, a trećina počinitelja imala je povijest psihičkih bolesti. U istraživanju Amstadter i suradnika (2011), žrtve fizičkog nasilja mnogo su češće prijavljivale da počinitelj ima problema s alkoholom i drogom, nego što su to prijavljivale žrtve drugih oblika nasilja. Može se pretpostaviti da povećana konzumacija alkohola dovodi do smanjenih inhibicija te time povećanja vjerojatnosti fizičkog zlostavljanja. Stope zlouporabe alkohola ili droge među počiniteljima zlostavljanja starijih osoba kreću se od 20% do 50% (Jackson, 2016.). Također, razna istraživanja otkrila su da je narušeno mentalno zdravlje, uključujući psihičke poremećaje, značajan čimbenik rizika za pojavu nasilja (Jackson i Hafemeister, 2016., Labrum, 2017., prema Dean, 2019). Pojedine studije izvjestile su o visokoj prevalenciji psihičkih bolesti među počiniteljima nasilja nad starijima (Brownell i sur., 2000., prema DeLiema i sur., 2018). Pillemer i Finkelhor (1989., prema Bonnie i Wallace, 2003), u svojoj komparativnoj studiji slučaja, otkrili su da je znatno veći broj njegovatelja, koji su počinili nasilje nad starijima, doživio psihijatrijsku hospitalizaciju u odnosu na njegovatelje koji nisu počinili nasilje. Stope prijavljenih problema mentalnog zdravlja među počiniteljima zlostavljanja starijih osoba procjenjuju se na između 14% i 35% (Jackson, 2016.; Labrum i sur., 2015., prema Storey, 2019). Depresija je identificirana kao jedan od najčešćih problema mentalnog zdravlja povezanih sa zlostavljanjem starijih osoba (Johansson, 2018., Miller i sur., 2006., Williamson i Shaffer, 2001., prema Storey, 2019). Problemi mentalnog zdravlja često pridonose razvoju ili održavanju drugih čimbenika rizika za

zlostavljanje starijih. Labrum i suradnici (2015., prema Storey, 2019) ističu kako problemi s mentalnim zdravljem mogu povećati ovisnost počinitelja o žrtvi. Djeca narušenog mentalnog zdravlja nerijetko su ovisna o svojim roditeljima te se narušeno mentalno zdravlje općenito često veže uz razne ponašajne probleme, sukobe u odnosima te uz zlouporabu supstanci, što sve povećava rizik za pojavu nasilja (Dean, 2019). Također, narušeno mentalno zdravlje njegovatelja može utjecati na sposobnost pružanja skrbi. Henderson i suradnici (2002., prema Storey, 2019) sugeriraju da problemi s mentalnim zdravljem mogu rezultirati nerealnim očekivanjima o sposobnostima starije osobe, što je čimbenik rizika za zlostavljanje starijih osoba. Također, narušeno mentalno zdravlje smanjuje sposobnost kontrole ljutnje, frustracije, straha i impulsa te time doprinosi pojavi nasilničkih ponašanja.

Visoka razina stresa se prema socijalnim radnicima manifestirala putem skrbničkog stresa te putem problema na poslu. Skrbnički stres identificiran je mnogim istraživanjima kao čimbenik rizika za zlostavljanje starije osobe (Johannesen i LoGiudice, 2013., Von Heydrich i sur., 2012., Yan i sur., 2015). Iako je nekada predstavljao dominantno objašnjenje za pojavu zlostavljanja starijih, skrbnički stres uvelike je diskreditiran kao jedan od primarnih uzroka zlostavljanja jer se prevelika pažnja pridavala ulozi žrtve, a zanemarivala uloga počinitelja. Ipak, moguće je da skrb o teško oboljeloj osobi stavlja pred njegovatelja prevelike zahtjeve, pogotovo ako je njegovatelj član obitelji koji za takve zahtjeve nije dovoljno pripremljen ili educiran te uz navedeno još ima i vlastitih problema. Tako se primjerice stres pokazao kao značajan čimbenik rizika kod njegovatelja osoba oboljelih od Alzheimerove demencije te kod njegovatelja osoba s težim funkcionalnim oštećenjima (Johannesen i LoGiudice, 2013). Conner i suradnici (2011., prema Kinney, 2012) navode da pretjerani zahtjevi koji se postavljaju pred njegovatelje rezultiraju smanjenom tolerancijom, gubitkom samokontrole te smanjenim vremenom i energijom te je vjerojatnije da će se osjećati umorno, frustrirano i ljutito te da će loše prosuđivati. Navedeno tako može povećati vjerojatnost pojave nasilja. Također, moguće je da skrbnički stres igra ulogu u zlostavljanju u slučajevima dugoročne skrbi koja traje više sati dnevno. Autori Orfila i suradnici (2018) proveli su intervju s 829 obiteljskih njegovatelja te je analiza pokazala kako je prosječan broj godina proveden u ulozi njegovatelja iznosio 8,4 te su aktivnosti vezane uz njegovanje zauzimale veći dio dana

osobe koja njeguje. Među ispitanim njegovateljima, 23,4% obiteljskih njegovatelja izjavilo je da ne mogu računati ni na koga u slučaju potrebe, a njih 68% iskazuje osjećaj opterećenja prema upitniku koji navedeno i mjeri. Takvi negativni učinci skrbi pokazali su se povezanim s većim rizikom od zlostavljanja. Također, pojedini autori naglašavaju kako je subjektivni osjećaj opterećenja mnogo važniji prediktor zlostavljanja nego li stvaran, objektivni teret (Zarit i Reid, 1994., prema Schiamberg i Gans, 2000). Utjecaj stresa može biti posredovan i drugim čimbenicima, kao što su počiniteljeva sposobnost suočavanja sa stresom te kvaliteta odnosa počinitelja i žrtve (Serra i sur., prema Storey, 2019). Vanjski stresori, odnosno stresori nepovezani sa starijom osobom, također su identificirani kao čimbenici rizika za zlostavljanje (Johansson, 2018., prema Storey, 2019). Socijalni radnici navode probleme na poslu koji često dovode do frustracija. Počinitelj u ovom slučaju, umjesto usmjeravanja na izvor frustracije, prebacuje frustraciju na stariju osobu što rezultira nasiljem. Navedeno se može objasniti već spomenutom nesposobnošću adekvatnog suočavanja sa stresom (O'Malley i sur., 1983., prema Storey, 2019).

Muški spol kao čimbenik rizika za nasilje pojavljuje se u mnogim istraživanjima. Primjerice, u istraživanju O'Keeffe i suradnika (2007), u kojem je sudjelovalo 2 100 starijih osoba, pokazalo se kako su u sveukupnom zlostavljanju starijih osoba počinitelji češće bili muškarci. Također, Ajduković i suradnici (2008) istraživanjem na području grada Zagreba su također došli do nalaza da su muškarci statistički značajno češće počinitelji nasilja nad starijima (64,3%) nego što su to žene (35,7%), pri čemu je suprug identificiran kao najčešći počinitelj. U istraživanju Choi i Mayer (2000), u kojem su se proučavali prijavljivani slučajevi nasilja, sin je bio identificiran kao najčešći počinitelj, kao i u istraživanju Oh i suradnika (2006). Istraživanje NCEA (1998., prema Ajduković i sur., 2008) pokazuje kako je omjer muškaraca počinitelja nasilja nad starijima u odnosu na žene u omjeru dva do tri prema jedan. Nadalje, u Hrvatskoj, od ukupnog broja evidentiranih slučajeva obiteljskog nasilja u sustavu socijalne skrbi tijekom 2007. i 2008. godine, u 87% slučajeva počinitelj je bio muškarac (Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2009., prema Ajduković i Ajduković, 2010). Također, prema podacima MUP-a, tijekom 2012., 2013., 2014., 2015. te 2016. godine najveći broj počinitelja obiteljskog nasilja bio je muškog spola, kako prekršajnih, tako i kaznenih djela (Ministarstvo za

demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, 2017). Prema Ajduković i Ajduković (2010), većina istraživanja, policijskih izvještaja i podataka socijalne skrbi općenito pronalazi manju učestalost muškaraca kao žrtve, a daleko veću učestalost muškaraca kao počinitelja partnerskog nasilja. Navedeni autori tvrde da moguće objašnjenje leži u tome što je muškarac kao partner češće fizički i seksualno nasilan, uz teže posljedice koje se lakše i otkrivaju te u činjenici da u partnerskom nasilju muškarci prevladavaju kao počinitelji u odnosu na žene, u omjeru oko 9:1. Moguće je da se takav obrazac partnerskog nasilja nastavlja i u starijoj dobi. Tako su i u istraživanju Ajduković i suradnici (2008), stariji muškarci značajno češće bili počinitelji partnerskog nasilja nego što su to bile starije žene. Moguće je također da uloga spola varira ovisno o kulturnim različitostima. Tako primjerice u patrijarhalnijim društvima, u kojima je jasno vidljiv nejednak odnos moći između muškaraca i žena, muški spol predstavlja značajniji čimbenik rizika nego li u društvima koja nemaju patrijarhalna obilježja.

4.2.2. Čimbenici rizika na strani žrtve

Starije osobe kao čimbenike rizika za pojavu nasilja vezane uz žrtvu navode narušeno zdravstveno stanje koje se očituje kroz **pad funkcionalne sposobnosti** („Bolest...“ (1), „Nasilje dožive zbog bolesti...“, „...zbog...nemogućnosti odlaska liječniku, bankovnom službeniku...“ (6)) te kroz **pad kognitivne sposobnosti** („...demencija.“ (3)). Nadalje navode socijalnu izolaciju kao čimbenik rizika koja se očituje putem **osamljenosti** („...samci su osiromašeni.“ (1), *Osamljenost... najčešće nemaju s kime ni porazgovarati...*“ (2) „Starije osobe koje žive same...“ (5), „Nasilje dožive zbog...samoće...“ (6)). Nadalje, navode karakterno-ponašajne probleme koji se očituju kroz **tvrdoglavost** („...tvrdoglavost.“ (1), „I starije osobe zbog svoje naravi mogu biti tvrdoglave...“ (2), „Starije osobe su nekad i tvrdoglave...“ (4)), **lakomislenost** („Nekad su starije osobe lakomislene.“ (5)), **inatljivost** („...inatljivost...“ (1)), **netolerantnost** („...netolerancija...“ (1)), kroz **mudrovanje/kritiziranje** („...mišljenja da oni znaju najbolje.“ (2), „Starije osobe vole dijeliti savjete jer smatraju da imaju životno iskustvo. Mladi to doživljavaju kao pametovanje i kritiku.“ (4)), **nepopustljivost** („...nisu sklone popustiti, a to u mladima izaziva još veću ljutnju...“ (4)), **zahtjevnost** („...manje čangrizave i manje očekivati od obitelji nemoguće i apsolutno sve što požele.“ (2)). Kao čimbenike rizika navode i uključenost u imovinsko-pravne odnose koji se očituju kroz **posjedovanje i raspodjelu imovine**

(„Uzimanje imovine...“ (3), „...žele ih se brzo riješiti i tako npr. dobiti stan.“ (4), „...stara kuća, tj. bogatstvo koje ta osoba posjeduje.“ (6)). Naposljetku, starije osobe navode prestanak pružanja podrške mladima, što se očituje kroz **prestanak podmirivanja potreba mladih** kao čimbenik rizika („Kada starije osobe odbiju podmirivati potrebe mladih, oni se na to naljute pa reagiraju burno i neprimjereno.“ (4)).

Socijalni radnici kao čimbenike rizika za pojavu nasilja nad starijima vezane uz žrtvu navode ovisnost o tuđoj pomoći/podršci koja se očituje kroz **financijsku ovisnost** („Žena nema svoj prihod pa su joj uskraćena sredstva...“ (1), „I jako su siromašni. Žene su ovisne o muževima...“ (2), „A zbog svojih slabih mirovina ovise o ukućanima.“ (3), „Ili npr. suprug ima prihode, ali ih on drži kod sebe...“ (4)), kroz **funkcionalnu ovisnost** („Žena kaže da se njihov odnos narušio kada se ona razboljela, kada je ona bila u potrebi, trebala joj je pomoć od supruga...“, „...nepokretna je i leži i u potpunosti ovisi o tuđoj pomoći... Prepuštena je na milost i nemilost toj osobi koja brine o njoj, ovisni su o toj osobi.“ (2), „...kada partner zanemaruje partnerice koja je nepokretna i ovisna o njemu.“ (3), „Kada su u potrebi, ne mogu brinuti o sebi, onda postaju žrtve...“ (4)), te kroz **ovisnost u pogledu smještaja** („...nemaju gdje otići.“ (2), „...Nemaš kuda, izbacit ću te...“ (4)). Nadalje navode narušeno zdravstveno stanje koje se očituje kroz **pad funkcionalne sposobnosti** („To može biti ako je starija osoba nemoćna, ne može se braniti...“ (2), „Problem je gubitak radne sposobnosti...“ (4), „Ili kada postanu jako nemoćni, kada se o njima treba intenzivnije brinuti.“ (5), „...nemoć, bolest...“, „Sada je otac nepokretan i ne žele brinuti o njemu.“ (6)) te **pad kognitivne sposobnosti** („...često je u pozadini psihopatologija.“ (1), „Kod starijih osoba događaju se promjene u mozgu...promijenjene se.“ (2), „Oni su već u demenciji, imaju psihičke probleme.“ (5)). Nadalje, socijalni radnici navode **dijeljenje stambenog prostora** kao čimbenik rizika („...živi sa svojom djecom.“ (1), „Ta djeca su ljudi od 50-ak godina, oni su ostali živjeti sa svojim roditeljem...“, „Oni će živjeti zajedno u kući, ne podnositi se, ostavljati si poruke na frižideru, ali neće se rastati.“ (2), „Stariji ljudi su se razveli, ali nastavili su živjeti zajedno, ...on ne plaća režije, ne kupuje hranu, mirovinu potroši na piće.“ (3), „Majka živi sa sinom koji je alkoholičar. Takvih je dosta prijava.“ (4), „Dosta je slučajeva gdje mama i sin žive skupa...“ (5), „Najgori su ti

neozženjeni sinovi koji ostanu s mamom.“ (6)). Kao jedan od čimbenika rizika pojavljuje se i uključenost u imovinsko-pravne odnose koja se očituje kroz **posjedovanje i raspodjelu imovine** („...nije dao da partnerica ode u bolnicu jer on želi taj njen stan. Puno toga se vrti oko novaca i imovine.“ (3), *U principu su žrtve vlasnici imovine...*“ (4), „*Podjela imovine, uglavnom su to imovinske prepirke. To je najčešće.*“ (5), „*Ali sada baka ne želi odmah dati kuću i tu je krenuo konflikt.*“ (6)) te kroz **sklapanje ugovora o doživotnom/dosmrtnom uzdržavanju** („*Djeca najčešće sklope ugovor s roditeljima pa bi ih smjestili i uzeli imovinu.*“, „*ugovor o doživotnom uzdržavanju kojeg su potpisali unuci pa onda tjeraju baku da ide na smještaj...*“ (2), „*Slučaj starije osobe koja je sklopila ugovor o doživotnom uzdržavanju sa susjedom koja ne brine.*“ (6)). Socijalni radnici spominju i karakternoponašajne probleme koji se manifestiraju kroz **iskazivanje neprijateljskog ponašanja** („*Ali stari ljudi isto znaju biti opaki, zbog godina se teško mire s tim da su ostarjeli...*“ (1), „...i oni ponekad budu bezobrazni prema onima koji brinu o njima. Provociraju skrbnika...“ (2), „*Nekada i oni maltretiraju susjede i liječnike i sve oko sebe...*“ (5)), **vršenje pritiska i zadiranje u intimu mladih** („*Starci žele da se unuci ožene pa rade pritisak, a unuci se neće oženiti.*“ (5), „...miješanjem u privatni život djece, zabadanjem gdje im nije mjesto.“ (4)), **kritiziranje mladih** („*Vjerojatno utječu prigovaranjem...*“ (4)), **neurednost** („...pa im smeta jer su starci neuredni, zaudaraju...“ (5)), **škrtost** („*Vrlo su štedljivi, škrti. Neće si ništa kupiti...*“ (5)), **agresivnost** („*Slučaj da je sin gurnuo majku, a ona njega psihički maltretira...ona je agresivna prema sinu, godinama ga maltretira.*“ (2)), **tvrdoglavost** („*Jako je teško starijoj osobi reći da nešto ne može...Stariji su svjesni da ne mogu raditi nešto što su prije radili i to im teško pada, teško prihvaćaju to, npr. da ne mogu više voziti...Nekada se i čvrsto drže pozicija.*“ (3)). Nadalje, navode socijalnu izolaciju starije osobe kao čimbenik rizika koja se očituje kroz **osamljenost** („...zaboravljeni, kao da više ne postoje, kao da im ništa ne treba, jako pate od samoće..., ...usamljeni, prepušteni sami sebi, posebno sada.“ (5), „...sami su u kućanstvu.“ (6)). Socijalni radnici navode i neadekvatno roditeljstvo u prošlosti kao čimbenik rizika koje se manifestira putem **nasilnih odgojnih postupaka** („*Bilo je fizičko nasilje od strane sina jer je mama bila psihički nasilna.*“ (2), „*Često su i sami bili nasilni prema djeci kada su ona bila mala, pa je to sada posljedica.*“ (4)). Kao čimbenik rizika pojavljuje se i nepovoljna financijska situacija koja se očituje

putem **nemogućnosti daljnjeg pružanja financijske podrške mladima** („...a roditelji nemaju novaca, više ne mogu davati.“ (1), „...onda postaju žrtve, kada više ne služi druge. Sve je ok kada može privrijediti i služiti druge.“ (4)) te **nemogućnost zadovoljavanja vlastitih potreba** („Mogu zaboraviti na put, kazalište, neko osvježanje... A da ne govorimo o potrebi za vitaminima, kvalitetnijom prehranom, frizerom. Oni si to ništa ne mogu priuštiti.“ (1), „...starijima treba kvalitetna prehrana ako su dijabetičari, a nemaju novaca za to.“ (6)). Socijalni radnici navode i spol kao čimbenik rizika, točnije **ženski spol** („...inače su uglavnom žene žrtve.“ (2), „...žene su žrtve.“ (3)).

Govoreći o čimbenicima rizika na strani žrtve, obje skupine sudionika navode narušeno zdravstveno stanje, socijalnu izolaciju, karakterno-ponašajne probleme te uključenost u imovinsko-pravne odnose. Socijalni radnici nadodaju još i ovisnost o tuđoj pomoći, dijeljenje stambenog prostora, neadekvatno roditeljstvo u prošlosti, nepovoljnu financijsku situaciju te ženski spol kao čimbenike rizika. Starije osobe nadodaju prestanak pružanja podrške mladima.

Narušeno zdravlje u ovom istraživanju manifestiralo se putem pada kognitivne te funkcionalne sposobnosti. Narušeno zdravlje dosljedno se pojavljuje u literaturi kao snažan čimbenik rizika, što nije ni čudno s obzirom na to da starija osoba gubljenjem svojih sposobnosti postaje ranjivija te također sve više gubi svoju neovisnost. U istraživanju Oh i suradnika (2006), skupina starijih osoba koja je doživjela nasilje značajno se razlikovala od skupine starijih osoba koje nisu doživjele nasilje prema pokazateljima zdravstvenog statusa, pri čemu je skupina starijih koja je doživjela nasilje imala niže razine fizičkog i kognitivnog funkcioniranja. Velik broj studija pronalazi povezanost između funkcionalnih i kognitivnih oštećenja te povećanog rizika od višestrukih oblika zlostavljanja kao i povezanost s težim oblicima zlostavljanja (Pillemer i Sutor, 1992.; Dong i sur., 2012., De Donder i sur., 2016., prema Storey, 2019). Moguće objašnjenje za navedenu povezanost može se pronaći u činjenici da pogoršanje kognitivnog i fizičkog funkcioniranja, kao što je gubitak pamćenja, konfuzija, tjelesni invaliditet ili slabost, ograničava sposobnost starije osobe u obavljanju rutinskih zadataka i vođenju brige o sebi (Fang i Yan, 2018., prema Dean, 2019). Kao takve, starije osobe s kognitivnim i funkcionalnim oštećenjem vjerojatno će zahtijevati pomoć drugih u svakodnevnom životu, a osobama s težim oblicima

oštećenja bit će potrebna intenzivnija podrška. Navedeno dovodi stariju osobu u položaj ovisnosti, a veliki teret skrbi može dovesti do stresa i izgaranja njegovatelja što može pogoršati rizik od zlostavljanja (Johannesen i LoGiudice, 2013). Osim navedenog, kognitivna i funkcionalna oštećenja često dovode i do izolacije, što također povećava ranjivost starije osobe, kao što može i smanjiti vjerojatnost otkrivanja nasilja (Roberto, 2016., prema Storey, 2019). Također, nemogućnost obavljanja svakodnevnih životnih aktivnosti dovodi i do smanjenog samopoštovanja te sve lošije slike o sebi. Općenito, pokazatelji slabosti i ranjivosti starijih osoba, kao što su upravo oslabljene kognitivne i funkcionalne sposobnosti, služe kao značajan prediktor zlostavljanja starijih osoba te ih treba uzeti u obzir. Također, fizičko zdravlje identificirano je kao pokazatelj sposobnosti žrtve da izbjegne štetu, zaštiti se i zatraži pomoć (Burnes i sur., 2015., prema Storey, 2019) dok veće oštećenje umanjuje sposobnost pojedinca da se brani ili da pobjegne iz situacije, što je prepoznao jedan socijalni radnik. Stoga je razumno uzeti u obzir tjelesne zdravstvene probleme kao predisponirajući čimbenik za zlostavljanje starijih osoba. Ipak, pojedini autori nisu uspjeli pronaći potporu stajalištu da je slabija funkcionalna sposobnost starijih osoba sama po sebi čimbenik rizika za zlostavljanje već je moguće da povećava vjerojatnost zlostavljanja tek u prisutnosti drugih čimbenika rizika (Reis i Nahmiash, 1998.; Baker, 2007., prema Kinney, 2012). Što se tiče kognitivnih oštećenja, kao što je demencija koju navode sudionici ovog istraživanja, također se pronalazi snažna empirijska potpora povećanom riziku od zlostavljanja osoba koja imaju određena kognitivna oštećenja kao što se pokazala i značajna povezanost kognitivnih oštećenja i samozanemarivanja (Choi i sur., 2009., prema Dong, 2015). U istraživanju Paveza i suradnika (2013., prema Dong, 2015) intervjuirano je 254 njegovatelja i 76 starijih osoba oboljelih od demencije te je ustanovljeno kako su starije osobe s Alzheimerovom demencijom 4,8 puta češće doživljavale neki oblik nasilja u odnosu na osobe koje nisu oboljele od demencije. Također postoje dokazi da pad kognitivnih sposobnosti može povećati prisutnost i drugih čimbenika rizika. Često su kognitivna oštećenja povezana s lošijim fizičkim zdravljem, visokom ovisnošću o drugima te ponašajnim problemima (Jackson i Hafemeister, 2015). Zapravo, pojedini autori sugeriraju da kognitivna oštećenja nisu sama po sebi okidač za pojavu nasilja već, umjesto toga, izazivaju ponašajne probleme koji potom mogu dovesti do povećanog

rizika za zlostavljanje (Bonnie i Wallace, 2003). Takvo objašnjenje bilo bi u skladu s nalazima koji pokazuju da su određena ometajuća ponašanja pacijenata s Alzheimerovom bolešću bila posebno snažan uzrok stresa kod njegovatelja te u skladu s nalazima koja potvrđuju povezanost nasilnog ponašanja skrbnika s doživljenim nasiljem od strane starije osobe oboljele od demencije (Wiglesworth i sur., 2010., prema Storey, 2019.; Bonnie i Wallace, 2003).

Nadalje, starije osobe i socijalni radnici navode **socijalnu izolaciju** kao čimbenik rizika koji se očitovao kroz osamljenost. Socijalna izolacija u ovom slučaju predstavlja samački život te nedostatak interakcije s drugima s čime dolazi i nedostatak neposredne podrške, a što sve povećava rizik od pojave nasilja (Acierno i sur., 2010., Johannesen i LoGiudice, 2013). Takvo što u skladu je s rezultatima istraživanja koja ukazuju na činjenicu da veća razina društvene podrške i veća uključenost u društvenu mrežu smanjuju rizik od zlostavljanja starijih osoba (Acierno i sur., 2010., Von Heydrich i sur., 2012). Studije dosljedno sugeriraju da su izolacija i nedostatak socijalne podrške važni čimbenici rizika za zlostavljanje starijih osoba (Lachs i Pillemer, 2015., Dean, 2019). U istraživanju Acierno i suradnika (2010), niska razina društvene podrške pokazala se kao najznačajniji čimbenik povezan sa svim oblicima zlostavljanja. Uključenost u društvenu mrežu osnažuje starije osobe povećavajući agilnost starije osobe, osjećaj korisnosti te samopouzdanje. U istraživanju koje je proveo Erlingsson (2007), u kojem su se ispitivale percepcije stručnjaka, starijih osoba te članova obitelji o nasilju nad starijima, izolacija starije osobe uz fizičko oštećenje te demenciju, bila je prepoznata kao čimbenik rizika u svim navedenim skupinama. U istraživanju Naughton i suradnika (2014), starije osobe su imale tendenciju opisivati žrtve kao ranjive i osamljene, jednako kao i starije osobe ovog istraživanja. Također, utvrđena je i negativna povezanost između usamljenosti i kvalitete života starijih osoba, pri čemu su one starije osobe, koje žive same, posebno ugrožene (Vuletić i Stapić, 2013., prema Baturina, 2021). Pojedini istraživači sugeriraju da socijalna izolacija stvara uvjet ranjivosti za starije osobe zbog ograničenog pristupa društvenoj podršci, povećanih zahtjeva za njegovatelje i manjih mogućnosti da drugi otkriju i prijave zlostavljanje (Von Heydrich i sur., 2012). Starije osobe zbog svoje izoliranosti često su i slabije informirane i općenito teže dolaze do informacija (Kvakić i Baturina, 2018). Malo je vjerojatno da će izolirane starije osobe biti svjesne svih dostupnih

zdravstvenih usluga i usluga podrške u zajednici ili im pravovremeno pristupiti. Također, starije izolirane osobe mogu biti sklonije i samozanemarivanju (Choi i Mayer, 2000). U istraživanju Choi i Mayer (2000), dvije trećine osoba, koje su imale iskustvo samozanemarivanja te iskustvo materijalnog zlostavljanja, živjele su same te nisu bile uključene u društvenu mrežu. Pojedina istraživanja ukazuju da je socijalna izolacija najznačajniji rizični čimbenik za materijalno zlostavljanje (Procopis, 2007., prema Vuić i Rusac, 2016.; Dow i Brijnath, 2019). Općenito se izoliranost starije osoba pokazala čestom karakteristikom žrtava nasilja te ju je stoga potrebno imati u vidu u planiranju programa prevencije.

Nadalje, starije osobe i socijalni radnici navode **karakternoponašajne probleme** u interakciji s drugima kao čimbenik rizika. Kao što je već navedeno, određena neželjena ponašanja mogu biti posljedica kognitivnih oštećenja ili mogu proizlaziti iz same naravi starije osobe. Starije su osobe, kao sudionici, više naglašavale takve karakterne čimbenike starijih osoba nego što su to činili socijalni radnici koji su većinom naglašavali neželjena ponašanja. Karakterne crte starijih osoba, koje navode sudionici ovog istraživanja, kao što su tvrdoglavost, inatljivost, netolerantnost, nepopustljivost te zahtjevnost, često su povezane i s određenim neželjenim ponašanjima koja onda mogu posredno ili neposredno povećavati rizik od zlostavljanja. Istraživanja, koja se mogu donekle povezati s navedenim čimbenikom rizika, govore o ponašajnim problemima starije osobe koji su se pokazali povezanim sa nasiljem (Johannesen i LoGiudice, 2013). Problemi u ponašanju ponekad su teško podnošljivi za osobu koja brine o starijoj osobi te izazivaju frustraciju i ljutnju (Ogioni i sur., 2007). Također, pokazano je kako je agresivno ponašanje starije osobe povezano s većom razinom stresa obiteljskog njegovatelja (Hamel i sur., 1990., prema Ogioni i sur., 2007). U istraživanju Schwab i Wangmo (2017), u kojem su se ispitivale percepcije nasilja nad starijima od strane stručnjaka i starijih osoba, pojedinci iz obje skupine navodili su da pojedine starije osobe znaju biti ogorčene ili agresivne prema onima oko sebe i da je razumljivo, iako ne nužno opravdano, da skrbnici reagiraju na takva ponašanja (Schwab i Wangmo, 2017). U istraživanju Orfila i suradnika (2018), agresivno ponašanje primatelja skrbi bilo je pozitivno povezano s povećanim rizikom svih oblika zlostavljanja od strane obiteljskih njegovatelja. Agresivnost kao čimbenik rizika na strani žrtve spomenuo je jedan socijalni radnik. Pojedina istraživanja pokazala su kako

problemi u ponašanju starije osobe povećavaju vjerojatnost prisutnosti nasilnih osjećaja među obiteljskim njegovateljima (Pillemer i Sutor, 1992). Također, pokazano je kako su određena neugodna i neprimjerena ponašanja povezana s pojavom ljutnje kod skrbnika (Pillemer i Sutor, 1992). U istraživanju Cadmus i suradnika (2015), ponašanje starijih osoba identificirano je kao okidač za zlostavljanje. Starije osobe navedenog istraživanja mišljenja su da ih je uplitanje u poslove djece učinilo metom verbalnog zlostavljanja. Navedeno se objašnjava povećanim fokusom na nuklearnu obitelj koji poništava određene uloge starijih osoba u obitelji te ih se u mnogim slučajevima izbjegava zbog pokušaja interveniranja u život djece jer se takvo što može smatrati emocionalnim zlostavljanjem od strane starijih osoba (Cadmus i sur., 2015). Navedeno bi se moglo povezati s odgovorima socijalnih radnika u kojima opisuju kako starije osobe često vrše pritisak i zadiru u intimu mladih. U objašnjavanju neprijateljskog ponašanja starijih osoba, socijalni radnici služe se pojmovima kao što su *...znaju biti opaki..., ...budu bezobrazni... provociraju skrbnika..., ...maltretiraju... sve oko sebe....* Pokazalo se kako provokativna ili agresivna ponašanja starijih osoba mogu dovesti do agresivne reakcije njegovatelja (Pillemer i Sutor, 1992) iz čega se zaključuje da starije osobe, koje pokazuju uvredljiva i provokativna ponašanja u interakciji s drugima, mogu biti izložene većem riziku od zlostavljanja. Lachs i Pillemer (1995., prema Schiamberg i Gans, 2000) tvrde kako pretjerano zahtjevno i nezahvalno ponašanje te ostala neugodna ponašanja starije osobe mogu pridonijeti povećanom riziku od zlostavljanja. Zahtjevnost, kao jedan od karakterno-ponašajnih problema, navodi jedna starija osoba. S obzirom na sve navedeno, može se reći da su ponašajni problemi starije osobe čimbenici koji mogu pridonijeti nasilju.

Uključenost u imovinsko-pravne odnose, koju navode starije osobe i socijalni radnici, uglavnom se odnosi na posjedovanje i raspodjelu imovine, dok socijalni radnici navode još i sklapanje ugovora o doživotnom/dosmrtnom uzdržavanju kao čimbenik rizika. Navedeni čimbenici većinom su čimbenici rizika za materijalno nasilje. Ugovori o doživotnom ili dosmrtnom uzdržavanju, odnosno njihova zlouporaba, jedni su od najčešćih oblika financijskog zlostavljanja u Republici Hrvatskoj (Vuić i Rusac, 2016) te tako sklapanje navedenih ugovora predstavlja čimbenik rizika zbog mogućeg neizvršavanja dogovorenih dužnosti prema primatelju uzdržavanja, u ovom slučaju prema starijoj osobi. Samim time što starija osoba nema

nikakvo jamstvo da će se davatelj uzdržavanja pridržavati svojih ugovornih obaveza, navedeno predstavlja čimbenik rizika za moguću zlouporabu takvih ugovora. Socijalni radnici spominju kako osobe koje sklope takav ugovor (uglavnom djeca, unuci, susjedi i sl.), ili ne brinu o starijoj osobi ili ju smjeste u instituciju te uzmu njenu imovinu. Što se tiče posjedovanja i raspodjele imovine, starije osobe i socijalni radnici često navode kako se mladi/djeca žele što prije „dokopati“ imovine starije osobe ili se tijekom raspodjele imovine pojavi nezadovoljstvo samom raspodjelom. Posjedovanje imovine pokazao se kao rizičan čimbenik u pojedinim istraživanjima koja su izučavala financijsko zlostavljanje. U istraživanju Choi i suradnika (1999), pokazano je kako su one starije osobe koje su vlasnici stambenog prostora u kojem žive, ranjivije na financijsko iskorištavanje. Dapače, pokazano je kako je tri puta veća vjerojatnost da će osobe koje posjeduju kuću biti izložene financijskom zlostavljanju nego li osobe koje ne posjeduju kuću. Sama kuća može biti meta financijskog zlostavljanja, kao što je to slučaj u prijenosu vlasništva, ili može biti izvor financijskog zlostavljanja od strane određenih izvođača radova koji se pretvaraju da pomažu vlasniku u održavanju kuće (Choi i sur., 1999). Također, u istraživanju McCawley i suradnika (2006), posjedovanje imovine te počiniteljeva mogućnost pristupa toj imovini pokazali su se kao rizični čimbenici za financijsko zlostavljanje. U istraživanju Choi i Mayer (2000), starije osobe koje su bile izložene financijskom zlostavljanju, u odnosu na one starije osobe koje su bile izložene drugim oblicima zlostavljanja, u većem broju slučajeva su bile vlasnici imovine/kuće. U navedenom istraživanju, čimbenici poput posjedovanja kuće, kognitivnih deficita te nemogućnosti upravljanja vlastitim financijama, značajno su povećavali rizik od financijskog zlostavljanja.

Nepovoljna financijska situacija, kao čimbenik rizika koji spominju socijalni radnici, manifestirala se putem nemogućnosti daljnjeg pružanja financijske podrške mladima te nemogućnosti zadovoljavanja određenih vlastitih potreba. Općenito su se niski prihodi starijih osoba pokazali povezanim s doživljavanjem nasilja u mnogim istraživanjima (Giraldo-Rodríguez i Rosas-Carrasco, 2013., prema Pillemer i sur., 2016., Oh i sur., 2006., Acierno i sur., 2010., Johannesen i LoGiudice, 2013). Nemogućnost zadovoljavanja određenih vlastitih potreba, u ovom slučaju, odnosila se na nemogućnost održavanja prehrane, načina života, aktivnosti i pogodnosti na koje se većina ljudi navikla te ih smatra poželjnima ili čak potrebnima za vođenje

zadovoljavajućeg života, poput odlaska u kazalište, frizeru i slično te na nemogućnost priskrbljivanja kvalitetnije prehrane, vitamina ili čak potrebne prehrane u slučaju prisutnosti određene bolesti. Nemogućnost zadovoljavanja određenih socijalnih potreba, koje potpomažu osjećajima pripadnosti i povezanosti te također osnažuju samu osobu, može dovesti do toga da se starija osoba osjeća sve lošije, izoliranije i depresivnije. Takvi čimbenici doprinose socijalnoj izolaciji te samozanemarivanju. Što se tiče nemogućnosti priskrbljivanja određene prehrane, u takvim se slučajevima radi o nemogućnosti zadovoljavanja određenih primarnih potreba, a što dovodi stariju osobu u položaj ovisnosti o drugima što je dokazan čimbenik rizika za pojavu zlostavljanja. Nemogućnost daljnjeg pružanja financijske podrške mladima može se djelomično preklapati s prestankom podmirivanja potreba mladih, čimbenikom kojeg navode starije osobe. Određena istraživanja pokazuju kako financijska ovisnost odrasle djece o roditeljima može pridonijeti zlostavljanju u slučajevima u kojima roditelj odbije pružiti daljnju financijsku podršku (Machado i sur., 2001., Soneja, 2001., prema Cadmus i sur., 2015). Također, u istraživanju Cadmus i suradnika (2015) pojedine starije osobe su izjavile kako su bile izložene izolaciji i nedostatku posjeta te „tretmanu tišine“ nakon što su odbile pružiti financijsku pomoć svojoj djeci. Navedeno se može objasniti povećanom ovisnošću i povećanim oslanjanjem djeteta na roditelje te nerealnim očekivanjima od roditelja, a što posljedično može stvoriti napetosti u odnosima te također utjecati na razinu skrbi koju djeca pružaju roditeljima (Cadmus i sur., 2015).

Ovisnost o tuđoj pomoći, koju navode socijalni radnici, pronalazi se u mnogim istraživanjima kao značajan čimbenik rizika što nije čudno jer je ovisnost starije osobe pokazatelj njene ranjivosti te stvara mnoge mogućnosti za pojavu višestrukih oblika nasilja. Socijalni radnici navode ponajviše financijsku ovisnost, potom funkcionalnu ovisnost te ovisnost u pogledu smještaja. Umirovljenje mnogim starijim osobama predstavlja ograničavajući pristup financijskim mogućnostima u navedenoj fazi života (Wydall i Zerk, 2017). Za većinu žena rođenih prije Drugog svjetskog rata, financijska ovisnost o muževima kao tradicionalnim „hraniteljima“ odražava široko prihvaćenu društveno-kulturnu normu prema braku te različite bračne uloge (Wydall i Zerk, 2017). Tako mnoge starije žene nemaju svoje ime na hipotekarnim dokumentima, oslanjaju se na supružnikovu mirovinu te nemaju izravan pristup financijama (Wydall i Zerk,

2017). Takav nejednak odnos moći često dovodi do negativnih posljedica. Slično tome, i pojedini socijalni radnici navode kako žena nema svoje prihode te ovisi o mužu koji često zloupotrebljava svoj „monopol“ nad financijama uskraćivanjem sredstava, ucjenjivanjem i sl. U istraživanju Oh i suradnika (2006), financijska ovisnost starije osobe značajno je korelirala sa svim oblicima zlostavljanja osim materijalnog. Također, u istraživanju Rusac (2009), starije osobe, koje su bile materijalno ovisne o svojoj djeci, češće su doživljavale psihičko i tjelesno nasilje u obitelji. Pretpostavlja se da uzdržavanje starije osobe dovodi do određenog pritiska koji može rezultirati nasilnim činom. Također, uzdržavana starija osoba često se doživljava kao ekonomski teret obitelji (Oh i sur., 2006). Ovisnost u pogledu smještaja zapravo je vrlo slična te ju socijalni radnici također opisuju u kontekstu odnosa muža i žene. Žene uglavnom nemaju kamo drugdje otići te su prisiljene dijeliti životni prostor sa suprugom. Navedena ovisnost također se može koristiti za razna ucjenjivanja i prijetnje, kao što to navode i socijalni radnici u obliku prijetnje izbacivanja iz kuće jer počinitelj zna da druga strana nema kamo otići. Funkcionalna ovisnost, iako demantirana kao prevladavajući uzrok nasilja nad starijima, i dalje se dosljedno pokazala povezanom s povećanim rizikom od zlostavljanja (Johannesen i LoGiudice, 2013, Dong, 2015., Pillemer i sur., 2016). Funkcionalna ovisnost u ovom istraživanju uglavnom je opisivana kroz nepokretnost starije osobe koja ovisi o brizi drugih. Što starija osoba više ovisi o sposobnostima drugih za zadovoljavanje vlastitih potreba, to je veća mogućnost da iste ne budu u potpunosti zadovoljene, namjerno ili nenamjerno. Tako je primjerice zanemarivanje u velikoj mjeri povezano s povećanim potrebama ovisne starije osobe (Wolf, 1997., prema Choi i Mayer, 2000). U istraživanju Acierno i suradnika (2010), povećana ovisnost starijih osoba o pomoći u obavljanju svakodnevnih aktivnosti pokazala se povezanom s verbalnim i financijskim zlostavljanjem, no ne i s drugim oblicima zlostavljanja. U istraživanju Pillemer i Suito (1992), skrbnici koji su imali nasilne osjećaje prema primatelju skrbi, brinuli su se za mnogo ovisnije starije osobe te su pružali pomoć u većem broju aktivnosti u odnosu na skrbnike koji nisu imali nasilne osjećaje. Navedeno se može objasniti povećanim zahtjevima koji dovode do skrbničkog stresa. Briga o nemoćnoj ovisnoj osobi može predstavljati veliki teret za skrbnika, pogotovo ako je ta briga dugoročna i provodi se više sati dnevno, što je također jedan od čimbenika koji mogu pridonijeti nasilju. U

istraživanju Taylor i suradnika (2014), starije osobe smatraju da je pogoršanje zdravlja najveća prijetnja njihovoj dobrobiti jer ih navedeno može dovesti u određeni položaj ovisnosti o drugima. Autori navode kako ovisnost starije osobe daje skrbniku određeni stupanj moći i kontrole koja se može i zlouporabiti, a starije osobe nemaju baš drugog izbora nego li vjerovati osobi koja se brine o njima. Navedeno ima smisla jer je upravo nejednak odnos moći između počinitelja i žrtve, koji je primjetan u slučaju ovisnosti o drugima, postavljen kao temelj svih oblika obiteljskog nasilja (Bergeron, 2001., prema Walsh i sur., 2007). Također, ovisnost starije osobe o počinitelju može utjecati i na nevoljkost traženja pomoći, jer time bi starija osoba možda izgubila jedinu podršku (Lachs i Pillemer, 1995., prema Storey, 2019).

Dijeljenje stambenog prostora s obitelji kao čimbenik rizika navode svi socijalni radnici. Unatoč tome što se izoliranost starije osobe pokazao kao čimbenik rizika, život s drugima nije se pokazao zaštitnim čimbenikom već upravo suprotno. Jedan od dosljednih nalaza u literaturi o zlostavljanju starijih osoba jest da se ono obično događa u zajedničkim životnim situacijama (Pillemer i Sutor, 1992). Članovi obitelji su dokazano najčešći počinitelji nasilja nad starijima te ne čudi da se zajedničkim suživotom rizik od nasilja samo povećava. Neki autori smatraju kako je dijeljenje stambenog prostora, odnosno zajedničko životno okruženje, jedan od glavnih čimbenika rizika za pojavu zlostavljanja starijih osoba (Lachs i Pillemer, 2015), pogotovo ako je jedan od članova obitelji ujedno i skrbnik. Iako se zlostavljanje može dogoditi i u slučajevima u kojima starija osoba i skrbnik žive odvojeno, pokazano je kako je starija osoba izložena većem riziku ako živi sa skrbnikom (WHO, 2002). U skladu s time je i nalaz istraživanja Pillemer i Sutor (1992), u kojem se život s primateljem skrbi pokazao pozitivno povezan s nasilnim osjećajima kod njegovatelja. Također, u istraživanju Homer i Gilleard (1900), u kojem su se ispitivali njegovatelji, svi njegovatelji, koji su priznali nasilni čin prema starijoj osobi, ujedno su i živjeli s njom. Navedeno se objašnjava time što zajedničko stanovanje povećava mogućnost kontakta te time i mogućnost konflikta, a situacije napetosti i sukoba teže je izbjeći (Pillemer i Sutor, 1992., Bonnie i Wallace, 2003). Također, uvjeti stanovanja kao što su prenapučenost, odnosno život s većim brojem članova, te nedostatak privatnosti, povezani su sa sukobima unutar obitelji (WHO, 2002.; Kosberg i Nahmiash, 1996., prema Schiamberg i Gans, 2000). Takvi životni uvjeti stvaraju veće mogućnosti za

pojavu nasilja. Također, osobe različitih dobnih skupina u zajedničkom kućanstvu mogu biti izložene većem međusobnom nerazumijevanju i nemogućnošću prilagodbe, što također može voditi povećanim tenzijama. U pregledu istraživanja autora Johannesen i LoGiudice (2013), život s drugima korelirao je s ukupnim zlostavljanjem osim u slučaju financijskog, što bi bilo u skladu s istraživanjima da je za financijsko zlostavljanje jedan od najznačajnijih čimbenika rizika socijalna izolacija starije osobe. Paveza i suradnici (1992., prema Bonnie i Wallace, 2003) došli su do nalaza da je rizik od zlostavljanja osobe oboljele od demencije najveći u slučajevima u kojima navedena osoba živi s članovima uže obitelji. U istraživanju Oh i suradnika (2006), osobe koje su doživjele nasilje su u najvećem broju slučajeva živjele s obitelji svoje oženjene djece. Navedeno sugerira prisutnost visokog stupnja sukoba u takvom kućanstvu. Moguće je da se napetost između starije osobe i člana obitelji gomilala duže vrijeme te je nasilje služilo kao svojevrsni odušak nagomilanim tenzijama (Oh i sur., 2006). Jackson i Hafemeister (2015) tvrde kako se rizik za zlostavljanje može povećati u situacijama u kojima odraslo dijete živi sa svojim roditeljem, a ujedno je i financijski ovisno o roditelju, ima ponašajne probleme, probleme s drogom i slično. Navedeno često spominju i socijalni radnici u kontekstu suživota sina i majke. Unatoč svemu navedenom, meta-analiza autora Ho i suradnika (2017) nije utvrdila povezanost između suživota s drugima i prevalencije zlostavljanja starijih osoba.

Socijalni radnici navode **neadekvatno roditeljstvo u prošlosti** kao čimbenik rizika na strani žrtve koji se manifestirao putem nasilnih odgojnih postupaka. Također navode i izloženost nasilju u djetinjstvu kao čimbenik rizika na strani počinitelja te će stoga oba čimbenika biti objašnjena ovdje. Pojednim istraživanjima pokazano je kako je nasilje nad starijima češće u obiteljima koja imaju dugu povijest obrazaca nasilnog ponašanja (Kosberg i Nahmiash, 1996., prema Schiamburg i Gans, 2000). Također, pojedina istraživanja primijetila su cikličku prirodu nasilja kao čimbenik rizika za buduće nasilje, što bi značilo da će osoba koja je bila izložena traumatskim događajima, kao što je obiteljsko nasilje, vjerojatno i sama kroz život postati nasilna (Acierno i sur., 2010). U istraživanju Jackson i Hafemeister (2011), u 44% slučajeva počinitelji nasilja nad starijima bili su svjedoci ili žrtve obiteljskog nasilja u djetinjstvu. U istraživanju Kalayci i suradnika (2016), 40,2% starijih osoba složilo se s izjavom „ako roditelji zlostavljaju svoje dijete, dijete će se loše ponašati prema njima u budućnosti“. U

istraživanju Reay i Browne (2001), u kojem su se ispitivali obiteljski negovatelji koji su priznali nasilje nad starijom osobom, njih 6 od 9 koji su priznali fizičko nasilje navode i da su bili izloženi nasilju u djetinjstvu od strane oca, no počinjeno nasilje nije bilo usmjereno prema ocu već su nasilje usmjeravali prema drugom uzdržavanom članu obitelji. Autori tvrde da su negovatelji djelovali na temelju naučene strategije rješavanja sukoba. Međutim, jedna osoba, koja je priznala zanemarivanje, bila je izložena psihičkom i seksualnom zlostavljanju od strane oca za kojeg i trenutno brine. U istraživanju Walsh i suradnika (2007), u kojem se ispitivala percepcija starijih osoba te negovatelja o nasilju nad starijima, može se primijetiti kako izjave pojedinaca iz obje skupine zapravo podupiru cikličku prirodu obiteljskog nasilja te objašnjavaju kako nije čudno da neko dijete zlostavlja svoje roditelje ako je ono i samo bilo žrtva zlostavljanja od istih tih roditelja. Povezanost između viktimizacije u djetinjstvu i počinjenja nasilja nad starijima može biti izravna, kao u slučajevima u kojima bi prethodno zlostavljano dijete počinilo nasilje nad svojim starijim roditeljem koji je bio nasilan, no može biti i rezultat određenih generaliziranih problema (npr. problema s psihosocijalnom prilagodbom) uzrokovanih viktimizacijom (Storey, 2019). Dokazi za izravnu povezanost viktimizacije u djetinjstvu i nasilja prema ostarjelom roditelju su ograničeni. Zapravo, mnogi autori nisu uspjeli pronaći povezanost između zlostavljanja djeteta i kasnijeg doživljavanja nasilja od strane tog istog djeteta (Pillemer, 1986., Anetzberger, 1987., prema Storey, 2019). Također, pojedini autori tvrde da se takav međugeneracijski prijenos nasilja više odnosi na zlostavljanje djece od strane roditelja nego li na zlostavljanje roditelja od strane odraslih potomaka (Korbin i sur., 1995., prema Schiamberg i Gans, 2000). Prema teoriji socijalnog učenja, sugerira se da odraslo dijete, koje je svjedočilo ili je bilo žrtva obiteljskog nasilja, češće koristi nasilne taktike naučene u djetinjstvu za rješavanje problema u kasnijem životu. Erlingsson i suradnici (2003., prema Storey, 2019) otkrili su da je povijest nasilja u obitelji, u kojoj je nasilje normalan odgovor na stresne situacije, čimbenik rizika za zlostavljanje starijih osoba. Navedeno ukazuje na činjenicu da nasilje može biti naučen mehanizam suočavanja sa stresom. Iako nije utvrđena direktna povezanost, prethodna viktimizacija se može uzeti u obzir kao čimbenik rizika za pojavu nasilja, pogotovo uz prisutnost drugih čimbenika rizika, kao što je ovisnost starije osobe o tuđoj pomoći. Tada naučeni mehanizmi suočavanja sa stresom mogu

rezultirati nasiljem. S obzirom na navedeno, važno je promatrati obiteljsko nasilje kao čimbenik rizika za pojavu nasilnog ponašanja prema starijim osobama.

Socijalni radnici navode također i **ženski spol** kao čimbenik rizika na strani žrtve. Iako direktno spol spominju samo dva socijalna radnika, u opisivanju slučajeva svi socijalni radnici zapravo navode ženu kao žrtvu. Iako je spol jedan od najčešće identificiranih čimbenika rizika za zlostavljanje starijih osoba, nalazi su neujednačeni. Pojedine studije pokazuju da je u slučajevima nasilja nad starijima žena bila najčešća žrtva (Gil i sur., 2015., Naughton i sur., 2010., Lowenstein i sur., 2009., Giraldo-Rodriguez i Rosas-Carrasco, 2013., prema Pillemer i sur., 2016.; Laumann i sur., 2008; Biggs i sur., 2009., prema Amstadter i sur., 2011.; Choi i Mayer, 2000; NCEA, 1998., prema Ajduković i sur., 2008). Međutim, istraživanje Svjetske zdravstvene organizacije (2002) pokazalo je kako su stariji muškarci bili izloženi riziku zlostavljanja od strane članova obitelji u približno istom omjeru kao i žene. Također, Yon i suradnici (2017), radeći meta-analizu 32 studije o prevalenciji nasilja, nisu pronašli značajnu razliku u prevalenciji nasilja između starijih žena i muškaraca. Meta-analiza 34 populacijske i 17 nepopulacijskih studija autora Ho i suradnika (2017) pokazala je da su starije žene češće bile izložene nasilju u odnosu na starije muškarce (17% žene, 10,9% muškarci). Istraživanja na području Zagreba pokazuju kako nema statistički značajne razlike u doživljenim oblicima nasilja s obzirom na spol (Ajduković i sur., 2008., Rusac, 2009), ali su prosječne vrijednosti kod psihičkog i tjelesnog nasilja ipak bile više kod žena, a kod materijalnog nasilja kod muškaraca (Rusac, 2009). Ajduković i suradnici (2008) dolaze do nalaza da su starije žene statistički značajno češće bile izložene nasilju od strane muževa nego što su muškarci bili izloženi nasilju žena. Žene su se općenito pokazale kao češće žrtve partnerskog nasilja te se takav obrazac može nastaviti i u starijoj dobi. Prema podacima MUP-a za 2020. godinu, žene su u skoro dvostruko većem broju bile žrtve obiteljskog nasilja nad starijima nego što su to bili muškarci (Izvešće pučke pravobraniteljice za 2020). Unatoč neujednačenim nalazima, pokazalo se da su žene, za razliku od muškaraca, češće izložene ozbiljnijem zlostavljanju s većim posljedicama (Pillemer i Finkelhor, 1988., prema Bonnie i Wallace, 2003). Time bi se također mogla objasniti njihova veća zastupljenost kao žrtve u broju prijavljenih zlostavljanja kao i time što žene prevladavaju u starijoj dobnoj skupini. Također, pokazano je kako su žene žrtve zlostavljanja u mnogo većem broju slučajeva

nasilja živjele sa svojim počiniteljem, nego što je to slučaj s muškarcima (Acierno i sur., 2009., Amstadter i sur., 2011), što je također utvrđen čimbenik rizika. Također se pretpostavlja da su žene obično izložene većem riziku od zlostavljanja zbog svojeg dužeg životnog vijeka i zbog rodno utemeljene dinamike moći koja često leži u pozadini zlostavljanja (Ho i sur., 2017). Duži životni vijek povezan je s gubitkom neovisnosti u aktivnostima svakodnevnog života kao i sve većim kognitivnim i funkcionalnim oštećenjem s čime raste rizik za pojavu zlostavljanja (Roberto, 2016., prema Roberto i Hoyt, 2020; Ho i sur., 2017). Žene iznad 65 godina, zbog svojeg dužeg životnog vijeka, imaju čak tri puta veću šansu postati udovice u odnosu na muškarce, što bi značilo da su žene mnogo češće izložene samačkom životu (Jedvaj i sur., 2014), što je već utvrđen čimbenik rizika za zlostavljanje. Osim toga, pokazalo se da su žene kroz život doživjele više vrsta nasilja nego muškarci, što povećava rizik od zlostavljanja i u kasnijoj životnoj dobi (Finfgeld-Connett, 2014., Miszkurka i sur., 2016., prema Roberto i Hoyt, 2020). Tako su primjerice u Hrvatskoj, od ukupnog broja slučajeva obiteljskog nasilja evidentiranih u sustavu socijalne skrbi tijekom 2007. i 2008. godine, u 72% slučajeva žrtve bile ženske osobe (Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2009., prema Ajduković i Ajduković, 2010). Žene u hrvatskom društvu također imaju i „nižu razinu naobrazbe, manje radnog iskustva, a samim time i ograničenije pristupe javnim uslugama“ (Murgić i sur., 2009., prema Jedvaj i sur., 2014), što ih čini ranjivima. Zbog svih navedenih karakteristika, može se reći da su žene izložene većem broju rizičnih čimbenika koje ih čine ranjivijima, posebice u patrijarhalnijim društvima.

4.2.3. Čimbenici rizika na strani društva

Starije osobe kao čimbenike rizika za nasilje nad starijima vezane uz društvo navode neučinkovitost sustava zaštite koja se manifestira putem **neučinkovitosti institucija uključenih u rješavanje problematike nasilja nad starijima** („Nefunkcioniranje institucija koje bi trebale o tome brinuti.“ (1)), putem **neadekvatne zakonske zaštite** („Neadekvatna zakonska zaštita starijih osoba.“ (6)) te putem **nedostupnosti zaštite** („...nedostupnost zaštite.“ (6)). Zatim navode siromaštvo društva koje se očituje kroz **niska primanja** („Zbog niskih primanja...“ (2), „Mala plaća...“ (4)). Jedna starija osoba navodi pojam „Opće siromaštvo“ (3). Kao čimbenik rizika na strani društva navode i marginalizaciju starijih koja se očituje kroz **nedostatno ulaganje u**

osposobljavanje stručnjaka za rad sa starijima i u ostale potrebe starijih („Društvo...ne ulaže dovoljno sredstava i volje za potrebe starijih osoba... Nema čak ni škola koje bi osposobile djelatnike za rad sa starijima – samo tečajevi.“ (5)), kroz **nedostatne kapacitete institucionalne skrbi i nebrigu za rješavanje problema istog** („Velika Gorica slabo brine o svom starijem stanovništvu... stari stanovništvo, a u našem gradu nema ničeg osim privatnih smještaja koji su po cijeni nepristupačni.“ (5)) te kroz **nezainteresiranost stručnjaka za starije** („Mislim da se stručne osobe bave sobom, a ne sa starijim osobama.“ (6)). Starije osobe također navode **ageizam** kao čimbenik rizika koji se očituje kroz **doživljavanje starijih kao tereta društva** („...smatraju ih teretom, a mirovine troškom.“ (5)) te kroz **diskriminirajuću zdravstvenu praksu** („...da hitna pomoć dođe kada je pozvana, a ne da odbije zato što je čovjek star.“ (1)). Navode i **međugeneracijski jaz** kao čimbenik rizika koji se očituje kroz **međusobno nerazumijevanje i nemogućnost međusobne prilagodbe** („Mladi...nemaju razumijevanja za njihov način rješavanja situacija u starijoj životnoj dobi.“ (5), „Mislim da starije osobe ne shvaćaju mlade niti im se mogu prilagoditi.“ (6)).

Socijalni radnici kao čimbenike rizika na strani društva navode **neučinkovitost sustava zaštite** koja se očituje kroz **neadekvatnu zakonsku zaštitu i sudsku praksu** („Zakonske odredbe nisu dovoljno jake da bi nekom naštetile pa bude kažnjen da to više nikada ne napravi.“, „Oni imaju samo Prekršajni zakon, po njemu su sankcionirani. Meni je to pre strašno da im se zapravo ništa ne dogodi.“, „...nedorečenost u zakonu... neke stvari nisu definirane do kraja ili su loše definirane.“ (1), „...imamo ponavljanje nasilje, dobije uvjetnu na godinu dana, kada ta uvjetna istekne, onda je nasilan i onda opet dobije uvjetnu. Uglavnom dobivaju uvjetnu i rijetko kada novčanu kaznu ili liječenje od alkoholizma ili psihosocijalni tretman.“, „...mi imamo zakon koji počinitelje nasilja kazni uvjetnom kaznom.“, „Imamo zabrane približavanja od 5 metara, a da ljudi žive zajedno u kući.“, „Kada muž istuče ženu on može dobiti zatvor, ali ne može dobiti zatvor ako sin istuče mamu.“ (2), „Zabrana približavanja, a oni žive zajedno. To se rijetko dogodi da ta mjera ima smisla... Ne može se to rješavati stalnim uvjetnim kaznama. Kazne su preblage. Sva ta nasilja su prekršaj... Nasilje ne bi smjelo biti prekršajno.“, „Zakone ne radi struka.“ (3), „Teško se postiže bilo što u zaštiti žrtava, većina prijava se odbaci.“, „Saniramo žrtvu, makne

se žrtva od nasilnika, a on ostaje u njenoj vlastitoj kući, a kasnije se vrati kući nasilniku. Nasilniku se zapravo ništa ne događa. Ne završi u zatvoru, tu i tamo dobije mjeru ograničenja približavanja.“, „Nema stava da se treba štititi starije ljude.“ (4)), kroz **nejasno razgraničenu nadležnost** (U ovom slučaju je nasilje prijavljeno bar osam puta i onda oni očekuju od socijalnih radnika da im riješe stvar.“ (1), „Ako je netko bolestan i nasilan, onda nije rješenje ići u CZSS. On tu nema što raditi. Ako je netko bolestan onda postoji forenzika. Postoji Zakon o duševnim smetanja koji sve propisuje. Što se radi s osobama koje su opasne. A kod nas sve se vraća na CZSS. Svi šalju na nas, Državno odvjetništvo, policija, misle da mi imamo ovlasti. A nemamo.“ (4)), kroz **preveliko administrativno opterećenje** („Mi u CZSS-u ne možemo raditi savjetodavni rad, imamo previše papirologije...“ (1)) te kroz **nedostatan nadzor nad skrbi u privatnim smještajima** („Privatni domovi, obiteljski domovi, koje nitko ne nadzire i taj smještaj je loš, loša je skrb, loša prehrana. Ta njega je loša jer nemaju stručnjake, fale im njegovatelji, nemaju stručno osoblje. ... To nije dovoljno nadzirano.“ (5)). Nadalje, navode marginalizaciju starijih koja se očituje kroz **nedostatne kapacitete institucionalne skrbi i nebrigu za rješavanje problema istog** („...nema smještaja. Mi smo društvo koje stari i uopće ne razmišljamo o tome što ćemo s njima... O tome se uopće ne razmišlja, nema strategije. Kapaciteti za smještaj starih su katastrofa. A privatne cijene, to si nitko ne može priuštiti...“ (2), „Jako je malo državnih domova za starije, to je prihvatljiva cijena. Ljudi čekaju preko 10 godina na smještaj.“ (6)), kroz **ograničenu društvenu vidljivost** („Ne vidi ih se na cesti.“, „...pa oni su stvarno zadnji. Mislim da jesu zadnji.“, „Naši stariji su u vrlo lošijoj poziciji, ne doživljavamo ih, ne gledamo ih. ...ne pada to ljudima na pamet da misle o njima.“, „Nitko ni u zakonima ne misli o umirovljenicima...“ (2), „Otuđeni su...“ (5)), te kroz **nedostatak inicijativa za bavljenje problematikom nasilja nad starijima** („Stalno su te kampanje... Ali nema baš puno kampanja o nasilju nad starijim osobama.“ (2)). Navode također društvenu inertnost oko problematike nasilja kao čimbenik rizika koji se očituje kroz **nezainteresiranost i neosjetljivost na problematiku nasilja** („U društvu se stvari baš i ne mijenjaju. Mlađi su bombardirani o nasilju, ali vidim da oni to ne znaju, trebali bi više znati o nasilju i ne znaju.“, „A mi imamo viceve kojima se svi smiju, a u kojima se potiče nasilje i podržava ga se.“ (2)) te kroz **nedostatak osjećaja građanske dužnosti prijavljivanja nasilja** („Svi znaju

da se u tim obiteljima nešto događa... To se vidi ako je netko nasilan, ali nitko se ne želi petljati niti sebi stvarati problem. I svi šute a nasilje buja i buja. To je dio mentaliteta „Ja neću prijaviti.“ (1)). Socijalni radnici spominju i ageizam koji se očituje kroz **doživljavanje starijih kao beskorisne i pasivne populacije** („Mi starije često doživljavamo kao pasivne, oni ne pridonose društvu materijalno, nisu korisni.“ (2)), kroz **doživljavanje starijih kao smetnje** („A tu su, a smetaju. Doživljavaju ih kao objekte.“, „...ljudi nemaju strpljenja pričekati da starija osoba prijeđe cestu.“ (2)), te kroz **nevažavanje starijih kao osoba s pravima, potrebama i interesima** („Često nemamo razumijevanja za njih i za njihove potrebe, da se njihove potrebe mijenjaju. Mi ih doživljavamo da su stari, ali ih ne vidimo kao ljude s potrebama i s pravima.“, „To su starci, otišao je u mirovinu, ništa mu ne treba, nema potreba i bit će stalno doma. Doživljava ih se na taj način...“ (3)). Nadalje, spominju i međugeneracijski jaz koji se očituje kroz **različitost životnih navika, pogleda na život i stavova** („Različiti pogledi, stavovi.“, „Sukob generacija, nagle promjene su danas. Netko je rođenih 30-ih godina i živio je u neimaštini i sada njegovi unuci, pa oni skroz drugačije žive.“, „...različiti životni stilovi i shvaćanje života.“ (5), „Žive na stari način, imaju te svoje sličice.“ (6)). Socijalni radnici spominju i siromaštvo društva kao čimbenik rizika koji se očituje kroz **niske mirovine** („Te mirovine su premale, ne mogu si ništa priuštiti.“ (1), „Mirovine nisu za dostojanstven život...“ (2), „A zbog svojih slabih mirovina ovisi o ukućanima.“ (3)). Navode također prisutnost patrijarhalne tradicije koja se očituje kroz **podređenost žena** („...ovaj mentalitet podržava da je žena manje školovana, šta će njoj škola, ona treba rađati djecu i biti doma.“ (1), „U bračnim odnosima je često da se smatra da je žena objekt koja mora slušati naredbe...“ (2), „Tradicionalni smo, žena mora slušati. A muškarac je glava kuće.“ (4)).

Starije osobe i socijalni radnici kao čimbenike rizika na strani društva navode neučinkovitost sustava zaštite, siromaštvo društva, marginalizaciju starijih, ageizam te međugeneracijski jaz. Socijalni radnici prepoznaju još i društvenu inertnost oko problematike nasilja kao i prisutnost patrijarhalne tradicije.

Po pitanju **neučinkovitosti sustava zaštite**, obje skupine sudionika spominju neadekvatnu zakonsku zaštitu, dok socijalni radnici nadodaju i neadekvatnu sudsku

praksu u smislu čestog izricanja jednih te istih mjera koje nisu svrsishodne te su ponekad i besmislene iz razloga što se ne pristupa svakom slučaju individualizirano te se ne sagledavaju specifičnosti svakog slučaja pojedinačno. Neadekvatna zakonska zaštita u ovom slučaju označava zakone koji ne propisuju dovoljno snažne sankcije za počinitelje nasilja te time ujedno neadekvatno štite žrtve. Također, socijalni radnici naglašavaju kako se često u procesuiranju nasilja zanemaruje činjenica ponavljanja nasilja te se nasilje uglavnom procesuiraju kao prekršaj, a vrlo rijetko kao kazneno djelo. Ono što bi trebalo razlikovati kazneno djelo od prekršajnog je karakteristika „teškog nasilja“, no navedeni pojam nije u potpunosti određen te ono što predstavlja „teško nasilje“ ostaje na „diskrecionoj procjeni tijela kaznenog progona“ što dovodi do pravne nesigurnosti građana (Dimitrijević i sur., 2016). Vrhovni sud RH upućuje na to da bi i ponavljanje nasilja mogao biti kriterij razlikovanja prekršaja od kaznenog djela (Dimitrijević i sur., 2016), no kao što socijalni radnici ovog istraživanja tvrde, navedeno se prilikom procesuiranja često ne uzima u obzir te broj ponavljanja nasilja koji je potreban da se nasilje podvede pod kazneno djelo u praksi često varira. Jedan od razloga zašto se nasilje uglavnom procesuiraju kao prekršaj je taj što se smatra da je prekršajno-pravni sustav brži i efikasniji te se time brže zaštićuje žrtvu (Dimitrijević i sur., 2016). Kazne, odnosno sankcije koje se izriču počiniteljima, uglavnom novčane kazne i uvjetne osude, ne postižu svoju svrhu. Izgleda da je navedeno sveprisutan problem jer osim socijalnih radnika ovog istraživanja, navedeni problem ističu i socijalni radnici u radu Dimitrijević i suradnika (2016) koji ispituje hrvatsku pravnu regulativu obiteljskog nasilja i praksu institucija u slučajevima nasilja nad ženama. Socijalna radnica u navedenom radu susretala je slučajeve opetovanog nasilja koje nikada nije procesuirano pred kaznenim sudom, a počiniteljima je neprestano bila izricana uvjetna osuda. Time počinitelj može olako ponavljati nasilje bez straha od posljedica. Izrečene zaštitne mjere također često nisu primjerene, kao npr. zabrana približavanja žrtvi koja je izrečena počinitelju koji živi sa žrtvom, što izravno ugrožava dobrobit žrtve, ili mjera zabrane uznemiravanja žrtve koja je vrlo nejasna i nedorečena mjera. Također, pravna regulativa često se mijenja, sadržaji nasilja u obitelji isprepliću se u prekršajnom i kaznenom zakonu, nadležne institucije nisu uvijek promptne te je sudska praksa vrlo neujednačena, što sve dovodi do neadekvatne zaštite žrtava obiteljskog nasilja. Navedeno također može odvratiti stariju osobu od prijavljivanja

nasilja. Nadalje, obje skupine sudionika prepoznaju neučinkovitost institucija uključenih u rješavanje problematike starijih osoba kao dio neučinkovitosti cjelokupnog sustava zaštite, samo što socijalni radnici navedeno razdjeljuju kroz nejasno razgraničenu nadležnost, preveliko administrativno opterećenje te nedostatan nadzor nad skrbi u privatnim smještajima. Nejasno razgraničena nadležnost odlika je neučinkovitosti sustava, jer kada institucije ne znaju tko je za što nadležan, tada često dolazi do prebacivanja odgovornosti, pritom i do usporavanja cijelog procesa, što nerijetko rezultira lošijom pomoći korisniku. Velik obujam posla socijalnih radnika otpada na obavljanje administrativnih poslova, što im ostavlja malo vremena da bi se mogli istinski posvetiti svim osobama i njihovim problemima podjednako. Navedeni problemi su već dobro poznati problemi sustava socijalne skrbi koje dosljedno ističe Pučka pravobraniteljica u svojim izvješćima. Nedostaci sustava socijalne skrbi, poput preopterećenosti djelatnika, čestih promjena propisa i sl., mogu snažno doprinijeti negativnim ishodima pojedinaca i obitelji u rješavanju njihovih problema. Sukladno tome, Pučka pravobraniteljica (Izvješće za 2019) naglašava kako bi trebalo smanjiti administrativno opterećenje stručnih radnika, uspostaviti efikasniju međuresornu suradnju kao i jasniju odgovornost svih dionika koji se bave problemima pojedinaca i obitelji. Nedostatan nadzor nad skrbi u privatnim smještajima također je jedan od prisutnih problema u Hrvatskoj koji ističu socijalni radnici ovog istraživanja. Navedeni problem ističu i socijalni radnici u istraživanju Kvakić i Baturina (2018) koji naglašavaju brojne nepravilnosti privatnih smještaja, a koje stavljaju starije osobe u nepovoljan položaj i mogu biti izvor nasilja. Rezultati navedenog istraživanja govore u prilog manjkavosti djelovanja privatnih smještaja u vidu kvalitete usluga kao i kontrole i transparentnosti njihovog pružanja. Navedene probleme ističe i Pučka pravobraniteljica koja pripisuje tragične slučajeve u obiteljskim domovima upravo nedostatnom nadzoru kao i lošem zakonskom okviru. Pravobraniteljica tvrdi da nema dovoljno zaposlenih inspektora s obzirom na obujam posla te da inspektori, osim nadzora nad pružateljima usluge smještaja starijim i nemoćnim osobama, obavljaju nadzor i nad pružateljima usluge smještaja i mnogim drugim skupinama korisnika (Izvješće pučke pravobraniteljice za 2019). Zbog navedenog, inspektori u obiteljske domove dolaze samo po prijavi čime nadzor gubi svoju svrhu, a pružatelji usluga „u potrazi za profitom i ohrabreni malom vjerojatnošću nadzora, eklatantno krše propise

i standarde, a time i prava korisnika“ (Izvešće pučke pravobraniteljice za 2019). Slijedom navedenog, pravobraniteljica kao preporuke navodi povećanje broja inspektora kao i uvođenje redovitog, kontinuiranog i decentraliziranog nadzora te povećanje zapriječene prekršajne kazne za pružatelje usluge smještaja (Izvešće pučke pravobraniteljice za 2020). S obzirom na sve navedeno, može se zaključiti kako neučinkovitost sustava zaštite povećava ranjivost starijih osoba, a posebno u pogledu nasilja.

Siromaštvo društva, koje se očituje putem niskih mirovina ili niskih primanja, itekako može utjecati na pojedince i može se odraziti na dinamiku odnosa između starije osobe i članova obitelji. U Hrvatskoj je tijekom 2019. godine čak 32,8% starijih osoba bilo izloženo riziku od siromaštva, a mirovine su među najnižima u Europskoj uniji (Izvešće pučke pravobraniteljice za 2019). Rizik siromaštva među stanovništvom starijem od 64 godine veći je za oko 50% od prosjeka ukupnog hrvatskog stanovništva (Baturina, 2021). Samo tri od deset kućanstava, u kojima žive osobe starije od 50 godina, ima dovoljno novca za preživjeti mjesec. Mnogi umirovljenici prisiljeni su štedjeti na osnovnim potrepnostima, a zbog restriktivnih zakonskih uvjeta ne ostvaruju prava u sustavu socijalne skrbi (Izvešće pučke pravobraniteljice za 2020). U istraživanju Kvakić i Baturina (2018), većina starijih osoba tvrdi kako je materijalni položaj starijih u društvu loš te kao posljedicu toga navode nemogućnost osiguravanja dostojanstvenog života unatoč duljini radnog staža. Pučka pravobraniteljica također naglašava kako siromaštvo ugrožava dostojanstvo starijih osoba, a uz zdravstvene probleme koji prate stariju životnu dob, dovodi do socijalne izolacije koja je utvrđeni čimbenik rizika za nasilje (Izvešće pučke pravobraniteljice za 2019). Također, navedeno povećava i ovisnost starije osobe o članovima obitelji, ali vrijedi i suprotno. Član obitelji koji ima niska primanja može ovisiti o starijoj osobi u pogledu financija i smještaja, što su već utvrđeni čimbenici rizika za nasilje (Jackson, 2016). Svjetska zdravstvena organizacija (2002) ističe kako u zemljama koje prolaze kroz ekonomsku krizu raste rizik od nasilja nad starijim osobama pri čemu su kao čimbenici, koji utječu na dobrobit svih, a posebice ranjivih skupina, identificirani visoka stopa nezaposlenosti, osiromašenje znatnog udjela stanovništva, pri čemu se produbljuju nejednakosti između bogatih i siromašnih, te nedostatak socijalne stabilnosti i sigurnosti. Također, loša ekonomska pozicija države

dovodi do toga da se kao prioritet postavlja smanjivanje javnih troškova, dok određeni problemi u društvu padaju u drugi plan. Rezanje javnih financija nerijetko se osjeti u socijalnom sustavu te dolazi do slabijeg izdvajanja za socijalne usluge i naknade ili za skrb za starije, što, osim što negativno utječe na dobrobit starijih, ujedno stavlja pritisak na članove obitelji oko brige za stariju osobu, što doprinosi osjećaju stresa te doživljavanju starije osobe kao tereta (WHO, 2002).

Marginalizacija starijih se prema sudionicima ovog istraživanja očitovala putem nedostatnih kapaciteta institucionalne skrbi i nebrige za rješavanje problema istog. Starije osobe navode još i nedostatno ulaganje u osposobljavanje stručnjaka za rad sa starijima i u ostale potrebe starijih te nezainteresiranost stručnjaka za starije, dok socijalni radnici navode još i ograničenu društvenu vidljivost te nedostatak inicijativa za bavljenje problematikom nasilja nad starijima. Nedostatni smještajni kapaciteti za dugotrajnu skrb višegodišnji je problem prisutan u Hrvatskoj. Razlog tome može se pronaći u neadekvatno provedenoj decentralizaciji sustava socijalne skrbi te u neuspješnim politikama ujednačavanja regionalnog razvoja (Babić, 2018). Otkada je institucionalna skrb o starijima decentralizirana na jedinice regionalne samouprave, u Hrvatskoj gotovo uopće da nije bilo otvaranja novih javnih domova u županijskom vlasništvu, a potražnja za smještajem se višestruko povećala uoči porasta udjela starijeg stanovništva (Babić, 2018). Decentralizacija u segmentu usluga institucionalne skrbi za starije rezultirala je djelomičnom privatizacijom i pluralizacijom usluga skrbi za starije te su tako rasli samo institucionalni kapaciteti privatnih osnivača dok su kapaciteti javnih domova ostali isti kao i prije decentralizacije. Takva decentralizacija nije u potpunosti zadovoljila potražnju za smještajem niti rezultirala izjednačavanjem dostupnosti usluge skrbi na cijelom području Hrvatske jer si mnoge starije osobe ne mogu priuštiti cijene privatnih smještaja, a liste čekanja za javne domove i dalje su bitno veće od raspoloživih kapaciteta (Babić, 2018). Navedeni problem povećava obiteljsku odgovornost u pružanju skrbi što dovodi do poteškoća u usklađivanju obiteljskih obaveza i plaćenog rada (Dobrotić i Laklija, 2009., prema Dobrotić, 2016), a što doprinosi, kao što je već navedeno, percipiranju starije osobe kao tereta te povećanom stresu i frustraciji koji mogu prethoditi nasilju. Također postoji problem neujednačenih standarda kvalitete smještaja i njege u javnim i privatnim domovima te ostalim oblicima institucionalne

skrbi kao i netransparentnog određivanja cijene usluga (Dobrotić, 2016). Osim navedenog, postoje mnoge nejednakosti među samim županijama kada je riječ o dostupnosti usluga skrbi za starije osobe, pa tako primjerice postoji nekoliko županija koje uopće ne pružaju organiziranu institucionalnu skrb u okviru javnih domova (Babić, 2018), što su naglasile i starije osobe ovog istraživanja. Neravnomjerna raspoređenost kapaciteta za dugotrajnu skrb posebno pogađa „starije stanovništvo u ruralnim područjima i na otocima koji oskudijevaju i drugim socijalnim uslugama, što pogoduje organizaciji alternativnih, ponekad i nelegalnih oblika smještaja“ (Izvješće pučke pravobraniteljice za 2019). Velika potražnja za smještajem, nedostatak javnih kapaciteta te niske cijene usluga pogoduju opstanku neprikladnih smještaja koji korisnike, zbog njihove ovisnosti o tuđoj pomoći te neprofesionalne skrbi, često dovode u visok rizik od nasilja, a korisnici o takvim smještajima nisu dovoljno informirani ili ponekad nemaju drugog izbora (Izvješće pučke pravobraniteljice za 2020). Pučka pravobraniteljica zaključuje kako su tragični događaji u obiteljskim domovima primjer posljedica do kojih dovodi nedostatak briga društva o starijima. Iako bi se svim starijim osobama trebala osigurati podjednaka dostupnost institucionalne skrbi, razvidno je da stupanj ostvarenja navedenog socijalnog prava, tj. prava na institucionalnu skrb, i dalje uvelike ovisi o mjestu stanovanja te o socioekonomskom statusu čime se narušava implementacija načela jednakosti u praksi, jednog od temeljnih načela socijalne skrbi (Babić, 2018). Unatoč svemu navedenom i unatoč dosljednim preporukama pučke pravobraniteljice, stanje se značajnije ne mijenja. Hrvatska i dalje nema strategiju razvoja dugotrajne institucionalne skrbi o osobama starije dobi (Izvješće pučke pravobraniteljice za 2019) te je interes za rješavanje navedene problematike neprimjetan. Ono što obje skupine sudionika navode kao nebrigu za rješavanje navedenog problema, moglo bi se objasniti državnim usmjerenošću ka rezanju javnih troškova, zanemarujući pritom stvarne potrebe starijih osoba, kao što je potreba osiguravanja dugotrajne skrbi. Uz navedeno, problematike vezane uz stariju populaciju općenito ne postižu jednak prioritet kao problematike vezane uz druge populacije te su iste općenito marginaliziranije, kao što je primjer sa samom problematikom nasilja te stoga ne čudi da je i problem nedostatnih smještaja zapostavljen. Također, prevladavajuće negativne slike starijih, kao tereta društva te kao beskorisnog viška, mogu ih činiti manje vrijednima državnog ulaganja

(WHO, 2002). I same starije osobe, u istraživanju Svjetske zdravstvene organizacije (2002), navode kako se na starije osobe gleda kao na gubitak resursa. Starije osobe u istraživanju Kvakić i Baturina (2018) iznose kako društvo općenito ne brine dovoljno za starije, bolesne i nemoćne te smatraju kako bi država trebala biti socijalno osjetljivija. Navedenim se mogu objasniti i odgovori sudionika koji marginalizaciju starijih prepoznaju i u ograničenoj društvenoj vidljivosti, nedostatku inicijativa za bavljenje problematikom nasilja nad starijima, nezainteresiranosti stručnjaka za starije te nedostatnim ulaganjima u osposobljavanje stručnjaka za rad sa starijima i u druge potrebe starijih, a što sve može imati negativan učinak na dobrobit starijih osoba. Većina starijih osoba u istraživanju Kvakić i Baturina (2018) također ukazuje na nedovoljan broj stručnjaka koji rade sa starijima te navode kako stručnjaci često ne mare za starije ili da nisu dovoljno kompetentni. Nedostatna osposobljenost stručnjaka može dovesti do propusta u prepoznavanju i prijavljivanju nasilja te u daljnjem učinkovitom djelovanju. Također, nedostatna osposobljenost za rad s određenim specifičnim stanjima starijih osoba, poput demencije, može dovesti do potencijalno štetnog ponašanja prema starijim osobama (Mileski i sur., 2019). Osim nedostatne osposobljenosti, rezultati istraživanja Helemes i Cuevas (2007., prema Ajduković i sur., 2008) pokazuju kako liječnici opće prakse, za razliku od starijih osoba, nasilje nad starijima percipiraju manje ozbiljnim problemom. Također, kao što je u uvodu već navedeno, nasilje nad starijima, unatoč tome što pogađa skoro svaku šestu osobu, nije postiglo jednak javnozdravstveni prioritet kao drugi oblici nasilja te i dalje ostaje jedan od najmanje istraženih tipova obiteljskog nasilja (Aday i sur., 2017., Yon i sur., 2017). Bavel i suradnici (2010., prema Kvakić i Baturina, 2018) ističu da je društvena percepcija starijih kao tereta društva jedan od ključnih razloga zašto se nasilje nad starijima ne prepoznaje kao prioritet. Navedena područja marginalizacije mogu povećati izoliranost starijih osoba kao što mogu i negativno utjecati na njihovu kvalitetu života. Socijalni radnici ovog istraživanja navode kako se starije osobe uopće ne doživljavaju u društvu, kao da su „nevidljivi“ sudionici ovog društva. Slične nalaze pokazuje i istraživanje Rusac i suradnika (2013), u kojem starije osobe smatraju kako društvo ima manjak interesa za njih te se osjećaju zapostavljeno. Navedeno je vrlo usko povezano i s ageizmom koji, kao i marginalizacija, može biti čimbenik rizika za nasilje, a ujedno može biti i jedan od oblika nasilja nad starijima.

Ageizam se prema starijim osobama očitovao putem diskriminirajuće zdravstvene prakse te putem doživljavanja starijih osoba kao tereta društva, dok se prema socijalnim radnicima očitovao putem doživljavanja starijih kao beskorisne i pasivne populacije, doživljavanja starijih kao smetnje te putem neuvažavanja starijih kao osoba s pravima, potrebama i interesima. Navedeni nalazi slični su nalazima dosadašnjih istraživanja. Primjerice, u istraživanju Kvakić i Baturina (2018), prilikom opisa odnosa društva prema starijima, starije osobe često su izjavljivale da ih društvo smatra teretom te da ih se često podcjenjuje. Stručnjaci u istom istraživanju primjećuju da starije osobe gube svoju autonomiju, da sve više nemaju pravo samostalno donositi odluke te da se drugi prema njima često odnose kao prema djeci. U istraživanju dobne diskriminacije Rusac i suradnika (2013), starije osobe navode kako je došlo do promjena u odnosu prema starijima te kako društvo više ne poštuje starije osobe, što je u skladu i s drugim međunarodnim istraživanjima. Navode također kako ih se isključuje iz društva te da ih društvo doživljava kao nepotrebne i beskorisne. Također smatraju da u društvu prevladavaju predrasude o „besposličarenju“ starijih osoba. Strana istraživanja navode da u društvu prevladavaju mišljenja o starijima kao nesposobnima da doprinesu društvu čime postaju nepotrebni članovi društva (Nelson, 2004., prema Rusac i sur., 2013). Smatra se da, dok čovjek radi, ujedno pridonosi društvu te ima određeni status i ulogu, dok se umirovljenje redovito povezuje s beskorisnošću (WHO, 2002). Tako se smatra da starije osobe odlaskom u mirovinu više ne doprinose društvu, nemaju više određenu društvenu ulogu ili je ona ograničena i bezvrijedna (Siebert i sur., 1999., prema Dow i Joosten, 2012). Rezultati Europskog socijalnog istraživanja provedenog 2009. (Kvakić i Baturina, 2018) pokazuju kako se starije osobe doživljavaju kao osobe koje ne doprinose ekonomskoj slici, a veliko su ekonomsko opterećenje. Bavel i suradnici (2010., prema Kvakić i Baturina, 2018) tvrde da je društvena percepcija starijih kao tereta jedan od temeljnih razloga za postojanje negativnih stereotipa i dobne diskriminacije starijih osoba. Starije osobe u istraživanju O'Brien i suradnika (2011) tvrde da, kako osobe postaju starije, tako im društvo postupno oduzima attribute koji daju osobnost: attribute djelovanja, samosvijest, prava i odgovornosti te važnost prošlosti i budućnosti. Slično navode i socijalni radnici ovog istraživanja kada opisuju društveni doživljaj starijih kao osoba koje nemaju potreba i interesa. Navedeno dovodi do toga da se starije osobe promatraju samo kroz svoje egzistencijalne potrebe, što

negativno utječe na poštovanje, jednakost i dostojanstvo starijih osoba. Starije osobe također se počinju gledati kao skupina koja dijeli iste osobine te se među sobom ne razlikuje u pogledu uloga, potreba, želja, interesa, znanja i sposobnosti. Umanjivanje osobnosti dehumanizira starije osobe, što olakšava drugima da im nanesu štetu (O'Brien i sur., 2011). U istraživanju Taylor i suradnika (2014), također jedno od temeljnih shvaćanja zlostavljanja starijih od strane samih starijih bilo je umanjivanje osobnosti starijih osoba. U navedenom istraživanju, sudionici su smatrali da se starija osoba ne tretira kao osoba koja misli i uči, koja ima aspiracija za budućnost i vlastite interese te je sposobna djelovati za sebe. Sudionici su vjerovali da društvo percipira osobu kao bezvrijednu i nesposobnu nakon što osoba postane stara. U istraživanju Svjetske zdravstvene organizacije (2002), starije osobe kao razloge lošeg odnosa društva prema njima navode drastične promjene u društvenim vrijednostima te okrivljavaju utjecaj medija, na koji su mladi posebno osjetljivi, u promicanju ageističkih stavova i negativnih stereotipa o starijim osobama. Također su okrivili medije za zanemarivanje tema koje se tiču starijih osoba te za promicanje nasilnih radnji. Spominju također modernizaciju društva i sve veći utjecaj zapadnjačke kulture, koja je prema njima nositelj novih vrijednosti. Moderna društva naglašavaju mladost, ljepotu, snagu, vitalnost i zdravlje kao nešto poželjno, što neizravno jača negativne aspekte starenja, što potvrđuju i istraživanja koja otkrivaju da mladi imaju negativnu sliku o starenju (Sijuwade, 2009). Navedeno se također smatra većom vrijednošću od starosti, zbog čega se stvara dojam da su starije osobe manje vrijedne (Von Heydrich, 2012). Prevladavajuća navedena negativna uvjerenja i stavovi o starijim osobama stvaraju okruženje u kojem je zlostavljanje starijih prihvaćeno i dopušteno (Penhale i sur., 2000., prema Pillemer i sur., 2016). Također, negativni stavovi i stereotipi mogu učiniti zlostavljanje starijih od manje percipirane važnosti (WHO, 2011). Izloženost negativnim percepcijama također dovodi do negativnog samopoimanja, sniženog samopouzdanja i samopoštovanja te povećane ranjivosti. Također je pokazano kako izloženost negativnim stereotipima može dovesti i do povećane ovisnosti starije osobe te lošijeg zdravstvenog stanja i izraženijeg osjećaja usamljenosti i izoliranosti (Coudin i Alexopolos, 2010., prema Kvakić i Baturina, 2018). Starije osobe ovog istraživanja također navode diskriminirajuću zdravstvenu praksu, što opisuju primjerom u kojem hitna pomoć ponekad odbija doći na poziv iz razloga što se radi o starijoj osobi. Prema

literaturi, nije rijetkost da starije osobe imaju negativna iskustva po pitanju zdravlja. Starije osobe u istraživanju Svjetske zdravstvene organizacije (2002) vrlo su jasno istaknule temu nepoštivanja starijih u zdravstvenom sustavu te su dosljedno govorile kako se doživljavaju kao teške i nepoželjne u bolnicama. U istraživanju Rusac i suradnika (2013), starije osobe navode kako su se prilikom ostvarivanja prava unutar zdravlja susretale s lošim tretmanom i neljubaznošću medicinskog osoblja. Starije osobe u istraživanju Erlingsson i suradnika (2005) kao primjere dobne diskriminacije u zdravstvenoj skrbi navode duge liste čekanja te davanje prioriteta mlađim osobama. Pokazano je također kako zdravstveni djelatnici često imaju loše mišljenje o starijima (Palmore, 1999., prema Rusac i sur., 2013). Bosanac (2009., prema Rusac i sur., 2013) je istraživao područja u kojima su starije osobe bile diskriminirane te se područje zdravstvene zaštite nalazilo na drugom mjestu. Također, rezultati istraživanja provedenog u SAD-u potvrđuju da starije osobe teže dolaze do usluga na koje imaju pravo kao i svi drugi (Hagestand i Uhlenberg, 2005., prema Rusac i sur., 2013).

Što se tiče **međugeneracijskog jaza**, on se prema starijim osobama očitovao putem međusobnog nerazumijevanja te nemogućnosti međusobne prilagodbe, a prema socijalnim radnicima putem različitosti životnih navika, pogleda na život i stavova. Slične nalaze pokazuje i istraživanje Kvakić i Baturine (2018) u kojem starije osobe primjećuju postojanje međugeneracijskog jaza, kako u odnosima sa širom zajednicom, tako i unutar obitelji. Izjavljuju kako mladi nemaju razumijevanja za starije osobe što većina nije smatrala neuobičajenim, no postoje i oni koji su kao uzroke povećanog jaza među generacijama navodili promjene u društvenim vrijednostima, razvoj tehnologije, promjene u odgoju te nestanak tradicionalnog društva. Međugeneracijske razlike dovode do toga da se generacije fizički odvajaju jedne od drugih te se tako nemaju prilike istinski upoznati te učiti jedni o drugima, što stvara klimu izrazito pogodnu za razvijanje predrasuda te produbljivanje negativnih slika o starijima. Sve veće razlike među generacijama, koje se pojavljuju uslijed modernizacije, kao i orijentacija na nove vrijednosti te gubitak tradicionalne uloge starijih osoba dovode do gubljenja čvrstih veza između generacija pri čemu se stvara prostor za međugeneracijske sukobe. Također, navedeno dovodi i do sve izraženijeg doživljavanja starijih kao smetnje, do sve veće netrpeljivosti te sve veće segregacije i socijalne isključenosti starije populacije, što ih čini još više marginaliziranim i ranjivim sudionicima društva.

Palmore (1999., prema Rusac i sur., 2013) tvrdi da razlike u vrijednosnim orijentacijama mladih i starih mogu dovesti do konflikta koji je podloga za nastanak dobne diskriminacije s obje strane. Nemogućnost međusobne prilagodbe također može biti jedan od mogućih razloga pojave dobne diskriminacije (Rusac i sur., 2013). Upravo zbog navedenog, starije osobe u istraživanju Svjetske zdravstvene organizacije (2002) prepoznaju potrebu poticanja bližeg i pozitivnijeg kontakta među generacijama kao jedan od načina sprečavanja negativnih stavova i stereotipa te, u konačnici, i samog nasilja.

Društvena inertnost oko problematike nasilja, koju navode socijalni radnici, očitovala se putem nezainteresiranosti i neosjetljivosti na problematiku nasilja te putem nedostatka osjećaja građanske dužnosti prijavljivanja nasilja. Socijalni radnici najčešće spominju mlade kao one koji su neosjetljivi na problematiku nasilja. Navedeno se djelomično može objasniti normalizacijom nasilja putem masovnih medija, ponajviše putem filmova i video igrica. Često izlaganje nasilnim sadržajima, nakon određenog proteka vremena, dovodi do sve većeg gubljenja emocionalne reakcije na nasilje te se u jednom trenutku nasilje počinje percipirati kao nešto banalno. Time teme nasilja općenito postaju marginaliziranije, nasilje postaje predmet viceva, a svijest o ozbiljnosti nasilja se gubi. Što se tiče nedostatka osjećaja građanske dužnosti prijavljivanja nasilja, navedeno je često kulturno posredovano. U društvima u kojima se nasilje smatra privatnim obiteljskim problemom, nasilje će rijetko kada biti prijavljeno od strane trećih osoba jer se nitko ne želi miješati u tuđi privatni život. Određena istraživanja navode kako, unatoč pomacima u povećanju svijesti, članovi obitelji, susjedi, prijatelji i stručnjaci i dalje često propuštaju prijaviti nasilje ili ignoriraju situacije u kojima starije osobe doživljavaju nasilje (Jackson i Hafemeister, 2015., Naughton i sur., 2014). Nasilje nad bilo kojom populacijom je društveni problem, a ne samo problem pojedinca te stoga građani mogu biti od velike pomoći pri prepoznavanju i prijavljivanju nasilja, što bi bilo u skladu i s njihovom građanskom dužnosti koje često nisu svjesni. Također, moguće je da građani nisu dovoljno upoznati ili osviješteni o svim vrstama nasilja ili smatraju da određene vrste nasilja nisu „vrijedne prijave“, kao npr. psihičko nasilje. Također, današnje sve više individualistički nastrojeno društvo, često se neće zamarati problemima drugih niti osjećati potrebu da se „umiješa“. „Potrebno je osvijestiti moralnu dužnost svih građana

da prijave nasilje kako bi došlo do pravovremene i učinkovite zaštite“ osobe koja je izložena nasilju (Rusac i Vuić, 2017).

Prisutnost patrijarhalne tradicije, koju navode socijalni radnici, očitovala se putem podređenosti žena. Iako se uloge žena mijenjaju u suvremenom razdoblju, i dalje se ponekad mogu primijetiti i osjetiti ostatci patrijarhalnih normi u društvenim i obiteljskim strukturama koje nastavljaju održavati tradicionalne rodne uloge. Takve tradicionalne rodne uloge stavljaju ženu u podređen položaj u smislu moći te se zbog toga počinje i tretirati kao podređena. Literatura ukazuje na činjenicu da patrijarhalne ideologije imaju veliku ulogu u održavanju obiteljskog nasilja (Hunnicut, 2009., Alarbeed i Alhakim, 2014., Dutt, 2018., Saeed Ali i sur., 2017., Norris i sur., 2013., Boesten, 2012). Mnoga objašnjenja nasilja nad ženama usredotočuju se na rodno uvjetovana društvena uređenja i moć te postoji veliko slaganje da su patrijarhalne strukture društava jedan od izvora nejednakosti i rodnog ugnjetavanja (Mooney, 1992., Yllo, 1993., Turner, 1998., prema Hunnicutt, 2009). Hunnicutt (2009) koristi patrijarhat kao teorijski koncept koji pomaže objasniti nasilje nad ženama jer se usredotočuje na sustavnu podređenost žena od strane muškaraca, kako strukturalno tako i ideološki. Naglašava da se patrijarhalni sustavi temelje na hijerarhijskoj dominaciji koja se često presijeca s drugim hijerarhijskim podjelama kao što su rasa, klasa i dob, te da patrijarhalna ideologija može opstati unatoč pomacima u rodnoj ravnopravnosti. Dakle, jedna od odrednica patrijarhalne ideologije koja doprinosi nasilju u obitelji su krute rodne uloge. Muškarac je onaj superioran, dominantan, „hranitelj i glava obitelji“, a žena je ovisna i podređena „domaćica“. Takvi koncepti odražavaju nejednak odnos moći koji se inače navodi kao temelj za sve oblike obiteljskog nasilja (Walsh i sur., 2007). Različit pristup moći unutar obitelji promatra se kao izravno utjelovljenje patrijarhalnih pretpostavki o spolu i kao legitimiranje nasilja nad ženama od strane muškaraca (Norris i sur., 2013). Muškarci su u patrijarhalnim društvima naučeni da pokazuju svoju dominaciju te se stoga nasilje također može koristiti kao sredstvo za održavanje hijerarhije u obitelji ili za povratak osjećaja kontrole. Literatura pokazuje da doista postoji veza između varijacija patrijarhalnog uređenja i nasilja nad ženama. Primjerice, pokazano je kako se fizičko nasilje nad ženom češće događa u kućanstvima u kojima su tradicionalne uloge najizraženije (Walker, 1978., prema Hunnicutt, 2009). Postoje mnoge studije koje su

strukturnu nejednakost između žena i muškaraca označile kao jedan od temeljnih čimbenika rizika za nasilje muškaraca nad ženama, kao i one koje pokazuju da je povećanje rodne ravnopravnosti povezano sa smanjenjem nasilja nad ženama (Austin i Young, 2000., Whaley, 2001., Whaley i Messner, 2002., DeWees i Parker, 2003., Titterington, 2006., Pridemore i Freilich, 2005., prema Hunnicutt, 2009; Butchart i sur., 2016, prema Dutt, 2018). Tradicionalna uloga žene kao „domaćice“ također automatski podrazumijeva i njenu financijsku ovisnost o muškarcu, što je već utvrđeni rizik za nasilje te joj ostavlja manje mogućnosti za napuštanje nasilnog odnosa (Wydall i Zerk, 2017).

4.3. Prevencija nasilja nad starijim osobama u obitelji

Tablica 4.3.

Prevencija nasilja nad starijim osobama u obitelji

Podteme	Starije osobe	Socijalni radnici
Uloga društva	Unapređenje zakonske zaštite Unapređenje zdravstvene zaštite Osiguravanje većih mirovinskih prava Veća ulaganja za potrebe starijih Veće međusobno razumijevanje, uvažavanje i poštovanje	Unapređenje zakonske zaštite i sudske prakse Unapređenje zdravstvene zaštite Unapređenje sustava socijalnih usluga Razvijanje mehanizama zaštite
Uloga stručnjaka	Povećanje kvalitete rada stručnjaka	Educiranje i informiranje starijih osoba Promicanje svijesti o ozbiljnosti nasilja nad starijima u društvu Veća međusektorska suradnja
Uloga medija	-	Osvještavanje javnosti o problematici nasilja nad starijima

4.3.1. Uloga društva

Starije osobe kao ulogu društva u prevenciji nasilja nad starijima navode unapređenje zakonske zaštite koje se očituje putem **donošenja pravednijih zakonskih normi za brigu i zaštitu starijih** („...pošteniji zakonski okviri o brizi za starije osobe.“, „Dobri i pravedni zakonski okviri za prevenciju nasilja.“ (2), „Mislim da treba donijeti poštene zakone koji bi štitili starije ljude.“ (6)). Zatim navode unapređenje zdravstvene zaštite

koje se očituje putem **kvalitetnije zdravstvene brige za starije** („Više voditi brigu o starijim osobama...bolja zdravstvena briga.“ (4)), te putem **povećanja opsega prava na besplatne medicinske preparate i pomagala** („...da se starijim osobama omogućuje svi lijekovi i pomagala besplatno.“ (1). Nadalje, starije osobe navode osiguravanje većih mirovinskih prava, što se očituje putem **povećanja visine mirovina** („...veće mirovine...“ (4)). Nadalje, starije osobe navode veća ulaganja za potrebe starijih koja se očituju putem **ulaganja u izgradnju ustanova i osposobljavanje stručnjaka za rad sa starijima** („Više ustanova sa educiranim ljudima.“ (3), „Formirati ustanove... u kojima će raditi stručno osposobljene osobe koje znaju psihu i način rada sa osobama u potrebi.“ (5)). Starije osobe spominju i **veće međusobno razumijevanje, uvažavanje i poštovanje** („Više razumijevanja u obiteljima i institucijama.“ (1), „Poštovanje dostojanstva starijih osoba, tolerancija...“, „Starije osobe često bi trebale biti tolerantnije...“ (2), „Požrtvovnost, razumijevanje.“ (3), „...treba volja cijelog društva da se svi međusobno cijenimo, stariji mlađe - mladi stare.“ (5)).

Socijalni radnici kao ulogu društva u prevenciji nasilja nad starijima navode unapređenje zakonske zaštite i sudske prakse koje se očituje putem **donošenja strožih zakonskih sankcija za počinitelje nasilja i izricanje istih** („Zakonske sankcije bi trebale biti drugačije, puno ozbiljnije... U snazi jače.“, „Najvažnije je da se počinitelji boje sankcija. Neće oni postati bolji ljudi, nego je bitno da se boje kazne. Treba biti mogućnost da on ode u zatvor...“, „Ako policija reagira npr. tri puta, onda to više ne bi smjelo ići po Prekršajnom zakonu nego po Kaznenom zakonu.“ (1), „Za strože sankcije sam, posebno ako ponavlja nasilje. Ne može se to rješavati stalnim uvjetnim kaznama.“ (3), „Kažnjavanje nasilnika, da ide u zatvor. Odmicanje nasilnika od žrtve na dulje vrijeme pa kako god.“, „Prisilno liječenje i prisilno zadržavanje.“, „Izmjena propisa za počinitelje nasilja, da ih se kazni, ali ne samo da leži u zatvoru, da ih se natjera da rade npr. javni radovi.“ (4)). Zatim navode razvijanje mehanizama zaštite, što se očituje putem **otvaranja telefonskih linija za pomoć starijim osobama** („Za mlade ima taj Hrabri telefon, ali za odrasle nema tako nešto. Neki telefon u slučaju nasilja, da ima telefon za njih. Možda bi se više javljali nego da zovu CZSS.“ (6)) te navode unapređenje zdravstvene zaštite koje se očituje putem **kvalitetnije**

zdravstvene brige za starije („Omogućiti im bolju zdravstvenu njegu.“, „Više njege u ustanovama.“ (5)). Nadalje, socijalni radnici navode unapređenje sustava socijalnih usluga koje se očituje putem **povećanja kapaciteta institucionalne skrbi** („A da ne govorimo o potrebi smještaja...“ (1), „Sve dulje živimo i važno je da osiguramo smještaje tim starijim ljudima.“ (2), „Bolji smještajni kapaciteti.“, „...omogućiti smještajne kapacitete...“ (5), „Više kapaciteta za smještaj.“ (6)), putem **povećanja broja usluge boravka** („...dnevni boravak.“ (5), „Imaju ustanove za dnevni boravak starijih, to ima u Zagrebu, tamo spavaju, imaju topli obrok. To je isto super.“ (6)), putem **povećanja broja usluge savjetovanja** („Mi u CZSS-u ne možemo raditi savjetodavni rad, ... Trebalo bi nešto poput Centra za djecu, a da bude za stare. To jako treba. Treba im rame za plakanje i da ih netko sluša.“ (1), „...ohrabrivanje... pomaganje...“ (4), „...obiteljsko savjetovanje za starije...savjetodavni rad za starije osobe.“ (5)) te putem **organiziranja većeg broja kreativnih i edukativnih radionica u zajednici** („...njima trebaju sadržaji u životu. To je osnovna potreba. Kreativne radionice bi im dobro došle. Da se osnaži kroz par sati tjedno, to je već puno, da izađe među ljude.“ (1), „Neke kreativne radionice za starije.“, „Ili tečaj za kompjutere, zadovoljni su s takvim stvarima...“ (6)).

Obje skupine sudionika ovog istraživanja kao ulogu društva u prevenciji nasilja nad starijima navode unapređenje zakonske i zdravstvene zaštite. **Unapređenje zdravstvene zaštite** prema starijima predstavljalo je kvalitetniju zdravstvenu brigu za starije te povećavanje opsega prava na besplatne lijekove i pomagala, dok je prema socijalnim radnicima predstavljalo samo kvalitetniju zdravstvenu brigu. Iako unapređenje zdravstvene zaštite samo po sebi, u kontekstu u kojem ga opisuju starije osobe i socijalni radnici, nije izravno povezano sa suzbijanjem nasilja nad starijima, ono omogućava dostojno starenje te održavanje određene kvalitete života u toj dobi te tako predstavlja određen čimbenik zaštite. Slične rezultate dobili su i autori Kvakić i Baturina (2018) u istraživanju u kojem su starije osobe smatrale da je za unapređenje kvalitete života starijih potrebno poboljšati dostupnost i kvalitetu zdravstvenih usluga, organizirati oblike pomoći starijim osobama u samačkim kućanstvima te organizirati obilasku osoba koje žive u teže dostupnim krajevima. Zdravstvena zaštita važan je element politike skrbi za starije osobe, u smislu osiguravanja dostupnosti zdravstvene

skrbi, njezine kvalitete te financijske održivosti kako bi se starijim osobama omogućila najbolja moguća kvaliteta življenja što je duže moguće i za što veći broj osoba (Laklija i sur., 2008). Starije osobe u istraživanju O'Brien i suradnika (2011) identificirali su pogoršanje zdravlja kao najveću prijetnju njihovoj dobrobiti te stoga autor zaključuje kako bi se praksa zdravstvene skrbi trebala usredotočiti na održavanje zdravlja putem preventivnih mjera, što bi pozitivno utjecalo na njihovu kvalitetu života kao što bi i spriječilo uranjenu ovisnost o drugima. Autori Jedvaj i suradnici (2014) napominju kako je potrebno promišljati u smjeru novih i svima dostupnih oblika zdravstvenih usluga kao i o načinima financiranja jer se troškovi zdravstvene skrbi značajno povećavaju uslijed velikih demografskih promjena. Slično i ovom istraživanju, starije osobe u istraživanju Cadmus i suradnika (2015) prevenciju nasilja nad starijima vide kao prvenstvenu odgovornost države, a početak rješavanja problema nasilja nad starijima vide u zadovoljavanju osnovnih potreba starijih kao što je, između ostalog, osiguravanje svih zdravstvenih usluga besplatnima. Rusac (2006) tvrdi da prevencija nasilja treba početi na državnoj razini, jačanjem sigurnosti i povećanjem standarda. U tom smjeru, sudionici ovog istraživanja navode **unapređenje zakonske zaštite** mijenjanjem zakonskih odredbi koje se tiču zaštite starijih. Unapređenje zakonske zaštite za starije osobe značilo je donošenje pravednijih zakonskih normi za brigu i zaštitu starijih, a socijalni radnici uz unapređenje zakonske zaštite dodaju i unapređenje sudske prakse te je za njih navedeno značilo donošenje strožih zakonskih sankcija za počinitelje i izricanje istih. Napominju kako se nasilje uglavnom procesuirao kao prekršaj, a i unutar raspoloživih prekršajnih sankcija, često su izrečene one sankcije koje su slabije i koje nisu uvijek svrsishodne čime se gubi svrha zakona u smislu adekvatne zaštite žrtava te se čini kako zapravo ne postoje posljedice za počinitelje nasilja nad starijima. U istraživanju Svjetske zdravstvene organizacije (2002), kao jedno od strukturnih rješenja u prevenciji nasilja prepoznaje se potreba za snažnijim zakonima o zaštiti od nasilja. Zakoni bi trebali biti temelj u osiguravanju zaštite prava i sigurnosti žrtava, no kada zakoni nisu učinkoviti ili ih se neučinkovito provodi, žrtva se dovodi u vrlo ranjiv položaj u kojem ne može zaštititi svoja prava i dobrobit. Sudovi bi trebali biti osjetljiviji prema žrtvama nasilja te izricati mjere i sankcije koje odgovaraju potrebama svake pojedinačne žrtve kako bi ih na primjeren način zaštitili.

Socijalni radnici kao ulogu društva u prevenciji nasilja navode i **unapređenje sustava socijalnih usluga** u smislu povećanja kapaciteta institucionalne skrbi, povećanja broja usluga boravka, povećanja broja usluge savjetovanja te organiziranja većeg broja kreativnih i edukativnih radionica u zajednici. Vidljivo je kako navedeno obuhvaća unapređenje institucionalnih i izvaninstitucionalnih usluga. Navedeno je u skladu s trendom većine zemalja EU, koje se fokusiraju na razvoj i proširivanje izvaninstitucionalnih socijalnih usluga u lokalnoj zajednici kako bi se starijima omogućio što duži boravak u vlastitom domu te kako bi im se pružile mogućnosti za aktivno sudjelovanje u društvu uz istovremeno razvijanje odgovarajuće razine kvalitete institucionalnih usluga (Jedvaj i sur., 2014). Socijalne usluge, bilo one institucionalne ili izvaninstitucionalne, bitne su za zadovoljavanje različitih potreba starijih osoba (Jedvaj i sur., 2014). Također, i preporuke pučke pravobraniteljice idu u smjeru povećanja broja socijalnih usluga, i to osobito usluga savjetovanja i pomaganja, usluga dnevnog boravka i pomoći u kući te ujedno naglašava važnost osiguravanja dostupnosti navedenih usluga na cijelom području Hrvatske (Kvakić i Baturina, 2018). U istraživanju Rusac i suradnika (2016) dnevni boravci i društveni centri, odnosno pristup obrazovnim, kulturnim, duhovnim i rekreacijskim resursima kao i pomoć oko svakodnevnih životnih aktivnosti, viđeni su od strane starijih osoba kao načini da im se omogući društvena uključenost, samoispunjenje te što dulje održavanje samostalnosti i neovisnosti. Navedeno djeluje osnažujuće za starije, a omogućavanje ispunjenja navedenih potreba starijih pridonosi njihovom većem samopouzdanju te dostojanstvu (Rusac i sur., 2016). Navedene socijalne usluge održavaju povezanost starije osobe sa zajednicom, omogućuju međusobno povezivanje i širenje društvenih mreža te značajno smanjuju problem osamljenosti koji prati starenje (O'Brien i sur., 2011). Također, razvijanjem socijalnih usluga povećava se i vanjska podrška obiteljima koje skrbe za stariju osobu te im se time olakšava usklađivanje obiteljskih i poslovnih obaveza. Što se tiče povećanja kapaciteta institucionalne skrbi, kao što je već problematizirano u poglavlju o čimbenicima rizika na strani društva, vidljivo je kako u Hrvatskoj broj smještajnih kapaciteta nikako ne prati trend sve većeg udjela starijeg stanovništva, a sve je više primjetan deficit skrbi unutar obitelji do kojeg dolazi uslijed društvenih promjena te promijenjenih vrijednosti glede odgovornosti oko skrbi za starije osobe. Izgledno je da će sve više osoba trebati dugotrajnu skrb te stoga

područje skrbi traži veću državnu intervenciju (Dobrotić, 2016). Trenutno je izgradnja novih kapaciteta prepuštena privatnim poduzetnicima, no s obzirom na intenzivno starenje stanovništva, pravobraniteljica (Izvješće za 2019) ističe potrebu za dugoročnim planiranjem i ulaganjem u izgradnju novih kapaciteta u javnopravnom vlasništvu. U istraživanju provedenom u pet sjevernih hrvatskih županija, poboljšanje dostupnosti i kvalitete usluga za starije osobe vidi se upravo kroz povećanje kapaciteta za institucionalni smještaj starijih i nemoćnih te sve županije naglašavaju unapređenje skrbi za starije osobe kao razvojni prioritet (Kvakić i Baturina, 2018). To bi bio korak ka izjednačavanju postojećih socijalnih nejednakosti koje se ispoljavaju kroz nedostupnost institucionalne skrbi, u smislu nedostupnosti kapaciteta s obzirom na mjesto stanovanja te cjenovne nedostupnosti.

Jedna starija osoba navodi **osiguravanje većih mirovinskih prava**, u smislu povećanja visine mirovina, kao jednu od uloga društva u prevenciji nasilja. U istraživanju Kvakić i Baturina (2018) starije osobe su kao načine za unapređenje kvalitete života starijih najčešće navodile povećanje iznosa mirovine. Budući da je skoro svaka druga starija osoba u Hrvatskoj u riziku od siromaštva, svako povećanje prihoda pozitivno bi utjecalo na ublažavanje siromaštva (Izvješće pučke pravobraniteljice za 2020). Moguće je da bi povećanje mirovina pozitivno utjecalo i na čimbenike ranjivosti starijih osoba poput socijalne izolacije, nepovoljne financijske situacije ili financijske ovisnosti o članovima obitelji koji povećavaju rizik za pojavu nasilja. Također, povećanjem mirovina starije bi osobe imale veću mogućnost zadovoljavanja određenih potreba, kao npr. potreba za kvalitetnijom prehranom, vitaminima, odlaskom u kazalište, frizeru i slično, što je sve bitno za vođenje dostojanstvenog života. Usprkos uvriježenom mišljenju da se potrebe starije populacije smanjuju odlaskom u mirovinu, starije osobe u istraživanju Kvakić i Baturina (2018) napominju kako se starenjem potrebe samo povećavaju, ali se prihodi smanjuju.

Jedan socijalni radnik navodi, kao ulogu društva u prevenciji nasilja, i **razvijanje mehanizama zaštite** u smislu otvaranja telefonskih linija za pomoć starijim osobama. Općenito, telefonske linije za pomoć jedan su od najraširenijih oblika intervencije u mnogim zemljama koji omogućuju pojedincima da potraže savjete i pomoć u vezi s nasiljem. Postoje brojni dokazi iz studija slučaja koji upućuju na to da telefonske linije

za pomoć olakšavaju ranu intervenciju koja može spriječiti ili zaustaviti loše postupanje (Pillemer i sur., 2016). Budući da se mnoge starije osobe srame nasilnih situacija, osobito ako je počinitelj član obitelji, telefonske linije za pomoć imaju svoju prednost u omogućavanju anonimnosti pozivateljima (Pillemer i sur., 2016). U pojedinim zemljama uspostavljene su telefonske linije posebno za starije žrtve nasilja koje pružaju neposredno savjetovanje, dok u nekim drugim zemljama telefonske linije pružaju uslugu dugotrajnijeg praćenja i podrške (Van Bavel i sur., 2010., prema Pillemer i sur., 2016). Osim savjetodavne i emocionalne podrške, telefonske linije mogu služiti i kao mjesto gdje će starije osobe moći dobiti sve informacije koje su im bitne, kao npr. informacije o dostupnim socijalnim uslugama i ostalim lokalnim pogodnostima, informacije o svojim pravima i mehanizmima ostvarivanja tih prava i sl. (Murthy i sur., 2021). Također, analiza podataka dobivenih pozivima može pomoći u identificiranju i razumijevanju prirode problema s kojima se suočavaju starije osobe te time poslužiti u usmjeravanju budućih intervencija ili poslužiti kao polazište budućih istraživanja (Murthy i sur., 2021). S obzirom na navedeno, telefonske linije za pomoć mogu se smatrati obećavajućom intervencijom u području nasilja nad starijima.

Starije osobe kao ulogu društva prepoznaju i potrebu **većeg ulaganja u potrebe starijih** što se očitovalo putem ulaganja u izgradnju ustanova i u osposobljavanje stručnjaka za rad sa starijima. Manjak ulaganja u potrebe starijih dijelom je odraz pritisaka na javne financije te zahtjeva za smanjivanjem socijalnih troškova, no isto tako odraz je marginaliziranosti starije populacije kao što je već problematizirano u poglavlju o čimbenicima rizika na strani društva. Uvjerenja o starijim osobama kao nebitnih dionika u društvenom životu mogu ih činiti manje vrijednima državnog ulaganja. Starije osobe u istraživanju Svjetske zdravstvene organizacije (2002) navode, između ostalog, rezanje javnih troškova, nedostatak sredstava za usluge te pogrešne prioritete u javnoj potrošnji kao konkretne primjere neispunjavanja odgovornosti vlasti prema starijima. Slično i odgovorima starijih osoba ovog istraživanja, starije osobe u istraživanju Erlingsson i suradnika (2005) smatraju da se nedovoljan naglasak pridaje financiranju i obuci zdravstvenog osoblja i osoblja za njegu o starenju te problemima vezanim uz starije osobe. Također, zdravstveni djelatnici imaju ključnu ulogu u otkrivanju nasilja nad starijim osobama, no često nisu

educirani o istom (Kennedy, 2005., prema Ajduković i sur., 2008), te se stoga ulaganje u educiranje zdravstvenih djelatnika o specifičnostima nasilja nad starijim osobama može gledati kao korak ka učinkovitijem sprečavanju nasilja. Zdravstveni djelatnici vrlo su važni u životu starijih osoba te je stoga potrebno da budu educirani i senzibilizirani za specifične potrebe starijih osoba koje se sve više mijenjaju. Ulaganje u potrebe starije populacije omogućuje starijim osobama vođenje kvalitetnog i dostojanstvenog života, a gledajući dugoročno, ulaganje u starije osobe može se promatrati i kao ulaganje u resurse s obzirom da starije osobe, kao konzumenti specifičnih usluga i proizvoda namijenjenih zadovoljenju njihovih potreba te kao najbrojnija dobna skupina, stvaraju novo veliko tržište roba i usluga čime postaju važan čimbenik gospodarskog napretka (Jedvaj i sur., 2014).

Većina starijih osoba u ovom istraživanju kao ulogu društva u prevenciji nasilja navodila je potrebu **većeg međusobnog razumijevanja, uvažavanja i poštovanja** dok nijedan socijalni radnik nije davao odgovore u tom smjeru. Navedeno ne čudi s obzirom na to da starije osobe često opisuju nasilje nad starijima kao izostanak poštovanja i priznanja, omalovažavanje doprinosa i sl. (WHO, 2002., O'Brien i sur., 2011., Cadmus i sur., 2015). Slično i ovom istraživanju, starije osobe u istraživanju Svjetske zdravstvene organizacije (2002), kao jednu od strategija prevencije nasilja nad starijima, navode potrebu poticanja bližeg i pozitivnijeg kontakta među generacijama kako bi jedni druge bolje razumjeli te mijenjali postojeće negativne stereotipe. Osim bližeg kontakta, starije osobe istog istraživanja navode i potrebu prikazivanja pozitivnije slike starijih osoba u javnom prostoru, pri čemu mediji imaju veliku ulogu. Starije osobe u istraživanju Rusac i suradnika (2013) naglašavaju važnost usmjeravanja mladih pravim vrijednostima, pri čemu obitelj i škola igraju veliku ulogu. Već je kod djece potrebno usađivati vrijednosti poštivanja starijih kao i tolerancije različitosti. Škola, kao mjesto usvajanja vrijednosti, kroz edukaciju o procesu starenja može mijenjati stavove mladih prema starijim osobama te time utjecati na smanjenje predrasuda (Rusac i sur., 2013). Slično tome, starije osobe u istraživanju Svjetske zdravstvene organizacije (2002) navode potrebu educiranja javnosti kako bi pozitivnije doživljavali i poštivali starije osobe, što je najučinkovitije postići kroz obrazovanje i međugeneracijske programe. Međugeneracijski programi jedan su od oblika univerzalnih intervencija te bi mogli biti jedan od načina za

postizanje većeg međusobnog razumijevanja, uvažavanja i poštovanja. Takvi programi pružaju mogućnost smislene interakcije u kojoj stari i mladi imaju prilike učiti jedni o drugima. Evaluacije međugeneracijskih programa pokazuju da takvi programi mogu značajno poboljšati stavove onih koji sudjeluju u njima (Cummings i sur., 2003., Hannon i Gueldner, 2007., prema WHO, 2011).

4.3.2. Uloga stručnjaka

Starije osobe kao ulogu stručnjaka u prevenciji nasilja nad starijim osobama u obitelji navode povećanje kvalitete rada stručnjaka koje se očituju putem **veće dostupnosti stručnjaka** („...stalno biti dostupni, a ne uvoditi dane i vrijeme rada sa strankama, da hitna pomoć dođe kada je pozvana, a ne da odbije...” (1)) te putem **veće posvećenosti radu s ljudima** („Više raditi s ljudima, a manje administracije...” (1)).

Socijalni radnici kao ulogu stručnjaka u prevenciji nasilja nad starijim osobama u obitelji navode educiranje i informiranje starijih osoba koje se očituje kroz **informiranje o pravima i dužnostima** („Uključivanje u njihova prava, ali i dužnosti. ... Upućivanje u prava.” (1), „...učimo ih da ne trebaju trpjeti to nasilje.” (2), „Uloga informiranja, upoznavanje s pravima žrtve...” (4)) te kroz **educiranje o oblicima, znakovima i prijavljivanju nasilja** („Struka mora educirati starije da nauče što je to nasilje, objasniti im koje su vrste nasilja i da prijavljuju sve vrste nasilja.” (2), „...educiranje, ... upoznavanje što sve znači nasilje...” (4), „Važno je da budu svjesni da je to nasilje pa ih mi učimo kako prepoznati nasilje.” (6)). Nadalje, navode promicanje svijesti o ozbiljnosti nasilja nad starijima u društvu, što se očituje putem **održavanja javnih kampanja i educiranja raznih dionika društva o nasilju nad starijima** („Stručnjaci trebaju i mogu puno razgovarati o nasilju, utjecati na zakone, educirati, kampanje o ozbiljnosti nasilja, o posljedicama, u udrugama, u Centrima za socijalnu skrb, na fakultetima.” (3), „Vi u Centru za djecu ste imali neke projekte, tribine na tu temu.”, „Edukacija, senzibilizacija...” (6)). Nadalje, navode također veću međusektorsku suradnju koja se očitovala putem **većeg povezivanja stručnjaka** („Veća povezanost stručnjaka u nevladinim organizacijama, vjerskim zajednicama, socijalnih radnika, to jako nedostaje. To bi trebalo bolje koordinirati.” (6)).

Starije osobe kao ulogu stručnjaka u prevenciji nasilja navode **povećanje kvalitete rada stručnjaka** u smislu veće dostupnosti stručnjaka te veće posvećenosti radu s ljudima. Potreba starijih osoba ovog istraživanja, da kao ulogu stručnjaka naglase veću dostupnost te posvećenost radu s ljudima, može biti odraz određenog doživljaja stručnjaka kao nezainteresiranih za rad sa starijima, no realno je za pretpostaviti da navedeno može biti i neizravno povezano sa organizacijom i ustrojem rada pojedinih ustanova u smislu premalo zaposlenih stručnjaka, previše administrativnih obaveza i sl. U takvom okruženju stručnjaci često nemaju vremena za kvalitetan rad s korisnicima, češće se događaju greške, radnici nemaju motivacije te brže sagorijevaju na poslu, a što sve može rezultirati neadekvatnom pomoći korisniku. U tom cijelom procesu, starije osobe mogu se osjećati zapostavljeno. Brojne skupine stručnjaka, kao i pravobraniteljica u svojim izvještajima, već dulje vrijeme ukazuju na potrebu rješavanja navedenog problema preopterećenosti sustava. Navedeni problemi trebaju se rješavati na razini države, propisivanjem zapošljavanja većeg broja stručnjaka, postavljanjem jasnog razgraničenja nadležnosti, smanjenjem bespotrebne administracije te uspostavljanjem efikasnije međuresorne suradnje.

Socijalni radnici navode **ulogu educiranja i informiranja starijih osoba** što se očitovalo putem informiranja o pravima i dužnostima te putem educiranja o oblicima, znakovima te prijavljivanju nasilja. Prevencija i odgovor na zlostavljanje starijih prvenstveno zahtijeva svijest o zlostavljanju te imenovanje zlostavljanja u svim oblicima kao neprihvatljivim. Informiranje i educiranje starijih osoba vrlo je bitna uloga stručnjaka uzevši u obzir činjenicu da starije osobe često nisu svjesne svojih prava, često ne raspoznaju ili nisu svjesne svih oblika nasilja te često ne znaju kome bi se mogle obratiti za pomoć. Upravo je nedovoljna informiranost starije osobe jedna od barijera za prijavljivanje nasilja. Stariji ljudi u pojedinim istraživanjima napominju kako im je dostupno malo informacija o nasilju nad starijima (O'Brien i sur., 2011) te je stoga pružanje informacija starijim osobama o njihovim pravima i dostupnim resursima te educiranje o znakovima nasilja, postupcima prijavljivanja i reagiranja na nasilje od suštinskog značaja za osnaživanje starijih osoba kako bi se pravodobno zaštitile. U tome stručnjaci imaju veliku ulogu. Također je vrlo važno stariju osobu osvijestiti o tome da prijava zlostavljanja ne kulminira smještanjem u instituciju niti da prijava nužno znači kraj odnosa sa članovima obitelji. Određeni edukacijski

programi pokazali su se učinkovitima u povećanju samopouzdanja i samopoštovanja starijih osoba (Baker i sur., 2016., prema Dean, 2019). U istraživanju Reis i Nahmiash (2001), jedna od intervencija, ocijenjena učinkovito od strane žrtava nasilja nad starijima, bila je usmjerena upravo na educiranje i informiranje starijih osoba o pravima i dostupnim resursima zajednice.

Socijalni radnici također navode i **promicanje svijesti o ozbiljnosti nasilja nad starijima u društvu** što se očitovalo putem održavanja javnih kampanja te educiranja raznih dionika društva o nasilju nad starijima. Cilj strategija obrazovanja i podizanja svijesti jest povećanje razumijevanja i znanja o nasilju nad starijim osoba te navedeno predstavlja oblik rane intervencije u sprečavanju pojave nasilja (Dean, 2019). Strategije obrazovanja mogu biti usmjerene različitim skupinama. Stručnjaci i u ovom području mogu imati važnu ulogu, no prvo i sami moraju biti educirani i senzibilizirani te kontinuirano unaprjeđivati svoje znanje o problemu nasilja nad starijima kako bi educirali i osvještavali druge, posebice same starije i stručnjake koji imaju doticaja sa starijima, ali i ostatak društva. Primijetila se potreba usmjeravanja strategija obrazovanja prema zdravstvu jer se pokazalo kako velik broj zdravstvenih djelatnika, koji najčešće i imaju doticaja sa starijima te su stoga u dobrom položaju za identificiranje nasilja, nema dovoljno znanja o obiteljskom nasilju, nerado započinje razgovor s pacijentima o problemu nasilja u obitelji, nije dovoljno motiviran te često ne prepoznaje svoje pacijente kao žrtve obiteljskog nasilja (Ajduković i Ajduković, 2010). Postoje određena istraživanja koja potvrđuju učinkovitost strategija obrazovanja u pogledu povećanog prijavljivanja nasilja od strane stručnjaka (Baker i sur., 2016., prema Dean, 2019). Javne kampanje podizanja svijesti o nasilju nad starijima također su jedne od učinkovitih strategija prevencije jer osvještavanje prisutnosti problema nasilja nad starijima u društvu predstavlja važan preduvjet u razvoju učinkovite zaštite starijih osoba (Dow i Brijnath, 2019). Također mogu biti korisne u smanjivanju stigme koja se javlja oko obiteljskog nasilja nad starijima te mogu poslužiti i u promicanju pozitivnije slike starijih osoba u društvu (Dow i sur., 2020). Takve kampanje trebale bi biti dostupne većem broju građana te je poželjno da obuhvaćaju i iskustva samih žrtava nasilja nad starijima (Dow i sur., 2020).

Socijalni radnici, kao načine prevencije nasilja nad starijima, također navode i potrebu **veće međusektorske suradnje**, u smislu većeg povezivanja stručnjaka. U svim

zemljama, učinkovita prevencija nasilja nad starijima zahtijeva koordinaciju dostupnih usluga različitih disciplina (Pillemer i sur., 2016., Joosten i sur., 2017). Nasilje nad starijima prepoznato je kao široko rasprostranjeno pitanje s kojim se susreću različiti stručnjaci u više disciplina od kojih svaka ima drugačiju ulogu u borbi protiv nasilja. Zbog navedenog, prepoznajući složenu prirodu zlostavljanja starijih osoba, pružatelji usluga trebali bi razmotriti suradnju s drugima na razvoju multidisciplinarnih pristupa kako bi pružili holistički odgovor na složene potrebe rizičnih starijih osoba i njihovih obitelji (Dean, 2019). Širenjem usluga u zajednici kroz suradnju i međusobno povezivanje stručnjaka iz socijalnih, zdravstvenih, pravnih, vjerskih, civilnih te kulturnih organizacija, stvara se mreža pružatelja usluga i time osnažuje zajednica za dobru i kvalitetnu brigu o starijim osobama. Prema tome, svi relevantni dionici, koji imaju doticaja sa starijima, trebali bi surađivati prema zajedničkom cilju sigurnosti i dobrobiti starijih osoba.

4.3.3. Uloga medija

Dvoje socijalnih radnika prepoznalo je i ulogu medija u prevenciji nasilja nad starijim osobama te vide njihovu ulogu u **osvještavanju javnosti o problematici nasilja nad starijima** („*Pojedinci s utjecajem – u... medijima... oni mogu utjecati, pomicati svijest.*“ (3), „*Mediji tu mogu puno napraviti – informirati.*“ (4)).

Ono što socijalni radnici nadodaju kao dodatnu temu je uloga medija u prevenciji nasilja nad starijima, u smislu **osvještavanja javnosti o problematici nasilja nad starijima**. Mediji su moćan alat za podizanje javne svijesti jer su dostupni široj javnosti. Pojednim istraživanjima pokazano je kako starije osobe, pa tako i drugi, svoja znanja i informacije o nasilju uglavnom stječu putem medija, uključujući novine, radijske i televizijske programe (O'Brien i sur., 2011., Erlingsson i sur., 2005). Time mediji postaju vrlo moćan alat za kreiranje i oblikovanje mišljenja i stavova. Ponekad se mediji okrivljavaju kao jedan od izvora negativnih slika o starijim osobama u društvu (WHO, 2002.; Spajić-Vrkaš i sur., 2013., prema Rusac i sur., 2016). Također, istraživanje provedeno u Hrvatskoj pokazuje kako je ageizam zastupljen u glavnim informativnim emisijama određenih televizijskih kuća, koji se ponajviše očitovao u slaboj zastupljenosti starijih osoba u tim emisijama (Perišin i Kufrin, 2009., prema Rusac i sur., 2016). Također, pravobraniteljica (Izvešće za 2020) izvještava kako su

u doba pandemije koronavirusa, starije osobe u medijima prikazivane kao glavni uzročnici širenja zaraze te kao osobe koje ne znaju i ne mogu održavati svoj stambeni prostor u uvjetima „novog normalnog“. Starije osobe u istraživanju Svjetske zdravstvene organizacije (2002) smatraju kako je važno raditi s medijima na promjeni negativnih slika o njima, podizanju svijesti i educiranju stanovništva o nasilju nad starijima. Starije osobe u istraživanju O'Brien i suradnika (2011) smatraju kako je najbolji način stvaranja svijesti o nasilju nad starijima putem reklama na televiziji i radiju. Uključivanje masovnih medija moglo bi pomoći na način da se često skriveni i zanemareni problemi pretvore u nešto uočljivije i, u ovom slučaju, u nešto više osuđujuće (WHO, 2011). Također, pozitivnije slike i veća istaknutost starijih osoba u medijima mogu djelovati na smanjenje stereotipa i stavova koji postoje oko starijih osoba (WHO, 2002). Takve intervencije jedne su od najvidljivijih te su ujedno svima dostupne. Važnost medija prepoznata je i u Nacionalnoj strategiji zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022. godine u kojoj se mediji potiču na senzibilizaciju javnosti za potrebe i prava žrtava te neprihvatljivosti bilo kojeg oblika nasilničkog ponašanja. Podizanje svijesti o nasilju nad starijima te mijenjanje negativne slike starijih osoba u javnosti važni su koraci u razvoju učinkovite zaštite starijih osoba (WHO, 2011).

4.4. Implikacije

Dobiveni rezultati produbljuju dosadašnje spoznaje o problematici nasilja nad starijima u obitelji. Ovo istraživanje pokazuje potrebu za razvojem zajedničkog jezika za rješavanje problema nasilja nad starijim osobama, i to onog koji dijele stručnjaci, istraživači, starije osobe, obiteljski njegovatelji i političari. Takav izazov zahtijeva jačanje veza između teorije, istraživanja, obuke, prakse i politike. Uključivanje osobnih viđenja starijih osoba može se promatrati i kao teorijski i praktični značaj, upravo iz razloga što njihova perspektiva uglavnom nedostaje u istraživanjima te je često u suprotnosti s općeprihvaćenim definicijama zlostavljanja koje se uglavnom temelje na interpersonalnim ponašanjima. Navedeno se upravo prepoznaje u dijelu u kojem starije osobe ovog istraživanja identificiraju društvo kao počinitelja nasilja te isto tako primjećuju prisutnost ageizma u društvu, ponajviše u pogledu doživljavanja starijih kao tereta društva, a njihova percepcija uloge društva u borbi protiv nasilja ide

u smjeru potrebe većeg uvažavanja, poštovanja i razumijevanja. Postojeće definicije nasilja nad starijima ne uzimaju u obzir širi društveni kontekst u kojem je dopušteno zlostavljanje starijih osoba, a što ograničava intervencije na samo individualnu ili obiteljsku razinu. Neophodno je učinkovitije razumijevanje zlostavljanja starijih osoba, ono koje će se izravno baviti i društvenim čimbenicima kao i ono koje će uključivati perspektivu starijih osoba, a takvih istraživanja manjka. Važno je uzeti u obzir stavove starijih ljudi kako bi se osiguralo da odgovori u istraživanjima, politici i praksi ne budu pod dominacijom određenih profesionalnih perspektiva, već da uključuju iskustva i razumijevanje starijih osoba o zlostavljanju starijih osoba. Oni su u najboljoj poziciji da razgovaraju o izazovima starenja i povezanim rizicima zlostavljanja. Poznavanje njihove perspektive ključno je za razvoj i implementaciju učinkovitih politika i praksi. Sveobuhvatan odgovor na zlostavljanje starijih trebao bi se baviti i prisutnim ageizmom u društvu, iako je takav pristup teže implementirati i evaluirati. Učinkovit pristup zlostavljanju starijih osoba nužno zahtijeva intervencije na društvenoj razini. Širi odgovor na zlostavljanje starijih osoba trebao bi naglasiti međuovisnost ljudi tijekom cijelog života, uvažavajući vrijednost i doprinos starije osobe o kojoj se brine te je potrebno napraviti pomak prema javnom obrazovnom pristupu koji potiče društvenu koheziju i solidarnost među generacijama (O'Brien i sur., 2011). Također je važno uokviriti svaki preventivni pristup u širu perspektivu osnaživanja, društvene participacije i afirmacije prava starijih osoba. Također, bilo bi poželjno proširiti postojeće definicije zlostavljanja starijih osoba tako da bolje odražavaju perspektive starijih i na taj način učiniti te definicije primjenjivijima (Schwab i Wangmo, 2017). Tako će se nasilje, kako ga shvaćaju starije osobe, lakše identificirati te će se olakšati implementacija programa prevencije.

Nadalje, uključivanje stručnjaka, koji u svom radu imaju doticaja sa starijim osobama, iznjedrilo je određene probleme prisutne u hrvatskom društvu. Ono što se pokazalo problematičnim jest internalizacija rodno utemeljene dinamike moći koju navode socijalni radnici kao razlog neprijavlivanja nasilja što se može povezati i s prisutnošću patrijarhalne tradicije manifestirane kroz podređenost žena, koju socijalni radnici navode kao čimbenik rizika na strani društva. Navedeno upućuje na to da je u Hrvatskoj i dalje uvelike prisutna rodna nejednakost čime starije žene mogu biti izložene većem riziku od zlostavljanja zbog dvostruke opasnosti spola i dobi. Takav

nalaz vrlo je značajan jer kulturno posredovani stavovi prema prijavljivanju ostaju praktički neistraženi. Također, s obzirom na važnost prilagođenosti mjera prevencije kulturnoj pozadini, prisutnost navedenog problema u hrvatskom društvu nalaže da se prilikom izrada mjera prevencije uzme u obzir i položaj žena, odnosno potrebno ih je prilagoditi tako da budu rodno osjetljive. Iznjedreni problem ukazuje na potrebu aktivne borbe protiv rodnih stereotipa, a time i nejednakog odnosa moći između žena i muškaraca, počevši od osvještavanja i obrazovanja. Također, uz takva tradicionalna društva često se vežu i uvjerenja da je nasilje privatna obiteljska stvar te da zaštita obiteljske časti ima veći prioritet nad individualnom dobrobiti. Tako se sram javlja kao najčešći razlog neprijavlivanja nasilja u ovom istraživanju, kao i osjećaj odgovornosti zaštite obitelji, koji posebno naglašavaju socijalni radnici. Navedeno je također značajan nalaz jer govori o potrebi borbe protiv stigme koja postoji oko prijavljivanja nasilja nad starijima, a posebno u slučajevima u kojima je nasilje počinjeno od strane odrasle djece. Spomenuti nalaz također govori o potrebi prepoznavanja složenosti dinamike odnosa roditelj – dijete u međugeneracijskom zlostavljanju starijih osoba i načina na koje navedena dinamika može utjecati na želju i sposobnost starije osobe za traženjem pomoći. Navedeno bi trebali razumjeti i kreatori politika te pružatelji usluga kako bi se moglo podržati starije osobe u poduzimanju mjera u ranijoj fazi kada je manja vjerojatnost negativnih posljedica i za njih i za počinitelja.

5. Zaključak

Nasilje nad starijim osobama osobni je i društveni problem koji je sve izraženiji uslijed povećanja udjela starijeg stanovništva. Fenomen nasilja nad starijima u obitelji smatra se jednim od najmanje istraženih vrsta obiteljskog nasilja, a perspektiva samih starijih osoba o nasilju često je zanemaren segment istraživanja. Ovim istraživanjem nastojalo se dobiti uvid u informiranost i mišljenje starijih osoba, koje žive u kućanstvima, i socijalnih radnika, koji u svom radu imaju doticaja sa starijim osobama, o nasilju nad starijim osobama u obitelji. Uspoređujući odgovore obje skupine sudionika, zanimljiva je visoka razina podudarnosti u odgovorima, ali se primjećuje razlika u pridavanju važnosti određenim temama. Temeljem rezultata uviđa se osviještenost o prisutnosti problema nasilja nad starijima u obitelji. S obzirom na prethodno definirana istraživačka pitanja, pokazalo se kako obje skupine sudionika opisuju nasilje ponajviše u terminima materijalnog nasilja koje je ujedno prepoznato kao oblik nasilja kojemu

su starije osobe najčešće izložene u obitelji. Vidljiva je potreba za podizanjem svijesti o zanemarivanju kao obliku nasilja, koji je često prisutan, ali globalno i manje prepoznatljiv oblik nasilja. Kao najčešći počinitelji navode se najbliži članovi obitelji, i to ponajviše djeca. Socijalni radnici najčešće navode muškarce, odnosno sinove i muževe, kao počinitelje, dok nijedna starija osoba ne spominje supružnike/partnere kao moguće počinitelje, što je zabrinjavajuće ako starije osobe doista ne percipiraju nasilje između supružnika kao nasilje, a što bi ukazivalo na potrebu većeg razumijevanja partnerskog nasilja kao oblika nasilja. Postoji velika tamna brojka neprijavljenog nasilja nad starijima te se ono smatra jednim od najrjeđe prijavljivanih vrsta obiteljskog nasilja. Sudionici kao najčešći razlog neprijavlivanja nasilja navode sram što govori o, i dalje sveprisutnoj, stigmi oko prijavljivanja nasilja, posebice u slučajevima kada je nasilje počinjeno od strane djece. Kako bi se bolje shvatio fenomen nasilja nad starijima u obitelji, potrebno je sagledati čimbenike prisutne na individualnoj, obiteljskoj i društvenoj razini te njihov međudnos jer rijetko kada je samo jedan čimbenik zaslužan za pojavu nasilja nad starijima. Kao čimbenici rizika na strani počinitelja, posebno su se istaknuli imovinski interesi te nedostatak obiteljske međugeneracijske solidarnosti. Imovinski interesi počinitelja čine stariju osobu ranjivijom na materijalno zlostavljanje te se posebno iznjedrio problem uvjerenja odrasle djece o pripadanju prava na imovinu roditelja. Nedostatak obiteljske međugeneracijske solidarnosti ponajviše se primjećuje u segmentu skrbi za stariju osobu, što govori o transformaciji tradicionalne obitelji, slabljenju obiteljskih veza te promijenjenim vrijednostima, a do čega dolazi uslijed brzih društvenih i ekonomskih promjena. Navedeno je rezultiralo smanjenjem kapaciteta skrbi unutar obitelji, kao i često neprikladnom skrbi. Navedeno ukazuje na sve veću potrebu razvijanja i proširivanja odgovarajućih usluga skrbi i pomoći u lokalnoj zajednici, kako izvaninstitucionalnih, tako i institucionalnih. Kao čimbenike na strani žrtve, starije osobe najčešće navode socijalnu izolaciju, a socijalni radnici dijeljenje stambenog prostora s obitelji. Socijalna izolacija veže se uz nedostatak neposredne podrške te negativno utječe na kvalitetu života i čini stariju osobu ranjivijom. S druge strane, dijeljenje stambenog prostora povećava mogućnost sukoba te je situacije napetosti teže izbjeći, a najrizičnije su one situacije u kojima starija osoba živi sa skrbnikom ili se nalazi u kućanstvu s osobama različitih dobnih skupina. Iako suprotni, oba čimbenika

imaju značajnu potporu u literaturi te ih stručnjaci trebaju biti svjesni i imati ih u vidu prilikom planiranja programa prevencije. Kao čimbenike rizika na strani društva, starije osobe najčešće navode siromaštvo, a socijalni radnici neučinkovitost sustava zaštite. Neučinkovitost sustava zaštite ponajviše se opisivala kroz neadekvatnu zakonsku zaštitu i sudsku praksu. Po pitanju nasilja, zakoni bi trebali biti temelj, odnosno polazišna točka u borbi protiv nasilja, no zakoni gube svoju svrhu zaštite žrtava kada su neučinkoviti ili ih se neučinkovito provodi. Što se tiče sudske prakse, zaključak je da se ne pristupa svakom slučaju individualizirano, ne uzimaju se u obzir specifičnosti svakog pojedinačnog slučaja nasilja te se za posljedicu izriču nesvrshodne sankcije počinitelju koje, osim što neadekvatno štite žrtvu, često i ugrožavaju njenu dobrobit. Siromaštvo društva posebno pogađa starije osobe, koje su zbog niskih iznosa mirovina prisiljene štedjeti na osnovnim potrepštinama čime im je ugroženo dostojanstvo i kvaliteta života. Jedva dovoljni prihodi za preživljavanje djelomičan su odraz ekonomske situacije, no govore i o odnosu društva prema starijima, zbog čega je potrebno inzistirati na politikama koje će sve većem broju starijih osigurati dostojanstven život. Nasilje nad starijim osobama društveni je problem, što obvezuje državu da poduzima mjere u borbi protiv nasilja. Navedeno prepoznaju i sudionici ovog istraživanja koji odgovornost države u prevenciji nasilja vide prvenstveno kroz ispunjavanje preduvjeta za kvalitetan, siguran te dostojanstven život. Zanimljivo je kako starije osobe stavljaju većinski naglasak na međusobne odnose u društvu u smislu većeg međusobnog razumijevanja, uvažavanja i poštovanja, dok se socijalni radnici orijentiraju na konkretne preporuke i to većinom u smjeru povećanja broja socijalnih usluga. Širenje mreža socijalnih usluga jedan je od prioriteta u borbi protiv socijalne isključenosti čime se starijoj osobi omogućuje zadovoljavanje različitih potreba te održavanje što dulje neovisnog i aktivnog života, a što pozitivno utječe na kvalitetu života starije osobe. U Hrvatskoj je pokrivenost socijalnim uslugama slaba, a poseban problem predstavljaju usluge smještajnog tipa koje ne prate trend povećanja udjela starije populacije. Stupanj ostvarenja navedenog socijalnog prava, kao i brojnih drugih prava, u značajnoj mjeri je neujednačen i ovisan o mjestu stanovanja te socioekonomskoj poziciji starijih osoba, čime se socijalne nejednakosti sve više produbljuju. Kao ulogu stručnjaka, starije osobe prepoznaju povećanje kvalitete rada stručnjaka, a socijalni radnici educiranje i informiranje starijih osoba.

Educiranje starijih osoba o nasilju nad starijima od suštinskog je značaja za osnaživanje starijih osoba i učinkovitu borbu protiv nasilja. Nasilje nad starijima u obitelji i dalje ostaje jedan od najslabije prepoznatih oblika obiteljskog nasilja te se stoga osvještavanje javnosti o problematici nasilja nad starijima prepoznaje kao jedan od načina prevencije, koji navode socijalni radnici kao ulogu medija. Kao najvidljivije sredstvo, mediji su vrlo moćan alat u borbi protiv nasilja, kako u pogledu podizanja svijesti o navedenoj problematici, tako i u pogledu mijenjanja negativnih društvenih stavova prema starijim osobama, a što su sve važni koraci u razvoju učinkovite zaštite starijih osoba.

Literatura

1. Acierno, R., Hernandez, M. A., Amstadter, A. B., Resnick, H. S., Steve, K., Muzzy, W., & Kilpatrick, D. G. (2010). Prevalence and correlates of emotional, physical, sexual and financial abuse and potential neglect in the United States: The National Elder Mistreatment Study. *American Journal of Public Health, 100*(2), 292–297.
2. Acierno, R., Hernandez-Tejada, M., Muzzy, W., & Steve, K. (2009). Prevalence and correlates of emotional, physical, sexual, and financial abuse and potential neglect in the United States: The National Elder Mistreatment Study. *Department of Justice*.
3. Acierno, R. (2011). Do incident and perpetrator characteristics of elder mistreatment differ by gender of the victim? Results from the National Elder Mistreatment Study. *Journal of elder abuse & neglect, 23*(1), 43–57.
4. Adib, M., Esmaili, M., Zakerimoghadam, M., & Nayeri, N.D. (2019). Barriers to help-seeking for elder abuse: A qualitative study of older adults. *Geriatric nursing*.
5. Ajduković, D. i Ajduković, M. (2010). Nasilje u obitelji: što zdravstveni djelatnici mogu učiniti. *Medicina Fluminensis, 46* (3), 292-299.
6. Ajduković, M., Rusac, S., & Ogresta, J. (2008). Izloženost starijih osoba nasilju u obitelji. *Revija za socijalnu politiku, 15*(1), 3-22.
7. Ajduković, M., Muslić, Lj., Rusac, S. I Ogresta, J. (2008). Senzibilnost za nasilje nad starijima u obitelji – razvoj skale i prvi rezultati. *Ljetopis socijalnog rada, 15* (2), 265-287.
8. Alarbeed, A., & Alhakim, D. (2014). Patriarchy and Structural Determinants of Domestic Violence: Gender Roles and the Normalization of Violence in the Pakistani Family. *i-manager's Journal on Nursing, 3*(4), 10-14.
9. Amstadter, A. B., Cisler, J. M., McCauley, J. L., Hernandez, M. A., Muzzy, W., & Acierno, R. (2011). Do incident and perpetrator characteristics of elder mistreatment differ by gender of the victim? Results from the National Elder Mistreatment Study. *Journal of elder abuse & neglect, 23*(1), 43–57.

10. Babić, Z. (2018). Decentralizacija socijalne skrbi i socijalne nejednakosti: slučaj Hrvatske. *Revija za socijalnu politiku*, 25 (1), 25-47.
11. Bagshaw, D., Wendt, S., Zannettino, L., & Adams, V. (2013). Financial Abuse of Older People by Family Members: Views and Experiences of Older Australians and their Family Members. *Australian Social Work*, 66, 103 - 86.
12. Baturina, D. (2021). Kako zaštititi starije osobe? Mogućnosti poboljšanja društvenog položaja i prevencije nasilja nad starijim osobama. *Bogoslovska smotra*, 91 (1), 117-144.
13. Boesten, J. (2012). The State and Violence Against Women in Peru: Intersecting Inequalities and Patriarchal Rule. *Social Politics*, 19(3), 361-382.
14. Bond, M. C., & Butler, K. H. (2013). Elder abuse and neglect: definitions, epidemiology, and approaches to emergency department screening. *Clinics in geriatric medicine*, 29(1), 257-273.
15. Bonnie, R. J., & Wallace, R. B. (2003). *Elder mistreatment: Abuse, neglect, and exploitation in an aging America*. Washington, DC: National Academic Press.
16. Cadmus, E. O., Owoaje, E. T., & Akinyemi, O. O. (2015). Older Persons' Views and Experience of Elder Abuse in South Western Nigeria: A Community-Based Qualitative Survey. *Journal of aging and health*, 27(4), 711-729.
17. Choi, N. G., Kulick, D. B., & Mayer, J. (1999). Financial exploitation of elders: Analysis of risk factor based on country adult protective services data. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 10 (3-4), 39-62.
18. Choi, N. G., & Mayer, J. (2000). Elder abuse, neglect, and exploitation: Risk factors and prevention strategies. *Journal of gerontological social work*, 33(2), 5-25.
19. Daly, J. M., & Butcher, H. K. (2018). Evidence-Based Practice Guideline: Elder Abuse Prevention. *Journal of gerontological nursing*, 44(7), 21–30.
20. Dean, A. (2019). Elder abuse: key issues and emerging evidence. *Australian Institute of Family Studies*.
21. DeLiema, M., Yonashiro-Cho, J., Gassoumis, Z. D., Yon, Y., & Conrad, K. J. (2018). Using Latent Class Analysis to Identify Profiles of Elder Abuse

- Perpetrators. *The journals of gerontology. Series B, Psychological sciences and social sciences*, 73(5), e49–e58.
22. Dimitrijević, S., Janeš, D. i Miljuš, M. (2016). Pravna regulativa obiteljskog nasilja i neosjetljivost institucija prema ženama žrtvama nasilja. *Pravnik*, 50. (100.), 95-122.
  23. Dobrotić, I. (2016). Razvoj i poteškoće sustava skrbi za starije osobe u Republici Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 25 (1), 21-42.
  24. Dong X. Q. (2015). Elder Abuse: Systematic Review and Implications for Practice. *Journal of the American Geriatrics Society*, 63(6), 1214–1238.
  25. Dow, B., & Brijnath, B. (2019). Elder abuse: context, concepts and challenges. In *Australia's welfare 2019 data insights: Australia's welfare series no. 14. Cat. No. AUS 226* Australian Institute of Health and Welfare.
  26. Dow, B., Gahan, L., Gaffy, E., Joosten, M., Vrantsidis, F., & Jarred, M. (2020). Barriers to Disclosing Elder Abuse and Taking Action in Australia. *Journal of Family Violence*, 35(8), 853-861.
  27. Dow, B., & Joosten, M. (2012). Understanding elder abuse: A social rights perspective. *International Psychogeriatrics*, 24(6), 853–855.
  28. Dutt, A. (2018). Locating Patriarchy In Violence Against Women In India: Social, Legal And Alternative Responses. *People: International Journal of Social Sciences*, 4(2), 212–228.
  29. Erlingsson, C.L. (2007). Elder abuse through a prism of perceptions: perspectives of potential witnesses.
  30. Erlingsson, C. L., Saveman, B. I., & Berg, A. C. (2005). Perceptions of elder abuse in Sweden: Voices of older persons. *Brief Treatment and Crisis Intervention*, 5(2), 213.
  31. Fraga-Dominguez, S., Storey, J. E., & Glorney, E. (2019). Help-seeking behavior in victims of elder abuse: A systematic review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 22(3), 466–480.
  32. Hall, J., Karch, D., & Crosby, A. (2016) Elder abuse surveillance: Uniform definitions and recommended core data elements. *National Center for Injury Prevention and Control, Division of Violence Prevention*.

33. Ho, C. S., Wong, S. Y., Chiu, M. M., & Ho, R. C. (2017). Global Prevalence of Elder Abuse: A Meta-analysis and Meta-regression. *East Asian archives of psychiatry: official journal of the Hong Kong College of Psychiatrists*, 27(2), 43–55.
34. Homer, A., & Gillear, C. (1990). Abuse of elderly people by their carers. *British Medical Journal*, 301, 1359 - 1362.
35. Hunnicutt, G. (2009). Varieties of patriarchy and violence against women: Resurrecting “patriarchy” as a theoretical tool. *Violence Against Women*, 15(5), 553–573.
36. Izvješće pučke pravobraniteljice za 2019. godinu. Preuzeto 20.4.2022. na <https://www.ombudsman.hr/hr/izvjesca-puckog-pravobranitelja/>
37. Izvješće pučke pravobraniteljice za 2020. godinu. Preuzeto 20.4.2022. na <https://www.ombudsman.hr/hr/izvjesca-puckog-pravobranitelja/>
38. Jackson, S. L., & Hafemeister, T. L. (2011). Risk factors associated with elder abuse: the importance of differentiating by type of elder maltreatment. *Violence and victims*, 26(6), 738–757.
39. Jackson, S. L., & Hafemeister, T. L. (2015). The impact of relationship dynamics on the detection and reporting of elder abuse occurring in domestic settings. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 27(2), 121–145.
40. Jackson, S. L., & Hafemeister, T. L. (2016). Theory-based models enhancing the understanding of four types of elder maltreatment. *International Review of Victimology*, 22(3), 289–320.
41. Jackson, S. L. (2016). All elder abuse perpetrators are not alike: The heterogeneity of elder abuse perpetrators and implications for intervention. *International Journal of Ofender Therapy and Comparative Criminology*, 60(3), 265–285.
42. Jedvaj, S., Štambuk, A. i Rusac, S. (2014). Demografsko starenje stanovništva i skrb za starije osobe u Hrvatskoj. *Socijalne teme*, 1 (1), 135-154.
43. Johannesen, M., & LoGiudice, D. (2013). Elder abuse: a systematic review of risk factors in community-dwelling elders. *Age and ageing*, 42(3), 292–298.

44. Joosten, M., Vrantsidis, F. and Dow, B. (2017) Understanding Elder Abuse: A Scoping Study, Melbourne: *University of Melbourne and the National Ageing Research Institute*.
45. Kalayci, I., Yazici, S.O., Ozkul, M., & Kupeli, A. (2016). Perceptions of the elderly on elderly abuse. *Turkish Journal of Geriatrics*. 19(4), 232-237.
46. Kinney, K. M.. (2012). Elder Abuse in the Nursing Home Setting: Social Workers' Perspectives of Training and Education. *St. Catherine University, School of Social Work*.
47. Kohn, R., & Verhoek-Oftedahl, W. (2011). Caregiving and elder abuse. *Medicine and health, Rhode Island*, 94(2), 47.
48. Kvakić, N., i Baturina, D. (2018) Izazovi prevencije nasilja nad osobama starije životne dobi. *Centar za razvoj neprofitnih organizacija*.
49. Lachs, M. S., & Pillemer, K. A. (2015). Elder Abuse. *The New England journal of medicine*, 373(20), 1947–1956.
50. Laklija, M., Rusac, S. i Žganec, N. (2008). Trendovi u skrbi za osobe starije životne dobi u Republici Hrvatskoj i u zemljama Europske Unije. *Revija za socijalnu politiku*, 15 (2), 171-188.
51. Laumann, E. O., Leitsch, S. A., & Waite, L. J. (2008). Elder mistreatment in the United States: prevalence estimates from a nationally representative study. *The journal of gerontology*, 63(4), S248–S254.
52. McCawley, A. L., Tilse, C., Watson, J., Rosenman, L., & Sterlund, D. (2006). Access to assets: Older people with impaired capacity and financial abuse. *The Journal of Adult Protection*, 8 (1), 20-32.
53. Mears, D. P., & Visher, C. A. (2005). Trends in understanding and addressing domestic violence. *Journal of interpersonal violence*, 20(2), 204–211.
54. Mileski, M., Lee, K., Bourquard, C., Cavazos, B., Dusek, K., Kimbrough, K., Sweeney, L., & McClay, R. (2019). Preventing The Abuse Of Residents With Dementia Or Alzheimer's Disease In The Long-Term Care Setting: A Systematic Review. *Clinical interventions in aging*, 14, 1797–1815.
55. Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku. Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022. godine. Zagreb: Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, 2017.

56. Murthy, R., Sivaraman, S., Chandra, A., Bhandary, S., & Harbishettar, V. (2021). Unexplored Needs of the Older Adults: Experiences From Elders Helpline in Bengaluru. *Indian journal of psychological medicine*, 43(5), S113–S120.
57. Naughton, C., Drennan, J., & Lafferty, A. (2014). Older people's perceptions of the term elder abuse and characteristics associated with a lower level of awareness. *Journal of elder abuse & neglect*, 26(3), 300-318.
58. Norris, D., Fancey, P., Power, E., & Ross, P. (2013). The critical-ecological framework: advancing knowledge, practice, and policy on older adult abuse. *Journal of elder abuse & neglect*, 25(1), 40–55.
59. O'Brien, M., Begley, E., Anand, J. C., Killick, C., & Taylor, B. J. (2011). *A Total Indifference to our Dignity: Older People's Understandings of Elder Abuse*. Dublin: Age Action Ireland.
60. Ogioni, L., Liperoti, R., Landi, F., Soldato, M., Bernabei, R., Onder, G., & Silvernet Study Group. (2007). Cross-sectional association between behavioral symptoms and potential elder abuse among subjects in home care in Italy: Results from the Silvernet Study. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 15, 70–78.
61. Oh, J., Kim, H. S., Martins, D., & Kim, H. (2006). A study of elder abuse in Korea. *International journal of nursing studies*, 43(2), 203–214.
62. O'Keeffe, M., Hills, A., Doyle, M., McCreadie, C., Scholes, S., Constantine, R., Tinker, A., Manthorpe, J., Biggs, S., & Erens, B. (2007). UK study of elder abuse and neglect of older people: Prevalance survey report. *National Centre for Social Research*.
63. Orfila, F., Coma-Solé, M., Cabanas, M., Cegri-Lombardo, F., Moleras-Serra, A., & Pujol-Ribera, E. (2018). Family caregiver mistreatment of the elderly: prevalence of risk and associated factors. *BMC public health*, 18(1), 167.
64. Pillemer, K., Burnes, D., Riffin, C., & Lachs, M. S. (2016). Elder Abuse: Global Situation, Risk Factors, and Prevention Strategies. *The Gerontologist*, 56 (2), S194–S205.

65. Podnieks, E., Penhale, B., Goergen, T., Biggs, S., & Han, D. (2010). Elder mistreatment: an international narrative. *Journal of elder abuse & neglect*, 22(1-2), 131–163.
66. Pillemer, K., & Suitor, J. J. (1992). Violence and violent feelings: what causes them among family caregivers?. *Journal of gerontology*, 47(4), S165–S172.
67. Reay, A. M., & Browne, K. D. (2001). Risk factor characteristics in carers who physically abuse or neglect their elderly dependants. *Aging & mental health*, 5(1), 56–62.
68. Reis, M., & Nahmiash, D. (1998). Validation of the indicators of abuse (IOA) screen. *The Gerontologist*, 38(4), 471–480.
69. Roberto, K.A., & Hoyt, E. (2020). Abuse of older women in the United States: A review of empirical research, 2017–2019. *Aggression and Violent Behavior*, 101487.
70. Rusac, S. (2009). Nasilje nad starijim osobama u obitelji na području grada Zagreba. *Ljetopis socijalnog rada*, 16 (3), 573-594.
71. Rusac, S. (2006). Nasilje nad starijim osobama. *Ljetopis socijalnog rada*, 13(2), 331-346.
72. Rusac, S., Štambuk, A. i Verić, J. (2013). Dobna diskriminacija: iskustva starijih osoba. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49 (Supplement), 96-105.
73. Rusac, S. i Čizmin, A. (2011). Nasilje nad starijim osobama u ustanovama. *Medica Jadertina*, 41 (1-2), 51-58.
74. Rusac, S., Štambuk, A. i Verić, J. (2013). Dobna diskriminacija: iskustva starijih osoba. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49, 96-105.
75. Rusac, S., Vahtar, D., Vrban, I., Despot Lučanin, J., Radica, S. i Spajić-Vrkaš, V. (2016). *Narativi o dostojanstvu u starijoj životnoj dobi*. Zagreb: Zaklada Zajednički put.
76. Saeed Ali, T., Karmaliani, R., Mcfarlane, J., Khuwaja, H., Somani, Y., Chirwa, E. D., & Jewkes, R. (2017). Attitude towards gender roles and violence against women and girls (VAWG): baseline findings from an RCT of 1752 youths in Pakistan. *Global health action*, 10(1), 1342454.

77. Schiamberg, L. B., & Gans, D. (2000). Elder Abuse by Adult Children: An Applied Ecological Framework for Understanding Contextual Risk Factors and the Intergenerational Character of Quality of Life. *The International Journal of Aging and Human Development*, 50(4), 329–359.
78. Shugarman, L. R., Fries, B. E., Wolf, R. S., & Morris, J. N. (2003). Identifying older people at risk of abuse during routine screening practices. *Journal of the American Geriatrics Society*, 51(1), 24–31.
79. Sijuwade, P. O. (2009). Attitudes towards old age: A study of the self-image of aged. *Studies Home Commission Sciences*, 3(1), 1–5.
80. Storey, J.E. (2019). Risk factors for elder abuse and neglect: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 50, 101339.
81. Taylor, B. J., Killick, C., O'Brien, M., Begley, E., & Carter-Anand, J. (2014). Older people's conceptualization of elder abuse and neglect. *Journal of elder abuse & neglect*, 26(3), 223–243.
82. Von Heydrich, L., Schiamberg, L. B., & Chee, G. (2012). Social-relational risk factors for predicting elder physical abuse: an ecological bi-focal model. *International journal of aging & human development*, 75(1), 71–94.
83. Vuić, I. i Rusac, S. (2017). Financijsko zlostavljanje starijih osoba. *Revija za socijalnu politiku*, 24 (3), 321-341.
84. Walsh, C. A., Ploeg, J., Lohfeld, L., Horne, J., MacMillan, H., & Lai, D. (2007). Violence across the lifespan: Interconnections among forms of abuse as described by marginalized Canadian elders and their caregivers. *British Journal of Social Work*, 37, 491-514.
85. Werner, P., Eisikovits, Z., & Buchbinder, E. (2005). Lay persons' emotional reactions toward an abused elderly person. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 17, 63–76.
86. World Health Organization (2002). *World report on violence and health*. WHO, Geneva.
87. World Health Organization (2002). *Missing Voices: Views of Older Persons on Elder Abuse*. WHO, Geneva.
88. World Health Organization (2011). *European report on preventing elder maltreatment*. WHO, Geneva.

89. World Health Organization (2017). *Elder abuse: Key facts*. WHO, Geneva.
90. Wydall, S., & Zerk, R. (2017). Domestic abuse and older people: Factors influencing help-seeking. *Journal of Adult Protection, 19*(5), 247-260.
91. Yan, E. (2015). Elder abuse and help-seeking behavior in elderly Chinese. *Journal of Interpersonal Violence (30)*, 2683–2708.
92. Yon, Y., Mikton, C. R., Gassoumis, Z. D., & Wilber, K. H. (2017). Elder abuse prevalence in community settings: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet. Global health, 5*(2), 147–156.
93. Yon, Y., Ramiro-Gonzalez, M., Mikton, C. R., Huber, M., & Sethi, D. (2019). The prevalence of elder abuse in institutional settings: a systematic review and meta-analysis. *European journal of public health, 29*(1), 58–67.
94. Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji. *Narodne novine*. br. 70/17, 126/19, 84/21.
95. Ziminski Pickering, C. E., & Rempusheski, V. F. (2014). Examining barriers to self-reporting of elder physical abuse in community-dwelling older adults. *Geriatric nursing (New York, N.Y.)*, 35(2), 120–125.